AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ACADEMIC JOURNAL OF COMMUNICATION STUDIES

Sayı (Issue): 4 Yıl (Year): 2026

www.iletisimarastirmalari.com

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Academic Journal of Communication Studies
(E-ISSN: 3023-4263)

Sayı (Issue): 4 Yıl (Year): 2026
Yayın Tarihi (Date of Publication): 28.07.2026

Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi açık erişimli ve hakemli bilimsel bir elektronik dergidir. Yılda bir kez Temmuz ayında yayımlanmaktadır.

İmtiyaz Sahibi ve Editör:
Doç. Dr. Erkam TEMİR, Kastamonu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE

Editör Yardımcısı:
Dr. Öğr. Üyesi Ufuk İNAL, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Samsun/TÜRKİYE

Radyo, Televizyon ve Sinema Alan Editörü:
Prof. Dr. Vedat ÇAKIR, Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Konya/TÜRKİYE

Halkla İlişkiler Alan Editörü:
Doç. Dr. Burcu ZEYBEK, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

Gazetecilik Alan Editörü:
Doç. Dr. Fikriye ÇELİK, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Sivas/TÜRKİYE

Türkçe Dil/Yazım Editörü:
Doç. Dr. Emine TEMEL ALEMDAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE

İngilizce Dil Editörü:
Öğr. Gör. Muhammet Sinan ALPSOY, Kastamonu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE

İstatistik Editörü:
Öğr. Gör. Dr. Hakkı POLAT, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Ankara/TÜRKİYE

Sekreter ve Teknik Editör:
Arş. Gör. Mehmet EROL, Kastamonu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE

Yayın Kurulu:
Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR, Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE

Prof. Dr. Meral ÖZÇINAR, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Manisa/TÜRKİYE

Prof. Dr. Mustafa ŞEKER, Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Antalya/TÜRKİYE

Prof. Dr. Sema BECERİKLİ, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara/TÜRKİYE

Bilim, Danışma ve Editörler Kurulu:

Prof. Dr. Fuat USTAKARA, Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE

Prof. Dr. Nurettin GÜZ, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

Prof. Dr. Ümit ARKLAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Isparta/TÜRKİYE

Prof. Dr. Zekiye Tamer, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Sivas/TÜRKİYE

Doç. Dr. Aysel ÇETİNKAYA, Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Kocaeli/TÜRKİYE

Doç. Dr. Bahar URHAN, Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Antalya/TÜRKİYE

Doç. Dr. Ceren YEGEN, Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Mersin/TÜRKİYE

Doç. Dr. Emine ŞAHİN, Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE

Doç. Dr. İlknur Doğu ÖZTÜRK, Doğuş Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE, Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İzmir/TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet Barış YILMAZ, İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Malatya/TÜRKİYE

Doç. Dr. Olha HARMATIY, Lviv Ulusal Politeknik Üniversitesi, Gazetecilik ve Kitle İletişimi Bölümü, Lviv/UKRAYNA

Dr. Öğr. Üyesi Sadettin DEMİREL, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Dr. Elif Kahraman GÖKALP, İstanbul Üniversitesi, Rektörlük, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, İstanbul/TÜRKİYE

Dr. Farrukhbek OLİMOV, Özbekistan Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi, Taşkent/ÖZBEKİSTAN

İletişim Bilgileri:

Adres: Kuzeykent Mah. Kuzeykent İş Merkezi İç Yolu No: 20 37150 Merkez/Kastamonu Tel: +90 5079500484 E-posta: bilgi@iletisimarastirmalari.com

İletişim Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

Articles published in the Journal of Communication Research may not be reproduced in whole or in part by any means without the written permission of the publisher. The intellectual responsibility and spelling rules of the articles belong to the authors. The responsibility for the use of tables, pictures, etc. taken from other sources in the articles belongs to the author.

İÇİNDEKİLER (*CONTENTS*)

Araştırma Makalesi (*Research Article*)

Türkiye'deki Çocuk Youtuber'lar: Çocuk Hakları Penceresinden Bir Bakış
Child Youtubers in Turkey: A View from a Children's Rights Perspective
Ezgi ADA, Neslihan AVCI 1

Conspiratorial Narratives in the Ottoman Empire: The Study of Turkish Series 'Payitaht: Abdülhamid' and Its Parallel with Contemporary Pakistan
Osmanlı İmparatorluğu'nda Komplo Anlatıları: Türk Dizisi 'Payitaht: Abdülhamid' ve Çağdaş Pakistan ile Paralelliklerinin İncelenmesi
Anum NAZ, Musa KHAN, Emine Nilüfer PEMBECİOĞLU 15

Dijital Çağın Gölgesinde Sosyal Medya Tabanlı Yeni Nesil Korkuların Psikososyal Yansımaları
Psychosocial Implications Of Social Media-Based Emerging Fears in the Shadow of the Digital Age
Elif Şeyda DOĞAN, Uğur GÜNDÜZ 31

Sosyal Medya Kullanımı ve Dijital Yoksunluk: Yalova Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik İnceleme
Social Media Use and Digital Deprivation: A Study on Yalova University Students
Hakan YİĞİT, Tahsin Eren SAYAR 53

Kitap Kritiği (Book Review)

On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu. David Harvey. Çev. Esin Soğancılar. İstanbul, Sel Yayıncılık, 2020, 332s, ISBN:978-975-570-732-7
David Harvey. Seventeen Contradictions and the End of Capitalism. Trans. Esin Soğancılar. Istanbul: Sel Publishing, 2020. 332 pages. ISBN: 978-975-570-732-7.
Tamer YILDIRIM 71

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Academic Journal of Communication Studies

Sayı (Issue)**: 4 Yıl** (Year)**: 2026**

Türkiye'deki Çocuk Youtuber'lar: Çocuk Hakları Penceresinden Bir Bakış*

Ezgi ADA[1], Neslihan AVCI[2]

Geliş Tarihi (*Received*)**:** 03.09.2025 **Kabul Tarihi** (*Accepted*)**:** 12.11.2025

Öz: YouTube, küçük çocukların etkileşimde bulunduğu en yaygın çevrimiçi platformlardan biridir. Çocuklar bu ortamda uzun süreler geçirmekte ve bu mecra aracılığıyla başkalarının davranışlarını izlemektedir. Bu araştırmada, Türkiye'de yaygın olarak kullanılan YouTube'da içerik üreten çocuklar ve aileleri, çocuk hakları ve kişilik hakları çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma, nitel bir durum çalışması olarak kurgulanmış; amaçlı örnekleme yoluyla en çok aboneye sahip "çocuk YouTube" kanalları seçilmiştir. Abone ve izlenme ölçütlerine göre ilk 10 kanal belirlenmiş, her bir kanalın en çok izlenen ilk 10 videosu (toplam 100 video) analiz kapsamına alınmıştır. Araştırma verileri içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş; temalar, çocuk haklarının yaşama, gelişim, korunma ve katılım boyutları ile kişilik hakları ekseninde yapılandırılmıştır.

Bulgular, çocukların içerik üretiminde süreklilik arz eden biçimde görünür kılındığını; mahremiyetin kamusal dolaşıma açılması, ticarileşme ve temsil pratikleri üzerinden çeşitli hak ihlali risklerinin oluştuğunu göstermektedir. Özellikle aile yönlendirmesiyle üretilen içeriklerde, özel alanın sergilenmesi ve çocukların ekonomik fayda amacıyla araçsallaştırılması olgusu öne çıkmaktadır. Sonuç olarak; çocukların içeriğe dahil edildiği kanalların "YouTuber çocuklar" olgusunu kurumsallaştırdığı ve bu olgunun, çocuk haklarının farklı boyutlarında ihlal veya ihlal riski ürettiği saptanmıştır. Elde edilen bulguların, Türkiye bağlamına özgü nitel kanıt sunduğu ve platform temelli düzenleme, denetim ile rehberlik mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik politika ve uygulamalar için bir temel oluşturduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Youtuber' lar, Çocuk hakları, Çocuk ihmal ve istismarı.

Child Youtubers in Turkey: A View from a Children's Rights Perspective

Abstract: One of the most common online platforms through which young children interact is YouTube. They spend extensive time there and observe the behaviour of others through it. This research examines children and their families who produce content on YouTube, a widely used platform in Turkey, within the framework of children's rights and personal rights. The study was designed as a qualitative case study, and YouTube channels with the most subscribers among children were selected through purposive sampling. The top 10 channels were identified based on subscriber and view counts, and the top 10 most-watched videos from each channel (a total of 100 videos) were included in the analysis. The research data were analysed using content analysis, and themes were structured around the survival, development, protection, and participation dimensions of children's rights, as well as personal rights.

The findings demonstrate that children are consistently made visible in content production, creating various risks of rights violations through the exposure of their privacy to public circulation, commercialisation, and representational practices. Particularly prominent in content produced under family guidance are the display of private space and the instrumentalisation of children for economic gain. Consequently, it was determined that channels that include children in content institutionalise the "Youtuber kids" phenomenon, and this phenomenon creates violations or risks of violations in various dimensions of children's rights. It is evaluated that the findings provide qualitative evidence specific to the Turkish context and serve as a basis for policies and practices aimed at strengthening platform-based regulation, supervision, and guidance mechanisms.

Keywords: Child Youtubers, Children's rights, Child neglect and abuse.

Atıf/Cite as: Ada, E. ve Avcı, N. (2026). Türkiye'deki çocuk YouTuber'lar: Çocuk hakları penceresinden bir bakış. *Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi*, (4), 1-14.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://iletisimarastirmalari.com/

Copyright © Published by AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalında tamamlanan "Erken çocuklukta vatandaşlık eğitiminin dönüştürücü rolü: Çocuk – baba paydaşlığı modeli" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir

[1] Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Dr. Ezgi ADA, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Meslek Yüksekokulu, ezgiada88@gmail.com, 0000-0002-6167-0273

[2] Prof. Dr. Neslihan AVCI, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, nacci@gazi.edu.tr, 0000-0001-7988-3923

1. GİRİŞ

Günümüzde internet, bilgiye erişimin en kolay yolu haline gelmiş, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak küresel ölçekte iletişimi mümkün kılmıştır. Web 2.0 teknolojilerinin gelişimiyle birlikte bireylerin sosyal ağlar aracılığıyla diğer insanlarla bağlantı kurmaları kolaylaşmış, ayrıca kullanıcıların içerik üretip paylaşabilmeleri için çeşitli araçlar sunulmuştur. Bu araçlardan biri olan YouTube, kullanıcılarına internetin yalnızca pasif bir tüketicisi değil aynı zamanda aktif bir üreticisi olma olanağını tanımaktadır.

2005 yılında Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından Broadcast Yourself (Kendini Yayınla) sloganıyla kurulan YouTube, günümüzde en popüler video paylaşım platformu konumundadır (Sekmen, 2019; İlhan ve Aydoğdu, 2018; Kılıç ve Kaya, 2021; Kahveci, 2021; Karakoç ve Ünlü, 2021; Çomu, 2012; Ünlükaya, Savaş ve Sucu, 2021; Neumann ve Herodotou, 2020; Ceran, 2019). Video içeriklerine dayalı bir sosyal ağ olan YouTube'da kişisel yaşam, ilgi alanları ya da ünlüler hakkında içerikler düzenli olarak sunulmaktadır. Youtuber'lar ise sosyal medya platformlarında geniş bir kitleye ulaşarak takipçi veya abone edinen sıradan bireyler diğer bir ifadeyle mikro ünlülerdir. Başka bir deyişle, Youtuber'lar; yaşamları, ilgi alanları veya yetenekleri hakkında düzenli içerik üreten, meydan okumalar (challenges) ortaya koyan ve kullanıcılarla etkileşimde bulunan video blog yazarlarıdır. Bu bağlamda Youtuber'lar ile takipçileri arasında parasosyal bir ilişki kurulmaktadır (Martinez ve Olsson, 2019; Lozano-Blasco, Mira-Aladrén ve Gil-Lamata, 2023).

Dijital süreçler her geçen gün dönüşmekte ve bu değişim, "dijital göçmen", "dijital yerli" ve "dijital melez" kavramlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dijital yerliler, dijitalleşmenin en hızlı geliştiği dönemde doğan bireyleri ifade ederken; dijital göçmenler, internet ve teknoloji çağından önce dünyaya gelenleri tanımlamaktadır. Dijital melezler ise çocukluk döneminden sonra dijital teknolojilerle tanışan ve dijital yerliler ile dijital göçmenlerin özelliklerini birlikte taşıyan bir kuşak olarak nitelendirilmektedir. Dijital yerlilerin tüm dünyada giderek artmasıyla birlikte blog yazarlığı, sosyal medya fenomenliği, Youtuber'lık, instamom ve social-mom gibi kavramlar gündeme gelmiş hatta bu roller zamanla meslek statüsü kazanmıştır. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından resmi bir meslek olarak kabul edilmiş ve 19.05.2017 tarihinden itibaren Google işbirliğiyle YouTuber'lık eğitim programları başlatılmıştır. Özellikle video tıklanma sayılarıyla orantılı gelir elde edilmesi, bu mecraları cazip hale getirmiştir. Sosyal medya ünlüsü olarak tanımlanan bu kişiler, sahip oldukları geniş kitleler aracılığıyla markaların dikkatini çekmekte ve çeşitli ürün ya da kampanyaların tanıtımını yapmaktadır. Youtuber'lık yalnızca yetişkinler için değil çocuklar açısından da tanımlanabilir bir olgu haline gelmiştir. "Çocuk Youtuber" adı altında çeşitli sosyal medya platformlarında ailelerinin yönlendirmesi ve teşvikiyle içerik üreterek üne kavuşan ve gelir elde eden çok sayıda çocuk bulunmaktadır. Ancak çocuğunu sanal dünyanın olası zararlarından ve bu mecralarda karşılaşabileceği istismar biçimlerinden koruması gereken ebeveynler, kimi zaman bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bu istismarı bizzat kendileri gerçekleştirmekte; çocuklarını teşhir ederek kişilik haklarının ihlaline zemin hazırlayabilmektedir (Atalay, 2019). Her ne kadar çocuk Youtuber'lar eğlenceli ya da eğitici içerikler üretiyor gibi görünse de bu süreç, çocuk emeği, istismar, mahremiyetin ihlali ve ticari sömürü gibi etik ve sosyal riskler barındırmaktadır. Düzenli içerik üretimi, çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle dijital platformlarda çocukların güvenliği, temel haklarının korunması ve reklam ya da gelir odaklı uygulamaların etkin şekilde denetlenmesi kritik bir önem taşımaktadır (Cingi ve Kösedağ, 2024).

Youtube, yayın politikasında kullanıcılara, küçüklerin duygusal veya fiziksel sağlığını tehlikeye atan içeriklere izin verilmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Küçüklerin dahil olduğu zararlı veya tehlikeli davranışlar barındıran, onlara duygusal rahatsızlık verebilecek ve küçükleri cinselleştirecek videoların yayınlanmayacağına dair uyarı web sayfasında mevcuttur. Ancak bu uyarılara zaman zaman uyulmadığı da görülmektedir. (YouTube, t.y.)

1.1. Youtuber çocuklar konusunda etik ihlaller ve çocuk haklarının ihlali

Çocuklar, toplumda en az dinlenilen gruplardan biridir. Oysa çocuklar, "minyatür yetişkinler" değil kendine özgü zeka, kişilik ve bireysel özelliklere sahip bağımsız bireylerdir. Yetişkinlerin, çocukların yeterliliklerini küçümsemesinin yanı sıra onların "sevimli" özelliklerini çeşitli durumlarda dikkat çekici unsurlar olarak araçsallaştırdıkları da görülmektedir. Ancak çocukların temel haklarından biri olan katılım hakkının belirsiz ya da manipülatif bir biçimde kullanılması, önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Hart, 1992). Çocuk hakları bir yandan çocuğun insan olmasından kaynaklanan doğal hakları (bakım, korunma ve yetiştirilme gibi) kapsarken diğer yandan pozitif hukuk bağlamında ulusal ve uluslararası düzenlemelerle güvence altına alınmış haklardan oluşmaktadır (Uğurlu ve Gülsen, 2014). Bu haklar çerçevesinde çocukların ailesi ve çevresi tarafından her türlü ihmal ve istismardan korunması zorunludur. Ancak sosyal medya paylaşımları sonucunda özel hayatın ve aile yaşantısının gizliliğini ihlal eden durumlar ortaya çıkabilmektedir (Serin, 2019). Nitekim Garip (2025), YouTube'daki çocuk kanallarına yönelik analizinde; mahremiyet ihlali, çocuk emeğinin sömürüsü, çocuğa yönelik fiziksel ve duygusal zarar içeren davranışlar ve olumsuz rol modellerin varlığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Analiz sonucunda videoların büyük çoğunluğunun özel alan niteliğindeki ev veya bahçe ortamlarında çekildiği, ayrıca çocukların isim bilgilerinin paylaşıldığı belirlenmiştir. Bu bulgular, çocukların özel hayatlarının ve kişisel verilerinin ifşa edilerek çevrimiçi risklere daha açık hale geldiğini ortaya koymaktadır (Garip, 2025).

Çocuk hakları, ülkelerin yazılı hukuk düzenlemeleri çerçevesinde koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra, "Çocuk Haklarının Anayasası" olarak kabul edilen ve Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS, 20 Kasım 1989), çocuk haklarının uluslararası düzeyde güvence altına alınmasını amaçlamaktadır. Bu haklar çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olmayı öngören yaşamsal haklar; çocuğun kendini en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için gerekli olan eğitim, oyun ve dinlenme hakkını kapsayan gelişimsel haklar; çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını sağlayan korunma hakları; çocuğun ailede ve toplumda aktif bir rol kazanmasını sağlamaya yönelik katılma haklarıdır (UNICEF, t.y.).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile de bu haklar koruma altına alınmıştır. Bahsi geçen hükümler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982):

Tablo 1. T.C. Anayasasındaki çocuk hakları ile ilgili maddeler

TC. Anayasası	20. Madde	"Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz"
	41. Madde	"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."
	50. Madde	"Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz."
Türk Medeni Kanunu	339. Madde	"Ana ve baba, çocuğun bakım ve eğitimi konusunda onun menfaatini göz önünde tutarak gerekli kararları alır ve uygularlar."
	346. Madde	"Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hakim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır."

Tablo 1. Devamı

Türk Ceza Kanunu	226. Madde	"Müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukları, temsili çocuk görüntülerini veya çocuk gibi görünen kişileri kullanan kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır."

Çocuklar, son yıllarda aile influencer'lar (family influencers), anne bloggerlar, baba bloggerlar ve çocuk influencer'lar gibi farklı şekillerde bu pazarlama sektörünün içinde yerini almaya başlamışlardır. İnfluencer ebeveynler çoğu zaman çocuklarını da sergileyerek, yayınladıkları YouTube videoları ya da Instagram postlarıyla çeşitli ürünler tanıtmaktadır (Atalay, 2019). Ebeveynlerin çocukların rızası dışında bu tür paylaşımlarda bulunması ve bunu yaparken de kar elde etmeleri çocuk hakları açısından bakıldığında olumsuz bir durumdur. Bunun yanı sıra bahsi geçen paylaşımlar çocuğun sosyal çevresi tarafından dışlanmasına ve aşağılanmasına neden olabilmektedir. Bu da çocuğun psiko-sosyal gelişimi açısından ciddi sorunlar oluşturabilmektedir. Ayrıca bu içerikler, etkileşimli araçlar, oyunlar ve videoların bolluğu çocukların güvenliğini de engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Buzzi, 2012).

Çocukların fotoğraf ve videolarının üçüncü kişilerin kolaylıkla erişebileceği biçimde paylaşılması, onları istismar açısından savunmasız bir konuma sürükleyebilmektedir. Bu durum, özellikle pedofillerin söz konusu görsellere erişmesine ve bunları çevrimiçi ortamlarda cinsel içerikle yeniden dolaşıma sokmasına olanak tanımaktadır. Bunun yanı sıra, çocukların yalnızca cinsel değil ekonomik yönden de istismara maruz kalabildikleri görülmektedir. Literatürde görece yeni bir kavram olan "ekonomik istismar" çocuğun gelişimini engelleyici ya da haklarını ihlal edici işlerde çalıştırılması, emeğinin sömürülmesi, çocuk üzerinden kazanç sağlanması ve ekonomik açıdan istismar edilmesi biçiminde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla çocukların görsellerinin bu şekilde paylaşılması, hem çocuk haklarına hem de Anayasa tarafından güvence altına alınan özel hayatın gizliliğine aykırılık teşkil etmektedir. İlaveten çocuk haklarının ihlaline de yol açmaktadır (Parsa ve Akmeşe, 2019; Sekmen, 2019; Akdi, 2016).

Sosyal medya platformlarında çocukların fotoğraf, ses veya görüntülerinin ebeveynleri tarafından rızaları olmaksızın paylaşılması, onların kişilik haklarını ve özel yaşamlarını ihlal etmektedir. Bu nedenle, çocukların reşit olduklarında kendilerine ait bu görsel ve işitsel materyallerin paylaşımına karşı hukuki yollara başvurma hakları saklıdır (Serin, 2019; Sekmen, 2019). Bu duruma 2018 yılının başında İtalya'da yaşayan 16 yaşındaki bir gencin, annesinin kendi onayı olmadan sosyal medyada fotoğraflarını paylaşması nedeniyle annesine karşı açtığı ve kazandığı dava örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde 2013 yılında da bir annenin, kızı adına açıp yönettiği Facebook hesabının kapatılmasına karar verilmiştir (BBC Türkçe, 2018).

Benzer bir durum, sosyal medyada yaklaşık 200 bin takipçisi bulunan ve neredeyse her gün iki çocuğunun fotoğraflarını paylaşan ünlü bir anne blogger üzerinden gündeme gelmiştir. Söz konusu annenin eşi, açtığı boşanma davasında, "Çocuklarımı reklam malzemesi yaparak para kazanıyor, onları istismara açık hale getiriyor. Ayrıca kendi şöhreti için çocukları televizyon programlarına çıkarması kabul edilemez" ifadeleriyle şikayetini dile getirmiştir. Devam eden dava sürecinde mahkeme, geçici bir karar alarak çocukların velayetini dava sonuçlanıncaya kadar babaya vermiştir. Bununla birlikte, babanın çocuklara ait fotoğrafların anne tarafından sosyal medyada paylaşılmaması yönündeki talebi de mahkeme tarafından haklı bulunmuş ve anneye çocuklarının fotoğraflarını sosyal medyada yayımlama yasağı getirilmiştir (NTV, 2018).

Bu örnekler açısından da bakıldığında ebeveyni dahi olsa bir çocuğun özel görüntülerinin herkese açık olan sosyal medya platformlarında paylaşılması kişisel hak ve özgürlüklere aykırı bir davranıştır. Bu nedenle yalnızca mevcut yasalar doğrultusunda değil öz bilinç ve sorumlulukla çocukların korunması elzemdir. Sosyal medya üzerinden kolay bir şekilde yapılabilen paylaşımların, çocuk haklarını ihlal ettiği ve çocuk istismarı vakalarının artmasına zemin hazırlayabileceği unutulmamalıdır.

1.2. Araştırmanın amacı ve önemi

YouTube video platformu, küçük çocukların etkileşimde bulunduğu dünyadaki en popüler çevrimiçi uygulamalardan biridir. Çocuklar hem bu platform karşısında uzun bir zaman geçirmekte hem de bu medya aracılığı ile başkalarının davranışlarını izlemektedir. Youtube, çocukların günlük yaşamlarının ve çağdaş çocukluğunun önemli bir parçası olmasına rağmen, çocuklar ve YouTube hakkında çok az araştırma bulunmaktadır (Neumann ve Herodotou, 2020; Martinez ve Olsson, 2019). Araştırmaya konu olan Youtube çocuklar için birçok risk ve olumsuzluk içermektedir. Özellikle bu platformda sadece izleyici değil içerik üretici konumunda olan çocuklar (ya da aileleri tarafından bu konuda teşvik edilen çocuklar) özel hayatlarını sergilemekte, reklam aracı olarak kullanılmakta ve dolayısıyla üzerinden para kazanılan bireyler haline gelmektedir.

Bu araştırmada Türkiye'de en çok kullanılan sosyal medya mecrası olan Youtube'da içerik üreten youtuber çocuklar ve aileleri, çocuk hakları ihlalleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; Çocuk Youtube kanallarındaki videolarda çocukların yaşama, gelişim, korunma ve katılım hakları ihlalleri nelerdir? Sorusuna yanıt aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Türkiye'de en yaygın kullanılan sosyal medya platformu olan Youtube'da içerik üreten çocuk Youtuber'lar ve ailelerinin, çocuk hakları ve kişilik hakları bağlamında incelenmesi bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseniyle gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, bir olgunun yoğun ve ayrıntılı bir biçimde incelenmesine odaklanır. Bu yöntem, özellikle değerlendirme süreçlerinde olmak üzere birçok alanda kullanılmakta ve araştırmacıya belirli bir olgu, problem, olay, süreç ya da bir veya birden fazla bireyi derinlemesine analiz etme olanağı sunmaktadır. Durum çalışmalarında elde edilen veriler; gözlem, derinlemesine görüşmeler ve doküman incelemesi gibi yöntemlerle toplanarak kapsamlı bir şekilde değerlendirilir (Glesne, 2015; Creswell, 2017).

2.2. Araştırma materyali

Araştırmanın çalışma yaklaşımı olarak Türkiye'de en çok abonesi olan çocuk Youtube kanalları seçilmiş ve amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Amaçlı örneklemede araştırmacılar ana olgu hakkında bilgi edinmek veya onu anlamak için bireyler ve araştırma mekanlarını maksatlı bir biçimde seçerler (Creswel, 2019). Bu doğrultuda en çok abonesi olan ve izlenen ilk 10 Youtube kanalı seçilmiş, bu kanallarda da en çok izlenen ilk 10 video ele alınmıştır. Bu kanallarla ilgili bilgiler tablo 2'de sunulmuştur (Social Blade, t.y.):

Tablo 2. Çalışmaya dahil edilen youtube kanallarına ait istatistiksel veriler

Kanal adı	Kuruluş tarihi	Abone sayısı	Toplam izlenme sayısı	Aylık ortalama gelir
Kanal 1 (K1)	2014	5.48 milyon	5.152.849.684	$83.000-$1.300.000
Kanal 2 (K2)	2016	Gizli	5.090.197.005	$41.300 - $660.800
Kanal 3 (K3)	2016	3.11 milyon	4.760.143.351	$16.900 - $270.800
Kanal 4 (K4)	2016	5.89 milyon	3.473.375.668	$43.300 - $693.200
Kanal 5 (K5)	2016	3.55 milyon	1.377.693.965	$22.600 - $362.100
Kanal 6 (K6)	2017	1.8 milyon	1.299.309.501	$19.400 - $311.100
Kanal 7 (K7)	2016	1.95 milyon	1.233.389.968	$8000 - $128.500
Kanal 8 (K8)	2017	2.96 milyon	1.015.067.615	$4000 - $64.100
Kanal 9 (K9)	2015	1.19 milyon	841.770.927	$3.400 - $54.100
Kanal 10 (K10)	2016	714.829.839	714.829.839	$4.000 - $74.900

2.3. Verilerin toplanması ve verilerin analizi

Nitel araştırmalarda giderek artan sıklıkla kullanılan fotoğraflar, video kayıtları, dijital görseller, resimler vb. gibi sesli ve görsel materyaller nitel araştırmalarda bilgi kaynaklarıdır (Creswel, 2019). Popüler kültür evrakları da bu kaynaklar arasındadır. Popüler medya, TV, film, radyo, gazeteler, çizgi filmler ve son yılların gözdesi olan internet de veri kaynağı olarak kabul edilmektedir (Merriam, 2018). Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinden önce, incelenecek videolar belirlenmiş ve çevrimiçi ortamdan temin edilen bu videolar kaydedilerek gerekli ön hazırlıklar yapılmıştır. Ardından, araştırma sorularını yansıtacak biçimde tema ve kategoriler oluşturulmuş ve bu süreçte tümdengelim esaslı bir analiz yaklaşımı benimsenmiştir (Creswell, 2019; Glesne, 2015; Merriam, 2018).

Çalışmanın ilk aşamasında YouTube üyelerinin istatistiklerini tutan SocialBlade'in rakamları incelenmiş ve Türkiye'de videoları en çok izlenen ve en çok kazanan 10 çocuk Youtube sayfası belirlenmiştir. Daha sonra literatür taraması ile elde edilen çocuk hakları ve ihlalleri ile ilgili temalar ve kategoriler oluşturulmuş, bu temalar ve kategoriler göz önünde bulundurularak seçilen her bir kanaldan en çok görüntülenme alan 10'ar video izlenmiş ve izlenen videolar araştırmanın amaçları doğrultusunda incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel tablolar kullanılarak düzenlenmiş ve bulgular araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır.

Bulgular Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ışığında Gelişme, Korunma ve Katılım hakları olmak üzere üç tema etrafında incelenmiş ve yorumlanmıştır (Şekil 1)

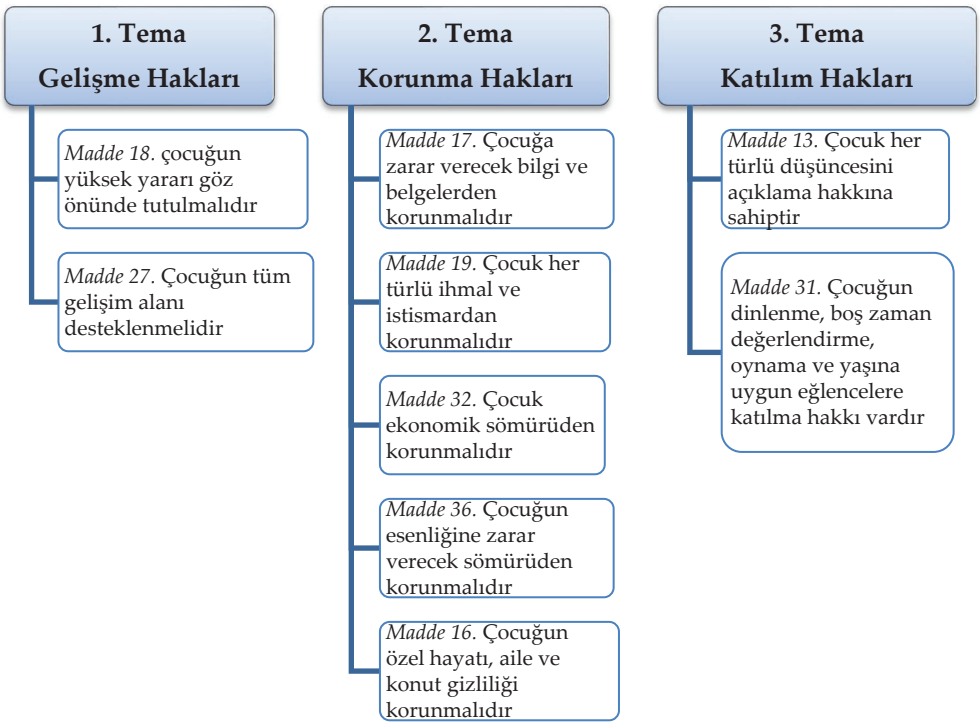

Şekil 1. Temalar ve kategoriler

2.4. Araştırmada dikkat edilen etik ilkeler

Çocuklarla ilgili araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik ilkeler, "Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar" (ERIC - The Ethical Research Involving Children) belgesinde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bu ilkelerden biri, çocukların özel yaşamlarının gizliliğine saygı gösterilmesi ve kişisel bilgilerinin korunması gerekliliğidir. Ayrıca söz konusu belgede, toplanan verilerin güvenli bir şekilde saklanması, korunması ve kullanılması; mahremiyetle ilgili

verilen güvencelerin aynı zamanda açık sınırları da içereceğinin unutulmaması ve güvenlik konusundaki hassasiyetin her durumda öncelikli olması gerektiği vurgulanmaktadır (Graham, Powell, Taylor, Anderson ve Fitzgerald, 2013). Bu bağlamda yürütülen çalışmada analiz edilen videolarda yer alan çocukların görüntüleri, isimleri, özel yaşamlarına ilişkin bilgiler ve yayınlanma tarihleri araştırma verilerinde açıkça sunulmamış; gizlilik ilkesine bağlı kalınmıştır.

Bunun yanında, literatürde Net-etik olarak adlandırılan bir kavram da yer almaktadır. "Elektronik görgü kuralları" veya "dijital iletişim etiği" şeklinde tanımlanan bu kavram, bilgisayar ağları ya da sanal ortamlar aracılığıyla iletişim kurarken gözetilmesi gereken uygun davranış biçimlerini ifade etmektedir (Kurt ve Teker, 2017). Bu araştırmada da söz konusu tanımlardan hareketle "internet görgü kuralları" doğrultusunda hareket edilmiş; videoları incelenen çocukların isimlerini ve kimliklerini açıkça ortaya koyacak herhangi bir bilgi paylaşımına yer verilmemiştir. Aynı gerekçeyle videoların istatistiklerine hangi tarihlerde bakıldığı bilgisi de çalışmada sunulmamıştır.

2.5. Araştırmanın etik izni

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde çocuk Youtuber'lar tarafından paylaşılan videoların araştırma amacı doğrultusunda incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

YouTube'un hizmet şartları gereği erken çocukluk dönemindeki çocukların kendi adlarına hesap açmaları mümkün değildir. Bu nedenle hesaplar, ebeveynlerin onayıyla ya da onların adına oluşturulmaktadır. Söz konusu hesaplarda çocukların evde veya dışarıda, kimi zaman kurgulanmış kimi zaman da doğal hallerini yansıtan içerikler paylaşılmaktadır. Oyuncaklarla veya arkadaşlarıyla oynadıkları anlar, çeşitli "challenge (meydan okuma)" türleri, ürün tanıtımları ve benzeri etkinlikler, ebeveynler tarafından kaydedilerek çocuklara ait bu kanallarda yayımlanmaktadır (Erol ve Çubuk, 2022). Çalışma kapsamında incelenen YouTube kanalları çoğunlukla anne, baba ve çocuklarının ön planda olduğu, kendi evlerinin çeşitli bölümlerinde (çocuğun odası, salon, bahçe, banyo vb /Bazen çekim odası olarak dizayn edilmiş özel bölümlerde)ya da dış mekanlarda (parklar, AVM'ler, müzeler, plajlar, oteller vs) gerçekleştirilen, oyuncak ve ürün tanıtımlarının yapıldığı, bunun yanı sıra çeşitli mizansenlerin canlandırıldığı kanallardır. Ebeveynler çoğunlukla kamera arkasında bulunmakta konuşmaları ile çocuklarını yönlendirmektedirler. Çalışma kapsamında, kanalların en çok izlenen 10 bölümü çocuk hakları ihlalleri çerçevesinde incelenmiş; gerçekleştirilen betimsel analizler tema ve kategoriler altında düzenlenerek, videolarda saptanan çocuk hakları ihlallerinin frekansları (f) Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Çalışma kapsamında incelenen Youtube kanallarına ait betimsel analizler

Temalar	Kategoriler	K1 (f)	K2 (f)	K3 (f)	K4 (f)	K5 (f)	K6 (f)	K7 (f)	K8 (f)	K9 (f)	K10 (f)	Toplam (%)
Gelişme Hakları	Madde 18. Çocuğun yüksek yararı göz önünde tutulmalıdır	3	2	2	2	2	4	3	2	3	4	27
	Madde 27. Çocuğun tüm gelişim alanı desteklenmelidir	-	1	2	1	2	7	-	1	3	3	20

Korunma Hakları	Madde 17. Çocuğa zarar verecek bilgi ve belgelerden korunmalıdır	5	5	2	4	3	4	3	2	2	3	33
	Madde 19. Çocuk her türlü ihmal ve istismardan korunmalıdır	2	-	3	-	-	1	4	1	1	2	14
	Tablo 3. Devamı											
	Madde 32. Çocuk ekonomik sömürüden korunmalıdır	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
	Madde 36. Çocuğun esenliğine zarar verecek sömürüden korunmalıdır	3	2	2	1	2	1	5	1	2	2	21
	Madde 16. Çocuğun özel hayatı, aile ve konut gizliliği korunmalıdır	10	10	7	10	10	10	4	10	6	8	85
Katılım Hakları	Madde 13. Çocuk her türlü düşüncesini açıklama hakkına sahiptir	1	-	1	-	1	6	-	2	5	2	18
	Madde 31. Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlencelere katılma hakkı vardır	10	10	2	3	10	1	6	2	5	3	52

Yukarıdaki tabloda özetlendiği üzere en çok izlenen 10 Youtube kanalının incelenen videoları neticesinde "Korunma Hakları" nın diğer haklara göre çok daha fazla ihlal edildiği görülmektedir. ÇHS'nde bulunan "Çocuk ekonomik sömürüden korunmalıdır (Madde 32)." maddesi videoların tamamında, "Çocuğun özel hayatı, aile ve konut gizliliği korunmalıdır (Madde 16)." maddesi de videoların %85'inde ihlal edilmiştir. Bunu %33 ile "Çocuğa zarar verecek bilgi ve belgelerden korunmalıdır (Madde 17)."; %21 ile "Çocuğun esenliğine zarar verecek sömürüden korunmalıdır (Madde 36)."; %14 ile "Çocuk her türlü ihmal ve istismardan korunmalıdır (Madde 19)." hakları takip etmektedir. Örneğin, 9. Kanalda izlenen bir videoda bahçede bulunan şişme havuzda çocuk kuzeni ile birlikte oyun oynamaktadır. Çocukların soğuk sudan çok etkilendiği, üşüdükleri çok açıktır ve çocuklar da bunu dile getirmektedir. Özellikle kuzeni suyun çok soğuk olduğunu defalarca söylemiştir. Ancak buna rağmen çekim dakikalarca sürmüş ve kamera arkasında bulunan anne videonun devam etmesi için çocuklara kalmaları ve oynamaları yönünde söylemlere devam etmiştir. Bu örnekler de "Çocuğun esenliğine zarar verecek sömürüden korunmalıdır." hakkının ihlal edildiğine örnek olarak gösterilebilir.

"Katılım Hakları" da en çok ihlal edilen haklar arasındadır. Özellikle "Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlencelere katılma hakkı vardır (Madde 31)." maddesi izlenen videoların %52'sinde ihlal edilmiştir. Videoların %18'inde de "Çocuk her türlü düşüncesini açıklama hakkına sahiptir (Madde 13)." maddesi göz ardı edilmiştir. Örneğin, bebeklik döneminden itibaren videoları paylaşılan 9. kanaldaki çocuğun, videolarda yaşına uygun ve eğlenceli etkinliklere

katıldığı görülmektedir. Ancak içeriklerin genel yapısı incelendiğinde, söz konusu etkinliklerin büyük ölçüde video üretimi amacıyla kurgulandığı ve çocuğun davranışlarının annenin yönlendirmesi doğrultusunda şekillendiği izlenimi edinilmektedir. Bu durum, çocuğun görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ile dinlenme, boş zamanını değerlendirme, oyun oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerine katılma haklarının sınırlandırılabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, "Çocuk her türlü düşüncesini açıklama hakkına sahiptir." ve "Çocuğun dinlenme, boş zamanını değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlencelere katılma hakkı vardır." ilkeleri kapsamında değerlendirildiğinde, söz konusu hakların ihlal edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

"Gelişme Hakları" kategorisine baktığımızda ise incelenen videoların %27'sinde "Çocuğun yüksek yararı göz önünde tutulmalıdır (Madde 18).", %20'sinde "Çocuğun tüm gelişim alanı desteklenmelidir (Madde 27)." hakları ihlal edilmiştir.

Bu kanalların izlenme durumuna göre aileler belli bir kazanç elde etmektedirler. Bu da henüz reşit olmayan çocuklar üzerinden ailenin ekonomik gelir elde ettiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla izlenen tüm bölümlerde korunma haklarından "Çocuk ekonomik sömürüden korunmalıdır." ilkesine aykırı davranılmaktadır. Ayrıca çekimlerin ev ortamında gerçekleşmesi, aile üyelerinin ve çocuğun görüntülerinin herkes tarafından izlenebiliyor olması da çocuğun özel hayatı, aile ve konut gizliliğinin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla tüm bu durumların bahsi geçen çocukları istismara açık bir hale getirdiği, bunun yanı sıra siber zorbalığa da neden olabileceği düşünülmektedir. Bu kanallara hemen hemen her gün bir ya da birkaç video yüklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuğun tüm zamanının video çekimi için harcandığı görülmektedir. Bu da Madde 31'in ihlal edildiğinin bir diğer göstergesi olarak sayılabilir. Yine bahsi geçen Youtube kanallarının bazı videolarında sağlığa zararlı besinler çekici hale getirilerek tanıtılmakta bunun da hem videoyu çeken çocuk hem de izleyici olan çocukların sağlığına zarar verebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, incelenen videolarda zararlı gıdaların özendirici biçimde tüketilmesi, şaka adı altında kardeşlerin birbirlerini aldatmaya yönelik kurgulanmış oyunlara yer verilmesi ve "sihirli boya", "sihirli yiyecek" gibi gerçek dışı içeriklerin sunulması dikkat çekmektedir. Söz konusu içeriklerin çocukların gerçeklik algısını olumsuz etkileyebileceği, sağlıksız beslenme davranışlarını teşvik edebileceği ve yanıltıcı mesajlar içerebileceği değerlendirilmektedir. Bu yönüyle videoların, çocuğun gelişimine zarar verebilecek bilgi ve içeriklerden korunmasını öngören çocuk hakları ilkesiyle çeliştiği söylenebilir.

Bazı bölümlerde çocuğun sağlığına zarar verebilecek başka uygulamaların yapıldığı da görülmektedir. Örneğin denizkızı kostümü ile denize giren çocuğun çekiminin yapıldığı bölümde havanın soğuk olduğu, çocuğun üşüdüğü ve çekimin oldukça uzun sürdüğü görülmektedir. Buna rağmen izlenme kaygısı ile çekilen video devam ettirilmekte ve çocuğun sağlığının korunması ve yüksek yararı gözetilmesi ilkesi ihlal edilmektedir. Yine çalışma kapsamında izlenen videolar neticesinde "Çocuğun tüm gelişim alanı desteklenmelidir." ilkesinin anne ya da babaların çocuğu hemen hemen her an yönlendirmeleri ve kendi yönergeleri doğrultusunda davranmaya zorlamaları nedeniyle ihlal edilmektedir. Ebeveynlerin bazen "… şu an huysuzluk yapıyor, … çok yaramaz" vb şeklinde ifadeler kullanmasının da çocukların sosyal gelişimini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bazı kanallarda çocukların dil gelişiminin yaşına göre geri olduğu görülmektedir. Bunda da videoyu çeken ebeveynlerin çocuğunu konuşmaya teşvik etmemesinin, genel olarak kendisinin konuşmasının etken olduğu düşünülmektedir.

İncelenen videolarda "Çocuk her türlü düşüncesini açıklama hakkına sahiptir." hakkının çok kez ihlal edildiği görülmektedir. Yayınlanan birçok bölümde çocuk istemese de anne/baba yönlendirmesi ile yapılması gereken canlandırmalar yapılmaktadır. Kamera kapatılana kadar tekrar tekrar aynı oyunu oynaması için çocuklara ısrar edilmektedir. Videoların çoğunda çocuğun istediği oyunlar değil anne/babanın istediği oyunlar oynanmaktadır. Kamera kapatılırken de "Hadi bakalım arkadaşlarına bay bay de!" gibi yönlendirmelerle gerçekte var olmayan izleyici kitlesine yönelik vedalaşmaya teşvik edildiği, dolayısıyla davranışlarının ebeveyn kontrolü altında şekillendirildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, 8. kanalın incelenen videolarından birinde (slime yapma videosu) büyük

çocuğun oynamak istemediğini açıkça ifade etmesine rağmen anne ve babası tarafından çekime devam etmesi yönünde baskı gördüğü belirlenmiştir. Bu bulgu, çocukların görüşlerini özgürce ifade etme ve bu görüşlerin dikkate alınması hakkının yeterince gözetilmediğini ortaya koymakta; dolayısıyla katılım hakları kapsamında yer alan "Çocuk her türlü düşüncesini açıklama hakkına sahiptir." ilkesinin ihlal edildiğine işaret etmektedir. Çalışmaya dahil edilen bazı kanallarda çocuklar yetişkin rolüne girerek çeşitli mizansenler canlandırmaktadırlar. Çocuklar makyaj yapmakta, yetişkin gibi davranmakta, araba kullanıyormuş gibi yapmaktadır. Tüm bunların videoları çeken çocukların esenliğine zarar verdiği düşünülmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çocukların, güvenli ve koruyucu bir çevrede büyüme hakları bulunmaktadır. Çocuk haklarının korunması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Ancak çocuğa ait fotoğraf, ses ya da görüntülerin ebeveynler veya öğretmenler tarafından sosyal medya araçları üzerinden izinsiz biçimde paylaşılması, çocuğun kişilik haklarının ve özel yaşamının ihlali anlamına gelmektedir (Uğurlu ve Gülsen, 2014; Serin, 2019). Bu tür paylaşımların, çocuk haklarının yanı sıra anayasal bir hak olan özel hayatın gizliliğine de aykırı tutum ve davranışlar oluşturduğunu söylemek mümkündür (Parsa ve Akmeşe, 2019).

Araştırma kapsamına alınan tüm Youtube kanallarının bu işten ciddi bir kazanç elde ettikleri bulunmuştur (Social Blade, t.y.). YouTube aracılığı ile aileler, reklamlardan ve yaptıkları ürün tanıtımlarından gelir elde etmekte hatta bunu tam zamanlı bir iş olarak yapmaktadır (Nottingham, 2019). Bunun en belirgin özelliği kanala yüklenen ilk videolardaki evler ile ilerleyen bölümlerde çekimlerin yapıldığı evlerin farklılığıdır. İlk videolarda sıradan evlerde yaşayan ailelerin sonraki bölümlerde lüks villalara taşındığı, lüks araçlar satın aldığı ve hayat standartlarında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Bu da mevcut kanalların izlenme durumuna göre yayınlanan videolar üzerinden yüksek kazançlar elde ettiklerinin bir göstergesidir. Pınarbaşı ve Astam (2021) yapmış oldukları bir çalışmasında benzer bir duruma dikkat çekmektedir. İlk videoyla son video arasında gözlenen; apartman dairesinden daha gösterişli bir eve taşınma, lüks araçların edinilmesi ve çocukların devlet okulundan özel koleje geçişi gibi fiziksel göstergeler, ailelerin bu süreçten ekonomik kazanç elde ettiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda, çocuğun aile için bir gelir kaynağına dönüşmesi, onun çocukluk deneyiminin yitirilmesine yol açarken; ebeveynlerin videolarda çocukla birlikte performans sergilemeleri ise doğal sınırların dışında, yapay bir görüntü ortaya çıkarmaktadır.

Henüz reşit olmayan bu çocukların, ailenin ekonomik gelir sağlayıcısı konumuna geldiği açıktır. Dolayısıyla izlenen tüm bölümlerde korunma haklarından "Çocuk ekonomik sömürüden korunmalıdır" ilkesine aykırı davranılmaktadır. Ünlükaya ve diğerleri (2021), video paylaşım sitelerindeki çocuk kanallarında yer alan içerikleri inceleyerek bu videolarda öne çıkan temaları belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda ulaşılan alt temalardan biri "emek sömürüsü" olmuştur. Çalışmada, dijital emeğin esas üreticilerinin çocuklar olduğu, ancak bu emeğin sosyal medya platformu sahipleri, ebeveynler ve reklam verenler gibi farklı aktörler tarafından sömürüldüğü vurgulanmaktadır. Zira bu aktörler çocukların ürettikleri içeriklerden ekonomik kazanç elde ederken, içeriklerin asıl üreticisi olan çocuklar doğrudan bir gelir sağlayamamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyada abone kazanma, beğeni toplama ve reklam geliri elde etme kaygısıyla içerik üreten ya da ürettirilen çocukların emeklerinin sömürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde, Karakoç ve Ünlü (2021)' nün çalışmasında çocuk Youtuber'ların adeta bir ürün gibi izleyiciye sunulduğu vurgulanmaktadır. Araştırmada, bu çocukların takipçi kitlesinin sürekliliğini sağlamak ve kanal gelirlerini devam ettirmek amacıyla ebeveynleri tarafından baskı altında tutulabileceği, uzun saatler çalıştırılabileceği ya da duygusal açıdan zarar görebileceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, çocuk Youtuber'ların kazanç ve çalışma koşulları bakımından yasal güvencelere sahip olmamaları, diğer bir ifadeyle bu hakların ebeveynlerin kontrol ve yönlendirmesine bırakılmış olması, çocuk emeğinin sömürülmesi riskini artırmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen tüm video kanallarının hemen hemen her gün video yayınladıkları görülmektedir. Bu da çocukların temel hakları arasında bulunan "Çocuğun dinlenme, boş zaman

değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlencelere katılma hakkı vardır" ilkesinin alenen ihlal ettiğini gözler önüne sermektedir. Aileler videoların hazırlıkları, çekimi, yayına hazırlanması, YouTube'a yüklenmesi vb. işlere yoğun mesai harcamak zorundadırlar. Bu da yine çocukların en doğal hakkı olan aileleri ile keyifli zaman geçirme haklarını da ellerinden almaktadır. Ebeveynlerin videolar süresince çocuklarıyla çok ilgili görünmesi doğallıktan uzaktır. Kullanılan kelimeler ve ses tonları bunun bir göstergesidir.

Kılıç ve Kaya'nın (2021) "Ryan's World" ve "Prenses Elif" kanallarını inceledikleri çalışmada, çocukların ebeveynleri tarafından sürekli olarak kayıt altına alınmaları sonucunda yeni medya ekonomisine dahil edilerek birer "işçi özne" konumuna geldikleri vurgulanmaktadır. Araştırmada incelenen kanallarda elde edilen bulgular da bu durumu doğrulamaktadır. Öznesi çocuk olan bu kanalların günlük, aylık ve yıllık video paylaşımlarının sayısı, bu paylaşımlar için harcanan zaman ve elde edilen gelirler birlikte değerlendirildiğinde, çocukların birer işçiye dönüştüğü açıkça görülmektedir. İçeriklerin ekonomik kazanca dönüşmesi, çocukların sürekli olarak yeni videolar üretmeye yönlendirilmesine ve çocukluklarını olması gerektiği gibi yaşayamamalarına yol açmaktadır. Benzer şekilde Gökmen (2024), yapmış olduğu çalışmasında YouTube'da çocuklara yönelik içerik üreten Youtuberlar'ın videolarında hangi görüntü ve içerik öğelerinin yer aldığını ve bu öğelerin ne tür anlamlar taşıdığını ortaya çıkarılmaya çalışmıştır. Çalışma, örneklenen YouTube videolarının büyük kısmının ebeveyn üretimi olduğunu ve çocukların içeriklerin merkezinde konumlandırıldığını göstermektedir. Bu pratik, mahremiyetin korunmadan kamusal gözetime açılma nedeniyle "çalıştırılan çocuk" tartışmasını tetiklemekte; çocuk emeği ve hak ihlallerine ilişkin ciddi risklere işaret etmektedir.

İzlenen videolarda izleyici kitleye sürekli olarak "Arkadaşlar" şeklinde hitap edilmektedir. Çocukların ve videoyu çeken ebeveynlerin sürekli olarak "Arkadaşlarına merhaba de", "Arkadaşlarına görüşürüz de", "Arkadaşlar kanalımıza abone olmayı unutmayın" şeklindeki ifadelerinin çocukların sosyal gelişimine zarar verebileceği düşünülmektedir. Lozano-Blasco vd. (2023) bu durumu Youtuberlar ve takipçiler arasında parasosyal bir ilişkinin var olduğu şeklinde tanımlamıştır. Bu durum hem videoların oyuncusu olan çocukların hem de izleyici konumundaki çocukların oyun ve arkadaşlık algılarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Kılıç ve Kaya (2021), teknolojik araçlar ve onların içeriği tarafından hedef kitle olarak seçilen çocukların arkadaşları ile gerçek oyunlar oynamaya artık daha az zaman ayırdıklarını, oyun oynamanın artık başkalarının oyun oynamasını izlemeye dönüştüğünü belirtmişlerdir. Pedük, Örenoğlu, Sardroud ve İmamoğlu (2024) tarafından yürütülen çalışmada, Türkçe çocuk kanallarındaki içerikler popüler kültür bağlamında değerlendirilmiş ve videoların yaklaşık yarısının konuşma ağırlıklı, önemli bir bölümünün ise görsel ve konuşmanın birlikte öne çıktığı bulunmuştur. Bu durum, konuşma eyleminin doğal etkileşim bağlamlarında değil, çoğunlukla tek yönlü sunum biçimleriyle temsil edildiğini göstermektedir. Literatür, akran ve yetişkinlerle karşılıklı iletişimin çocukların dil ve sosyal gelişimine daha fazla katkı sunduğunu belirtmektedir (Pedük vd., 2024).

Bunun yanı sıra videolarda doğallıktan uzak diyaloglar göze çarpmaktadır. Özellikle videoyu çeken kamera arkasındaki ebeveynlerin çocukları ile yapay diyaloglar kurdukları, ses tonlarını abartılı bir şekilde kullandıkları ve sürekli olarak çocuklarını yönlendirdikleri görülmektedir. Hem videosunun çekildiğini hem de bunların izleneceğini bilen çocukların da aynı yapay ifadeler ve tonlamalar kullandıkları göze çarpmaktadır. Çocuk yapay bir dil ve dünya içindedir. Tüm bunların da etkili aile içi iletişime zarar vereceği ve dolayısıyla çocukların psiko-sosyal gelişimine olumsuz etki edeceği düşünülmektedir.

Youtuber çocuklar reklamını yaptıkları oyun, oyuncak, materyal, yiyecek vs. tüm ürünlere sahip olmaktadırlar. Evleri son derece pahalı oyuncak ve materyallerle donatılmıştır ve bu da hem Youtuber çocuk hem de izleyici kitle için videoları çekici hale getirmektedir. Her istediğine ulaşan çocuk tüketim odaklı olmakta ve giderek doyumsuz hale gelmektedir. Bu da Youtuber çocuklar açısından "gelişme haklarını" ihlal eden bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanalların bazıları tamamen çocuğun günlük hayatını yayınlarken, bazıları çeşitli mizansenler yayınlamakta bazıları da ürün tanıtımı için videolar çekmektedirler. Hepsinin ortak özelliği çocukları ekonomik olarak sömürmesi,

aile ve özel hayat gizliliğini ihlal etmesi ve çocukların dinlenme ve boş zamanlarını kaliteli bir şekilde kullanma hakkının ihlal edilmesidir.

Araştırmaya dahil edilen ve çocuklarla ilgili içerik üreten bunu yaparken de çocukları açık adres haline getiren youtube kanallarının bir diğer ortak özelliği de çocukları istismara açık kılmalarıdır. Bazı videolarda çocukları teşhir edecek görüntülerin olması (banyo, havuz, deniz vb. videoları), bunu yaparken çocukların evlerinin, ailelerinin ve isimlerinin açıkça söyleniyor olması, kötü niyetli kişilerin de izleyici olabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda cinsel istismar için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Pozitif hukuka göre çocuk hakları ise kanunlarda ve uluslararası sözleşmelerde ayrıntıları ile düzenlenen, belirli bir güvenceye ve özellikle de yargı organlarınca gerçekleştirilecek koruma yollarına kavuşturulan haklardan oluşur Bu haklar çerçevesinde çocuğun ailesi ve çevresi tarafından her türlü ihmal ve istismardan korunması gerekmektedir (Uğurlu ve Gülsen, 2014). Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu hakların ihlal edildiği görülmektedir. Erol ve Çubuk (2022), yapmış oldukları çalışmasında sosyal medya platformlarında yetişkinlerin herkese açık hesaplardan çocukları ile ilgili paylaşımlar yapmasının çocukların özel yaşamını ve gizlilik haklarını ihlal ettiğ, çocuğun maddi kazanç elde etmek amacıyla kullanıldığı ve birer meta haline getirilerek çocuğu her türlü istismara açık hale getirildiğini vurgulamışlardır. Sekmen (2019) de benzer şekilde küçük yaştaki çocukların her ne kadar YouTube'u aktif kullanamasa da ailelerin YouTube'a yükledikleri videolar ile çocuk mahremiyetinin yitimine neden olduklarını belirtmiştir.

Sonuç olarak, çocukların içeriğe dahil edildiği YouTube kanalları Youtuber çocuklar gerçeğini oluşturmuş bu da bahsi geçen çocuklar açısından bir çok hak ihlalini de beraberinde getirmiştir. Tüm bu ihlal edilen haklar açısından değerlendirildiğinde masum gibi görünen bu kanalların ve içeriklerinin aslında göründüğü gibi olmadığı bir gerçektir. Kendi çıkarları için çocuklarını kullanan ebeveynlerin bir an önce yaptıkları hataları fark etmelerinde yarar vardır. Bunun için Youtube'un da yeni önlemler alması, bu konuda yeni yasal düzenlemelerin yapılması ve çocukların Youtuber'lıktan uzaklaştırılması elzemdir. Ayrıca yapılan araştırma kapsamında izlenen videolar videoları çeken ya da çekilen Youtuber çocuklar açısından değerlendirilmiştir. Ancak izleyici grup açısından da bu kanallar ciddi bir risk oluşturmaktadır. Günümüz çocukları oyun oynamaktan ziyade oyun oynayan çocukların videolarını izlemeyi tercih etmektedir. Bunun yanı sıra tüketim odaklı olan videoları izleyen çocuklarda da doyumsuzluk oluşmakta üretmekten ziyade tüketmeye kanalize olmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında gelecek araştırmalarda bu konu izleyici çocuklar açısından değerlendirilebilir ve farklı araştırma yöntemleri kullanılarak izleyici çocuklar üzerindeki etkileri araştırılabilir.

Etik Beyanı: Yazarlar çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan etmektedir. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar %50, ikinci yazar %50'dır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

Akdi, M. (2016). Ana-babanın çocuğun fotoğraf ve görüntülerinin sosyal medyada yayınlamasından doğan sorumluluğu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 123-144.

Atalay, G. E. (2019). Sosyal medya ve çocuk: "Babishko Family Fun TV" isimli YouTube kanalının eleştirel bir analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, (1), 179-202.

BBC Türkçe. (2018, 9 Ocak). *Blogger anne mahkemede çocuklarını kaybetti*. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42604622

Buzzi, M. (2012). What are your children watching on YouTube? In *International Conference on Advances in New Technologies, Interactive Interfaces, and Communicability* (pp. 243-252). Berlin, Heidelberg: Springer.

Ceran, M. (2019). *Kültür endüstrisi bağlamında yeni medyanın kültür üretim sürecine etkisi: Bir boş zaman etkinliği olarak YouTube* (Yayımlanmamış lisans bitirme projesi). Giresun Üniversitesi, Giresun.

Cingi, Y., ve Kösedağ, M. S. (2024). YouTube'da çocuk emeği: İzleyici çocuklar perspektifinden nitel bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi, 11*(1), 181-203.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, J. W. (2019). *Eğitim araştırmaları* (H. Ekşi, Çev. Ed.). İstanbul: EDAM.

Çomu, T. (2012). *Video paylaşım ağlarında nefret söylemi: YouTube örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erol, D. ve Çubuk, S. (2022). Erken çocukluk döneminde çocuk YouTube içerik üreticilerinin yayınladığı videoların, çocuğun duygusal istismarı açısından incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 5*(2), 453-474.

Garip, Ö. (2025). Sosyal medyada çocuk: Çocuk YouTube kanalları örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(3), 257-280. https://doi.org/10.18037/ausbd.1599073

Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gökmen, E. (2024). Çocukları hedef alan YouTuber videolarının görüntü ve içerik parametreleri açısından analizi. *Yeni Medya*, (16), 286-316.

Graham, A., Powell, M., Taylor, N., Anderson, D. ve Fitzgerald, R. (2013). *Ethical research involving children*. Florence: UNICEF Office of Research - Innocenti.

Hart, A. R. (1992). *Çocukların katılımı: Maskotluktan yurttaşlığa*. Ankara: UNICEF.

İlhan, E. ve Aydoğdu, A. G. (2018). Türkiye'de YouTube yayıncılığı ve YouTuber olmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (47), 141-146.

Kahveci, H. (2021). Sosyal medya içeriklerinin ahlaki değerler bağlamında incelenmesi: YouTube örneği. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 11*(1), 204-225.

Karakoç, E. ve Ünlü, T. T. (2021). Oyun mu iş mi? YouTube kidfluencerları üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *TRT Akademi, 6*(12), 468-493.

Kılıç, B. ve Kaya, S. (2021). Yeni medya çağında çocuk YouTuberlar üzerinden çocukluğun yok oluşu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(3), 1141-1156.

Kurt, M. ve Teker, N. (2017). Öğretmen adaylarının net-etik davranışlarının belirlenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 749.

Lozano-Blasco, R., Mira-Aladrén, M. ve Gil-Lamata, M. (2023). Social media influence on young people and children: Analysis on Instagram, Twitter and YouTube. *Comunicar, 31*(74), 125-137.

Martinez, C. ve Olsson, T. (2019). Making sense of YouTubers: How Swedish children construct and negotiate the YouTuber Misslisibell as a girl celebrity. *Journal of Children and Media, 13*(1), 36-52.

Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.

Neumann, M. M. ve Herodotou, C. (2020). Evaluating YouTube videos for young children. *Education and Information Technologies, 25*(5), 4459-4475.

Nottingham, E. (2019). The Routledge international handbook of young children's rights. London: Routledge.

NTV. (2018, 10 Ocak). *Blogger anne mahkemede çocuklarını kaybetti*. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, https://www.ntv.com.tr/turkiye/blogger-anne-mahkemede-cocuklarini-kaybetti,qS8Pj79Zc0SNNhjagnJu8A

Parsa, A. F. ve Akmeşe, Z. (2019). Sosyal medya ve çocuk istismarı: Instagram anneleri örneği. *Kadın Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 163-191.

Pedük, Ş. B., Örenoğlu, S., Sardroud, E. M. ve İmamoğlu, S. N. (2024). Türkçe çocuk YouTube kanallarının popüler kültür açısından incelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 106-121.

Pınarbaşı, T. E. ve Astam, F. K. (2021). Sosyal medyada çocuk: YouTube oyun kanalları üzerine dramaturjik bir analiz. *Selçuk İletişim, 14*(3), 1183-1212.

Sekmen, M. (2019). Çocuk YouTuber'larda sorunlu bir alan: Tüketim ile mahremiyetin yitimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(4), 3566-3584.

Serin, H. (2019). Sosyal medyada çocuk hakları ihlalleri: Ebeveynler ve öğretmenler farkında mı? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*, 1005-1031.

Social Blade. (t.y.). *Social Blade*. Erişim tarihi: 12 Ocak 2020, https://socialblade.com/

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2001). Türk Medenî Kanunu (Kanun No. 4721). Resmî Gazete (Sayı: 24607). https://mevzuat.gov.tr/

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2004). *Türk Ceza Kanunu* (Kanun No. 5237). *Resmî Gazete* (Sayı: 25611). https://mevzuat.gov.tr/

Uğurlu, Z. ve Gülsen, İ. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-24.

UNICEF. (t.y.). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2024, https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme

Ünlükaya, A., Savaş, S. ve Sucu, İ. (2021). YouTube çocuk kanallarında bulunan video içeriklerindeki temaların ortaya koyulmasına yönelik bir çalışma. *Journal of Business in the Digital Age, 4*(1), 33-49.

YouTube. (t.y.). *Çocuklara yönelik içerikler hakkında yardım sayfası*. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2024, https://support.google.com/youtube/answer/2801999?hl=tr

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Academic Journal of Communication Studies

Sayı (Issue)**: 4 Yıl** (Year)**: 2026**

Conspiratorial Narratives in the Ottoman Empire: The Study of Turkish Series *'Payitaht: Abdülhamid'* and Its Parallel with Contemporary Pakistan

Anum Naz[1], Musa Khan[2] , Emine Nilüfer Pembecioğlu[3]

Geliş Tarihi (*Received*)**:** 13.07.2025 **Kabul Tarihi** (*Accepted*)**:** 18.03.2026

Abstract: Drama is an artistic form that mirrors and interprets sociocultural interactions, such as life events, and often blends reality and fiction. The world of historical dramas is equally important as the culture's values and worldview are transmitted through history and preserved within it. The Turkish series *Payitaht: Abdülhamid*, produced by TRT, dramatizes the political period of Sultan Abdülhamid II and has gained significant popularity, even being broadcast by the Pakistan Television Corporation. This study analyzes the depiction of conspiracies that Sultan Abdülhamid faced in the *Payitaht: Abdülhamid* drama and contrasts it with the contemporary socio-political context in Pakistan. This research evaluates the thematic and narrative aspects of the series using the content analysis method. The significance of the study lies in its highlighting the political context within which the ruling government in the series operates and in drawing parallels between Ottoman history and contemporary political realities in Pakistan. The results demonstrate significant alignment between the conspiratorial frame presented in *Payitaht* and that observed in Pakistan's political dynamics, thereby emphasizing that history tends to repeat itself. The study aids in understanding how to protect a nation from both internal and external danger with the continuous evolution of political strategy.

Keywords: *Payitaht: Abdülhamid*, Ottoman Empire, Contemporary Politics, Historical Drama, Pakistan.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Komplo Anlatıları: Türk Dizisi *'Payitaht: Abdülhamid'* ve Çağdaş Pakistan ile Paralelliklerinin İncelenmesi

Öz: Bir sanat dalı olarak drama, toplumsal deneyimleri yansıtır ve yorumlar, genellikle gerçekliği kurguyla harmanlar. Tarihi dramalar, bir kültürün değerlerini ve dünya görüşünü zaman içinde aktarmada önemli bir rol oynar. TRT tarafından üretilen Türk dizisi *Payitaht: Abdülhamid*, Sultan II. Abdülhamid'in siyasi dönemini dramatize etmekte ve büyük bir popülerlik kazanarak Pakistan Televizyon Kurumu'nda (PTV) yayınlanmaktadır. Bu çalışma, *Payitaht: Abdülhamid* dizisinde Sultan Abdülhamid'in karşılaştığı komploların nasıl betimlendiğini incelemeyi ve bu temsillerin Pakistan'ın çağdaş sosyo-politik senaryosu ile koşutluklarını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, içerik çözümlemesi yöntemini kullanarak, dizinin tematik ve anlatısal unsurlarını çözümlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Osmanlı yönetiminin dizide betimlenen siyasi stratejilerini serimleyerek, Osmanlı tarihi ile Pakistan'ın güncel siyasi dinamikleri arasındaki bağlantıların ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Bulgular, *Payitaht: Abdülhamid* dizisinde gösterilen komplocu taktikler ile Pakistan'ın modern siyasi manzarasında gözlemlenenler arasında dikkat çekici benzerlikler olduğunu ortaya koyarak, tarihsel kalıpların tekrarlayıcı doğasını gözler önüne sermektedir. Çalışma, bir ulusun iç ve dış tehditlerden korunması ve yönetilmesi konusunda değerli içgörüler sunmakta ve siyasi stratejilerin zamana yenilmeyen, sonsuz önemini vurgulamaktadır.
Anahtar Kelimeler: *Payitaht: Abdülhamid*, Osmanlı İmparatorluğu, Çağdaş Siyaset, Tarihi Drama, Pakistan.

Atıf/Cite as: Naz, A., Khan, M., & Pembecioğlu, E. N. (2026). Conspiratorial narratives in the Ottoman Empire: The study of Turkish series Payitaht: Abdülhamid and its parallel with contemporary Pakistan. Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi, (4), 15-30

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://iletisimarastirmalari.com/

Copyright © Published by AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

[1] Riphah International University, Riphah Institute of Media Sciences, 0009-0002-6998-1807, anumzulfiqar2@gmail.com
[2] Dr, Riphah International University, Riphah Institute of Media Sciences, 0000-0002-9437-7057, musakhan_85@yahoo.com
[3] Prof. Dr., University of Istanbul, Department of Radio, TV, and Cinema, 0000-0001-7510-6529, niluferpembecioglu@gmail.com

1. INTRODUCTION

Drama is an influential art form and a powerful medium that can effectively present historical events and educate audiences, much like books, by bringing the past to life through engaging narratives and visual storytelling. It has the capacity to motivate, educate, and entertain us. It can help us better understand who we are and how the world works. Dramatic storytelling is a powerful tool for examining a wide range of topics, including social and political issues, interpersonal interactions, and human behavior (Adway, 2023). It is one of the most critical media genres, having shaped concepts and patterns among people worldwide. This is due to the drama's intricacy and intellectual depth, which have both positive and negative implications for nations (Yashot, 2022).

Historical drama is often regarded as one of the most popular genres in film and television, as it combines entertainment and education while providing an insightful exploration of various historical periods and figures. These historical dramas assist in the study of historical figures and events, both educationally and entertainingly (Mackerras, 1992). Historical dramas do not merely reproduce the past; they interpret historical events and social values through narrative and audiovisual representation (Rosenstone, 1995). Previous studies have shown that television serials constitute an essential means of representing actual events and serve as a major tool of intercultural interaction. Television series can facilitate intercultural communication and shape international audiences' perceptions of history, culture, and identity (Khan, 2020; Khan & Pembecioğlu, 2019).

The television series *Payitaht: Abdülhamid* centers on Sultan Abdülhamid II, the 34th sultan of the Ottoman Empire, who ruled from 1876 to 1909. Under the Justice and Development Party (AKP) government, the Turkish government has strategically employed this series as a political instrument to forge and disseminate a narrative linking contemporary political dynamics to the historical legacy of the Ottoman Empire (Çevik, 2020). The series centers on Sultan Abdülhamid II's efforts to preserve the Ottoman Empire's power amid numerous internal and external challenges, including socio-economic, diplomatic, and political issues.

The television series *Payitaht: Abdülhamid* premiered in Turkey on 24 February 2017 and ran for five seasons, comprising 154 episodes. Turkish dramas have already achieved substantial popularity in Pakistan, especially following the success of the series *Diriliş: Ertuğrul* (Siakas et al., 2023). The critically acclaimed historical series *Payitaht: Abdülhamid* premiered with Urdu dubbing on Pakistan's national television network, PTV, on February 9, 2022 (Daily Times, 2022). The series achieved considerable popularity on the social networking platform "Tabii Urdu," which has an audience of 19.7 million subscribers (Shah, 2022). The series has gathered over 2 million viewers on this channel alone (Taj, 2020). Research indicates that *Payitaht: Abdülhamid* ranks in the 99.3rd percentile among Turkish dramas, indicating that it is more in demand than 99.3% of Turkish dramas (Parrot Analytics, 2023).

Pakistan, established in 1947 as a homeland for Muslims following the partition of British India, is a South Asian nation with a rich historical and cultural heritage. Since its inception, Pakistan has struggled with numerous challenges, including political instability, terrorism, and economic difficulties (USIP, 2023). A central and persistent issue within the country has been the debate over its political identity, particularly the question of whether Pakistan should adopt an Islamic or secular framework. This debate is exacerbated by the absence of robust, genuinely representative national political parties, further complicating the political landscape (Vasist et al., 2024, pp. 663-688). The civil service, along with the military, has supported the nation's governance over the years. The military has also played an active role in directly and indirectly controlling politics and electoral processes, and in attempting to dismantle democratic systems to capture vital state functions, particularly in the economy and foreign relations (Khan, 2010; Rahman & Shurong, 2021). Such ongoing activities have further stunted the nation's development and political balance, exacerbating institutional fragility and the difficulty of governing the system (Rahman & Shurong, 2021, pp. 942-970). The coexistence of negative peace (Galtung, 2011), rampant corruption, and direct or indirect military meddling in the political system and electoral framework has further eroded institutional legitimacy. Moreover, there

are several internal problems, like the high population coupled with external conflicts such as the long-standing conflict with India, dominated by the Kashmir issue, along with Afghanistan, and dependency on foreign aid (Khan & Pembecioğlu, 2015). These obstacles slow down the development of Pakistan and have intensified the rise of intolerance and extremism fueled by a narrow perception of nationalism (Curtis, 2007). Such issues constitute the most significant risk to social solidarity and social order within the country (Jalal, 2024). The growing geopolitical rivalries among world powers such as the United States, China, and Russia have heightened concerns about Pakistan's potential need to align with one of these blocs (Malik, 2016). In the past, Pakistan has had an extremely hostile relationship with India, which has brought both countries almost to the point of war on numerous occasions. Moreover, the United States has had a highly volatile relationship with Pakistan, characterized at times by partnership, conflict, and estrangement (FES Asia Editorial, 2023).

In these contexts, this study aims to analyze theories surrounding conspiracies against the Ottoman Empire as presented in the Turkish series *Payitaht: Abdülhamid* and to relate them to the socio-politics of Pakistan. Within the scope of this study, a distinguishing framework identifies a conspiracy as a secret plot, whereas conspiracy theory denotes a specific set of unverifiable conjectures. One of the primary focal points of this study is the conspiratorial narrative, a defined term denoting a cohesive discourse that narrativizes particular political events as the consequence of the Other's malevolent grand designs (Moore, 2016). This term is used consistently to study the dramatized elements of *Payitaht: Abdülhamid*, as well as the discourse surrounding allegations of foreign interference in Pakistani politics. This study explores the series' events and history in the context of the current events in Pakistan. The study examines the portrayal of political conspiracies in *Payitaht: Abdülhamid* and their relation to current events, to highlight the blurred boundaries between history and the socio-political relations of contemporary society. The study addresses the following research question:

What are the conspiracies against Sultan Abdülhamid in the *Payitaht: Abdülhamid* drama series and how do those conspiracies relate to Pakistan's socio-political environment. Through a comparative approach, the study attempts to find the contrasts and relationships between the narrative and thematic history of the conspiracies presented in the drama and the current socio-political situation in Pakistan

1.1. Theoretical framework

This study employs the agenda-setting theory to analyze the narrative constructed in the TV series *Payitaht: Abdülhamid*. This theory suggests that the media not only highlight specific issues but also shape how these issues are perceived and prioritized by the public (Benton & Frazier, 1976). Holbrook and Hill (2005) applied the theory to entertainment media, contending that the repeated depiction of political issues in this genre can alter how ideas are prioritized. This is useful for understanding how *Payitaht: Abdülhamid* constructs and depicts historical conspiracies against Sultan Abdülhamid IIwithin the context of contemporary socio-political realities. Extending agenda-setting research to dramatic television, Miller and Quarles (1984) examined whether viewing the made-for-television film *The Day After* increased the perceived prominence of nuclear war and disarmament issues. They showed that, while people's perception of the importance of war relative to other national priorities changed, the media's focus on the issue significantly shifted public interest toward it. This illustrates that greater media attention leads to greater prominence of the issue in public discourse. In this study, agenda-setting theory is applied to examine how *Payitaht: Abdülhamid* constructs historical conspiracies and how these narratives reflect or contrast with current geopolitical realities. The research aims to demonstrate how media coverage influences politics and public perception in Turkish and Pakistani contexts, using the series' portrayal of conspiracy theories as a lens. Turkish and Pakistani politics have been studied relatively less. Previous studies have applied agenda-setting theory across a variety of

domains, including politics and social issues, but have ignored popular historical narratives. The study aims to fill this void by analyzing the depiction of historical conspiracies in *Payitaht: Abdülhamid*, with a focus on their implications for contemporary political discourse. This study seeks to advance understanding of the media's role by evaluating the historical context, media actions, politics, and agendas to dispel perceptions of its influence.

2. RESEARCH METHOD

This study employs a qualitative strategy, using content analysis to examine the depiction of conspiracy in the *Payitaht: Abdülhamid* drama and to compare it with the contemporary politics of Pakistan. The principal unit of analysis was the narrative sequence, and these are defined as 'segments of action, dialogue, or text that make a complete conspiratorial claim' to ensure that the same analytical unit is maintained across the television and the journalistic data. The material was selected using purposive sampling. Seasons 1-3 of *Payitaht: Abdülhamid* were analyzed to elucidate the foundational 'besieged state' blueprint, identified through thematic units. Concomitantly, political data from Pakistan were collected from leading English newspapers: *The Dawn*, *The Express Tribune*, *The News International*, and *Pakistan Today*, for the period 2015-2022. The coding process began with deductive coding based on the literature on globalist tropes, followed by inductive coding to capture patterns that emerged from the data. The open and axial coding enabled the data to be condensed into six key themes: natural resource sovereignty (concerning oil/gas projects and Russian imports), data exploitation, politically motivated assassination attempts as tools of destabilization, the New World Order as an instrument of geopolitical fragmentation, the media's weaponization for disinformation, and moral dualism used to frame political opponents. Such thematic consolidation enables an examination of the intersection of history and the political imagination through the lens of a nation's politically constructed collective psyche.

3. ANALYSIS OF FINDINGS AND DATA

In this paper, qualitative content analysis was conducted to interpret the raw data by identifying themes and patterns. Hsieh and Shannon (2005) describe qualitative content analysis as a method for interpreting textual data through a systematic process of coding and identifying themes or patterns. The study aimed to investigate and contrast the conspiracy portrayal of Sultan Abdülhamid IIin the Turkish drama *Payitaht: Abdülhamid* with the socio-political setup of Pakistan. This comparison was guided by thematic analysis focusing on how political conspiracies are presented and their bearing on contemporary politics. The research involved rigorous and extensive thematic analysis, and, in so doing, constructs regarding the portrayal of conspiracies and their associated categories were developed. These categories encompass a broad range of ways in which politicians, in both dramatic and real-life encounters, face opposition and threats. The themes and indicators presented in this study, based on the series *Payitaht: Abdülhamid,* are presented in Table 1.

Table 1. Selected themes and indicators for analysis

Themes	Indicators
Development Projects	-Issues encountered with the Hijaz Railway Project, as shown in the *Payitaht* drama. -Internal and external issues impacting the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC).
Natural Resources	-Conspiracies related to oil activities in the *Payitaht* series.

	-Challenges and conspiracies during the Gas Pipeline project in Pakistan. - Implications of oil imports from Russia on Pakistan's economic and political stability.
Data Exploitation	-Politicians' data is being accessed and exploited by opponents for personal agendas and threats.
Assassination Attempts	-Multiple assassination attempts targeting politicians.
	-Connection between assassination attempts, internal political unrest, and external destabilizing forces.
New World Order	- Impact of the global geopolitical landscape on domestic affairs. - Role of powerful nations in controlling and fragmenting nations for their interests.
Media Manipulation and Control	-Use of media for spreading disinformation. -Political parties are leveraging media platforms to undermine opponents and promote their agendas.

The subsequent sections provide a comprehensive interpretation and analysis of the identified themes, focusing on how the content from *Payitaht: Abdülhamid* parallels the current socio-political issues in Pakistan. Those who watch serials typically find the content enjoyable and are content with how they spend their time. It is not necessary to go through the reproduction stage. This can occur if one needs to provide an example related to a particular circumstance. This is somewhat distinct from acknowledging the message, yet it calls for reorganizing the message. Contextualizing the message would replace the deliberate exemplification of the same structure. Therefore, the message must be removed from its original framework once more to recontextualize it. The way the message is presented, along with the various auditory or visual densities that contribute to the suggested structure and meaning, is its structure. Decontextualizing it, however, necessitates shifting the balance of the message. The message, in its original form, would not succeed if individual objects, visions, or indications were removed from their contexts. It would be impossible to contextualize it in the same way outside its own structure if it does not resonate with other points in real life or correlate with another type of reality. There is considerable resonance between Pakistani and Turkish socio-political issues. This discussion examines how historical and contemporary political narratives intersect and inform one another, shedding light on broader implications for understanding political dynamics and media portrayals.

3.1. Analysis of developmental projects: Hijaz railway and CPEC

Table 2. Hijaz Railway and CPEC: objectives, challenges, and broader geopolitical implications

Aspect	Hijaz Railway Project (Ottoman Empire)	China-Pakistan Economic Corridor (CPEC)
Objective	To modernize the Ottoman Empire, facilitate pilgrimages to Makkah and Medina, and assert control over the Hijaz region.	To connect Gwadar Port (Pakistan) to Xinjiang (China) and revitalize Pakistan's economy through infrastructure, trade, and industrial growth.
Financial Constraints	Funding from taxes, donations, and loans was insufficient owing to the	Financial mismanagement, corruption, and reliance on Chinese funding led to delays and the halting of projects.

	Empire's precarious economic condition.	
Logistical Challenges	Europe's specialization in logistics and infrastructure for harsh desert and mountain conditions facilitated the transport of materials and expert assistance into the region.	Infrastructure construction was slow in areas with rugged, unstable terrain, violence, unrest, and strife, particularly in Balochistan and Khyber Pakhtunkhwa.
Security Threats	Workers were often attacked, and construction was sabotaged by local tribes with foreign backing, like Britain, supporting and enabling foreign control.	Terrorism and insurgency in Balochistan required special security forces to protect infrastructure vulnerable to attack.
Geopolitical Opposition	Britain's opposition stemmed from concern that Ottoman influence would dominate the area within the project's region.	The US opposed CPEC because it was a "debt trap," while India opposed it strongly due to the routing through disputed Kashmir.
Impact of Opposition	Covert acts of sabotage by Britain and other powers funding the rival tribes undermined the project.	External parties, including the US and India, along with the country's internal instability, corruption, and weakness, exert overt controls, adding strain and pressure.
Outcome	Sultan Abdülhamid II adopted administrative, diplomatic, and security measures to address financial, logistical, and geopolitical constraints.	Setbacks, such as the cessation of funding and political turbulence, have slowed progress, but the project remains a potential milestone for Pakistan.
Comparative Insights	The competitive gaze that mirrors colonial antagonism and imperialist conflict seeks to constrain Ottoman modernization and sovereignty.	The modern geopolitical conflict encompasses the United States and China's competition, India's regional concerns, and Pakistan's domestic challenges.

The Hijaz Railway Project depicted in the series, which commenced during the era of Sultan Abdülhamid II, aimed to industrialize the Ottoman Empire and strengthen its power in the Hijaz region. Moreover, the railway was designed to facilitate pilgrimage to the holy cities of Makkah and Medina, while aiding the empire's control in the region. The project also faced significant challenges. Firstly, there were severe financial problems, especially after the Ottoman Empire's economic collapse strained funding sources (taxes, donations, and foreign loans) for such an ambitious financially demanding project. There were also severe logistical problems, since construction in mountainous terrain and desert regions requires imported materials and a European skill set, which greatly complicated the situation (Kafadar, 1997).

Security never ceased to be a concern for the project as tribes, often supported and armed by outside forces, attacked workers and infrastructure. This opposition was already being sustained by the European powers, particularly Britain, which perceived the railway as a threat to its regional interests. Britain, together with other countries, such as France, deliberately thwarted the project by supporting tribal guerrillas, fearing that the railway would increase Ottoman control over the Hijaz and strengthen Ottoman military logistical dominance in the Middle East (Hammond, 2017).

On the other hand, the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) serves as a contemporary example of a transformative infrastructure project. CPEC, which aims to connect Gwadar Port in Pakistan with China's Xinjiang region, is a central component of China's Belt and Road Initiative (BRI) and is expected to drive transformative economic development through infrastructure, trade, and industrial expansion. CPEC, however, is also fraught with challenges. The project has been significantly affected by geopolitical rivalries, particularly between the US and China. The U.S. has derided CPEC as a "debt trap," while India has opposed it because its route traverses the disputed territory of Kashmir (Ahmad et al., 2020).

CPEC's security problems within Pakistan stem from Balochistan and Khyber-Pakhtunkhwa, where terrorism and insurgency violence have targeted infrastructure and workforce assets. To mitigate these concerns, Pakistan deployed specialized security forces; however, unrest remains a significant impediment to development (Bhatti et al., 2023). Furthermore, political and poor governance have equally obstructed CPEC's progress. Allegations of mismanagement led China to withdraw funding for several projects, underscoring Pakistan's governance issues (Tanvir, 2021; Ashraf, 2022).

CPEC and the Hijaz Railway share several traits: both are among the most prominent infrastructure projects, and both face significant internal and external resistance. Both represent attempts to further consolidate economic and geopolitical power at the global and regional stage. The Hijaz Railway faced resistance stemming from colonial aspirations and rivalries among empires, whereas CPEC is better understood through contemporary geopolitical frameworks, including US-China competition and India's ambitions in the region. CPEC is unique among these projects because, in addition to the dynamics of international relations, it is also subjected to severe internal political turmoil, corruption, and governance complexities, illustrating the realities of statehood and international relations. Both projects offer insights into the interplay between infrastructure and expansive geopolitical strategies, demonstrating that economic integration remains vital to achieving national and regional goals.

3.2. Natural Resource Challenges: Ottoman Oil and Pakistan's Gas and Oil Projects

Table 3. The Ottoman Oil and Pakistan's Gas and Oil Projects

	Ottoman Oil Concessions	**Pakistan's Gas Pipeline and Oil Imports**
Objective	Exploit Ottoman oil reserves to strengthen the empire's economy and sovereignty.	Develop energy infrastructure through the Iran-Pakistan Gas Pipeline and diversify oil imports to reduce energy costs.
Challenges	Foreign interference from European investors who prioritized profit over development. - Manipulation of domestic unrest by figures like Parvus to destabilize the empire.	Delays due to U.S. sanctions on Iran and financial constraints. Internal security challenges in Balochistan are impacting pipeline construction.
External Opposition	- European powers exploited economic dependencies to undermine Ottoman sovereignty.	U.S. geopolitical pressures and IMF restrictions hindered energy diversification, particularly efforts to import oil from Russia.
Internal Vulnerabilities	Weak governance and domestic divisions made the empire susceptible to external manipulation.	Political instability, financial mismanagement, and security threats in regions such as Balochistan exacerbated project delays.

Impact	Foreign-controlled oil profits limited economic benefits for the Ottoman Empire.	Delays in energy infrastructure development and dependence on external funding weakened Pakistan's energy independence.
Comparative Insights	Reflects colonial economic imperialism, where foreign powers leveraged resources to maintain dominance.	Highlights modern geopolitical complexities, with multipolar power struggles shaping resource policies and projects.

The comparative analysis of natural resource challenges between Sultan Abdul Hamid's Ottoman oil concessions and Pakistan's contemporary gas and oil projects highlights striking parallels in external interference and internal vulnerabilities. Late Ottoman efforts to preserve control over strategic economic resources occurred amid increasing European commercial penetration, foreign investment, and external political pressure (Pamuk, 1987). Similarly, Pakistan's Iran-Pakistan Gas Pipeline faced significant delays due to U.S. sanctions on Iran, internal security concerns in Balochistan, and financial constraints. Geopolitical pressures also hindered efforts to import lower-cost oil from Russia despite pressure from the United States and to secure International Monetary Fund (IMF) financing (Saeed, 2019; Jamal, 2022). Both cases underscore the interplay between external manipulation and internal governance challenges. While the Ottoman Empire's struggles reflect the dynamics of colonial economic imperialism, Pakistan's challenges highlight the complexities of navigating modern geopolitical rivalries in a multipolar world.

3.3. Data Exploitation: Historical and Contemporary Perspectives

Table 4. Parallels and differences between historical and modern data exploitation

Aspect	Espionage in Sultan Abdülhamid II's Reign	Modern Data Exploitation in Pakistan
Context	Espionage dramatized in *Payitaht* depicts the theft of sensitive diaries and the interception of telegrams.	Leaked audio and video recordings of key political figures in 2022 created political turmoil.
Methods	Physical infiltration, bribery, and collaboration with internal dissenters by European powers.	Advanced technologies, including cyber espionage, were employed to obtain and manipulate sensitive data.
Actors	European powers were aiming to destabilize the Ottoman Empire by exploiting internal dissent.	Political opponents, aided by modern technology, exposed sensitive information to weaken leadership and influence narratives.
Impact	Destabilization of the Ottoman Empire through subversion of state projects and exploitation of dissent.	Undermined trust in leadership, raised cybersecurity concerns, and exacerbated political instability.
Comparative Insights	Relied on physical means like theft and bribery to gain information.	Utilized modern cyber tools for large-scale data manipulation and dissemination.
Shared Theme	Both historical and contemporary cases illustrate the critical role of information control in destabilizing regimes and political systems.	Both reflect how external or opposing forces exploit internal vulnerabilities to undermine state sovereignty.

A comparative analysis of data exploitation in Sultan Abdul Hamid's era and modern Pakistan highlights the evolving methods of espionage and underscores their shared objective of destabilizing regimes. During Sultan Abdul Hamid's reign, espionage efforts dramatized in the Payitaht series included the theft of sensitive diaries and the interception of telegrams, which were orchestrated by European powers to subvert state projects and exploit internal dissent within the Ottoman Empire (Perkins, 2014). In contrast, modern Pakistan experienced significant political turmoil in 2022 following the leak of audio and video recordings of key political figures. These leaks, potentially facilitated by advanced technologies, exposed personal and strategic discussions, eroding trust in leadership and demonstrating the dangers of cyber espionage (Gul, 2022; Shaukat, 2023). While historical espionage relied on physical infiltration and bribery, contemporary data exploitation leverages technological advancements to manipulate sensitive information on a larger scale. Both cases reveal how control over information is a critical tool for undermining political stability and state sovereignty.

3.4. Assassination Attempts: Historical and Contemporary Perspectives

Table 5. Resemblance between historical and modern political assassinations, between the Ottoman Empire and Pakistan's political landscapes

Aspect	Assassination Attempts on Sultan Abdülhamid	Political Assassinations and Assassination Attempts in Modern Pakistan
Context	The assassination plots depicted in the *Payitaht* series were intended to destabilize the Ottoman Empire.	Political assassinations in Pakistan started with Liaquat Ali Khan (1951) until recently, including the 2022 assassination attempt against Imran Khan.
Actors	Domestic internal dissenters and foreign schemers with the intention to undermine Sultan Abdülhamid's reign.	Politically motivated extremist groups and rivals driven by power or ideological objectives.
Methods	Use of poison, explosives, and physical violence during public events or ceremonies	Modern forms involve shooting, bombing, or other forms of violence during public appearances or political functions.
Impact	The assassination attempts demonstrated the empire's instability and the threats to its power.	Assassinations have disrupted political processes, diminished governance effectiveness, and exposed security vulnerabilities.
Motivations	Destabilize the empire and attempt to exploit internal fractures for imperialist or ideological purposes.	Remove a political rival, disrupt governance, and advance a politically motivated ideology.
Comparative Insights	Demonstrates the competition for imperial supremacy and control in a turbulent geopolitical period.	Demonstrates a blend of internal political rivalries and ideological battles within a contemporary multi-layered security context.

The study of political assassinations reveals critical similarities in the historical and modern-day techniques employed and their consequences. During Sultan Abdülhamid's rule, as shown in the *Payitaht* series, assassination attempts were made by both local and foreign dissenters with the intention

of destroying the Ottoman Empire. These attempts, which included poisoning and bombardment, revealed the Empire's delicate balance of power, coupled with its increasing vulnerability within the international system, during this troublesome period (Slaughter, 2005). In contemporary Pakistan, political assassinations have included Liaquat Ali Khan in 1951 and Imran Khan in 2022. These politically motivated violent acts, often conducted by extremist elements or political adversaries, provided shocking governance failure, security weakness, and deepened the already fragile condition of Pakistan's political environment (Ahmed, 2022; Malik, 2022). While Ottoman attempts at assassinations were motivated primarily by imperial struggles and ideology, the modern instances in Pakistan have both internal competition and extremist elements. In both settings, there is an undermining of the use of assassination to bring about regime change, as it reveals internal rivalries in a politically fragmented system, exposing them to divisions and demolishing the system.

3.5. New World Order and Media Manipulation

Table 6. Resemblance between the colonial use of media against Sultan Abdülhamid and the modern digital disinformation campaigns targeting Pakistan

Aspect	Sultan Abdülhamid's Challenges	Pakistan's Geopolitical Struggles
Context	Resistance to the new world order imposed by European powers during Sultan Abdülhamid's reign.	Pakistan's portrayal in the global media as a hub of terrorism and instability.
Methods of Manipulation	Propaganda through print media, diplomatic, and military pressures aimed at delegitimizing his rule.	Digital-age disinformation campaigns, including false narratives orchestrated by external actors like India.
Actors	European powers were seeking to reshape global power dynamics and undermine Ottoman sovereignty.	International entities and neighboring nations are using media to influence global perceptions of Pakistan.
Impact	Destabilized Sultan Abdul Hamid's rule, eroded public trust, and contributed to imperial decline.	Damaged Pakistan's global image, influenced policymaking, and undermined national sovereignty.
Comparative Insights	Reflects colonial-era reliance on print media for propaganda.	Highlights the modern shift to digital disinformation campaigns for narrative control.
Shared Theme	Both contexts demonstrate the strategic manipulation of media to weaken opponents and reshape power dynamics.	Media remains a critical tool in undermining sovereignty and influencing public and global opinion.

The investigation of a New World Order and the subservience of the media during the time of Sultan Abdülhamid and the contemporary case of Pakistan, it is here that the NWO is considered not to be of a specific form but rather a 'floating signifier' populist politicians use to unify the citizens of a nation in positive self-identification and negative other-identification (Byford, 2011). Abdülhamid in *Payitaht* was resisting what the World Order of European Dominance was, that is, a world order of proto-globalism, the order of which is to be anti-Islamic sovereignty (Barkun, 2015). Pakistan's contemporary struggle against international media portrayals of instability reflects resistance to a "hegemonic western order" that allegedly employs digital disinformation to effect regime change (Nasir et al., 2025). These two periods illustrate efforts to industrialize media, whether in the form of print media during the colonial

period or in modern information warfare, to manipulate the global order and the sovereignty of nations that resist the New World Order and to reshape control within the New World Order.

4. CONCLUSION

The Turkish historical drama *Payitaht: Abdülhamid* is a powerful cultural and political account that offers a window into the historical and contemporary socio-political systems that subtly shift within societies. Through analogues such as the abdication of Sultan Abdülhamid II, conspiracies, foreign involvement, espionage, meddling, and media narrative drives, the series portrays the politics of Pakistan in the contemporary setting. As a nuclear-armed state and a geopolitically significant nation, Pakistan faces contemporary political challenges with historical precedents that exacerbate challenges in governance, international relations, and civil society. This illustrates how and why *Payitaht: Abdülhamid*, aside from recounting the diachronic modulation of the Ottoman Empire's governance, is grounded in modern predicaments of Pakistan: infrastructure, politics, and conspiracy, along with media-driven public relations and perception, widely known as Public Relations (PR).

These dynamics are exemplified by the Hijaz Railway Project and the CPEC (China-Pakistan Economic Corridor), which illustrate how infrastructure development serves as a strategic geopolitical instrument, exploited within the battlegrounds of internal and external geopolitical rivalries, including poverty and corruption.

Similarly, the Ottoman Empire faced issues; Pakistan must contend with internal weaknesses and external pressures, revealing an intricate web of political and economic self-sabotage (Pamuk, 1987; Ashraf, 2022). Furthermore, the espionage activities depicted in the series parallel contemporary concerns in Pakistan regarding cyber and political espionage, demonstrating how data breaches and targeted violence discredit authority and control structures (Perkins, 2014; Gul, 2022).

The media played a critical role during the period depicted in *Payitaht* and continues to exert substantial influence in contemporary Pakistan. The media's impact remains significant in shaping public perceptions and opinions. For example, the series shows how European powers sought to destabilize and supplant Sultan Abdülhamid's rule through print media. In contemporary Pakistan, this is being done through digital technologies and information manipulation to shape global perceptions of the country and diminish its sovereignty (Saghir et al., 2025). Such manipulation of history falls under agenda-setting theory and demonstrates how media coverage, past and present, shapes public perceptions of political conspiracies, thereby shaping political perceptions and statecraft. *Payitaht: Abdülhamid* is a contemporary example that illustrates the Ottoman Empire's struggles and illuminates Pakistan's current political predicaments. The way the series shows the political strategizing, attempted assassinations, and the blend of forces from within and outside the country is also how Pakistan has been in focus in the world as a country of geopolitical importance, positioned within intensifying great-power competition. There is a striking resemblance between the strategies adopted by the Ottoman Empire and Pakistan's geostrategic position, which underscores the need for historical analysis to address complex state governance issues today.

Moreover, the series stands out as an educational resource that underscores the cultivation of enduring foresight, leadership, and decision-making skills amid political and economic volatility. As a corrective to the predominantly negative representations of Muslims in Western media, *Payitaht* further valorizes the narrative of Islamic civilization and governance, which has attracted considerable attention among audiences in several Muslim-majority countries. It airs on Pakistan's PTV and examines the concerns and cultural significance of Turkish historical drama in the context of modern politics and history. Ultimately, *Payitaht: Abdülhamid* integrates history with contemporary politics by providing a multifaceted account of the state's age-old governance and political maneuvering. It demonstrates the potential influence of historical dramas on public perceptions of political discourse, revealing important insights for policymakers, media, and academics. The series illustrates the need to understand historical precedents when addressing contemporary political issues, especially for countries such as Pakistan,

which is of vital geostrategic significance in the world order. This study shows that conspiratorial narratives operate as forms of Public Relations for the state. *Payitaht* Ottoman administrators and the current leadership of Pakistan, New World Order plots, and other geopolitical pressures are expressions of perception management aimed at garnering and sustaining domestic allegiance and countering external 'information warfare' (Saleem, 2021). Consequently, public relations in this context does not function only as promotion; it also operates as a defensive form of strategic communication intended to sustain domestic legitimacy and counter perceived information threats.

Ethics Statement: The authors declare that this study falls within the category of research that does not require approval from an ethics committee. In the event that a contrary situation is identified, the Academic Journal of Communication Studies bears no responsibility, and all responsibility rests with the author(s) of the study.

Author Contribution Statement: The first author contributed 40%, the second author contributed 35% and the third author contributed 25% to the study.

Conflict of Interest Statement: The authors declare that there is no conflict of interest regarding this study.

References

Adway, A. (2023). The impact of television drama in understanding history. *Journal of Al-Tamaddun, 18*(1), 67-78. https://doi.org/10.22452/JAT.vol18no1.6

Ahmad, R., Mi, H., & Fernald, L. W. (2020). Revisiting the potential security threats linked with the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC). *Journal of the International Council for Small Business, 1*(1), 64-80. https://doi.org/10.1080/26437015.2020.1724735

Ahmed, A. (2022, November 3). *Pakistan's history of coups and assassinations*. Reuters. https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pakistans-history-coups-assassinations-2022-11-03/

Ashraf, S. (2022, June 2). *Why CPEC faces challenges in Pakistan*. China-US Focus. https://www.chinausfocus.com/finance-economy/why-cpec-faces-challenges-in-pakistan

Barkun, M. (2015). Conspiracy theories as stigmatized knowledge. *Diogenes, 62*(3-4), 114-120. https://doi.org/10.1177/0392192116669288

Benton, M. & Frazier, P. J. (1976). The agenda-setting function of the mass media at three levels of "information holding." *Communication Research, 3*(3), 261-274. https://doi.org/10.1177/009365027600300302

Bhatti, I., Sahito, I. H., Soomro, S. A. & Abro, M. R. (2023). Security threats to mega investment project CPEC. *Elementary Education Online, 20*(2), 991–999. https://ilkogretim-online.org/index.php/pub/article/view/1454

Byford, J. (2011). *Conspiracy theories: A critical introduction*. London: Palgrave Macmillan.

Curtis, L. (2007). *US aid to Pakistan: Countering extremism through education reform*. The Heritage Foundation. https://www.heritage.org/asia/report/us-aid-pakistan-countering-extremism-through-education-reform

Çevik, S. B. (2020). The empire strikes back: Propagating AKP's Ottoman Empire narrative on Turkish television. *Middle East Critique, 29*(2), 177-197. https://doi.org/10.1080/19436149.2020.1732031

Daily Times. (2022, February 11). *PTV to air "Payitaht: Abdülhamid," another Turkish drama*. https://dailytimes.com.pk/883642/ptv-to-air-payitaht-abdulhamid-another-turkish-drama/

FES Asia Editorial. (2023, January 30). *Pakistan in the new geopolitics of Asia*. Friedrich-Ebert-Stiftung. https://asia.fes.de/news/pakistan-in-geopolitics

Galtung, J. (2011). Peace, positive, and negative. In D. J. Christie (Ed.), *The encyclopedia of peace psychology* (1st ed.). Wiley. https://doi.org/10.1002/9780470672532.wbepp189

Gul, A. (2022, October 10). *Mystery around audio leaks from Pakistan PM's office deepens*. VOA News. https://www.voanews.com/a/mystery-around-audio-leaks-from-pakistan-pm-s-office-deepens-/6783855.html

Hammond, A. (2017). Balkanism in the political context: From the Ottoman Empire to the EU. *Westminster Papers in Communication and Culture, 3*(3), 6-26. https://doi.org/10.16997/wpcc.56

Holbrook, R. A. & Hill, T. G. (2005). Agenda-setting and priming in prime time television: Crime dramas as political cues. *Political Communication, 22*(3), 277-295. https://doi.org/10.1080/10584600591006519

Hsieh, H.-F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research, 15*(9), 1277–1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

Jalal, A. (2024). Does democracy have a future in Pakistan? *Journal of Democracy, 35*(1), 30-42. https://doi.org/10.1353/jod.2024.a915347

Jamal, S. (2022, June 1). *Pakistan to consider buying Russian oil if there is no threat of US sanctions*. Gulf News. https://gulfnews.com/world/asia/pakistan/pakistan-to-consider-buying-russian-oil-if-no-threat-of-us-sanctions-1.88289395

Kafadar, C. (1997). The question of Ottoman decline. *Harvard Middle Eastern and Islamic Review, 4*(1-2), 30-75.

Khan, M. (2020). *Televizyon dizilerinin uluslararasılaşması ve kültürlerarası iletişimde rolü ve etkisi: Türk ve Kore televizyon dizilerinin karşılaştırmalı bir çözümlemesi* (Yayımlanmış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Khan, M. & Pembecioğlu, N. (2015). Destructive role of radio in society: Case study of Pakistan (Malakand region). *Mediterranean Journal of Social Sciences, 6*, 678.

Khan, M. & Pembecioğlu, N. (2019). International audience's perception about the Turkish TV serial "The Magnificent Century" in the context of the portrayal of history and women. *Global Media Journal TR Edition, 10*(19), 216-246.

Khan, N. (2010). *Civil-military relations: A case study of Pakistan* (Doctoral dissertation). UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones, 880. http://dx.doi.org/10.34917/2228992

Mackerras, C. (1992). The contemporary Chinese historical drama: Four studies, *The Australian Journal of Chinese Affairs, 27*, 206-208. https://doi.org/10.2307/2950042

Malik, H. (2016). *The roles of the United States, Russia, and China in the new world order*. Springer.

Malik, M. (2022, November 4). *The attempted assassination of Imran Khan shocks the nation*. Dawn. https://www.dawn.com/news/1718769

Miller, M. M. & Quarles, J. P. (1984, August 5–8). *Dramatic television and agenda setting: The case of "The Day After"* [Paper presentation]. 67th Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Gainesville, FL, United States. ERIC Document ED245257.https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED245257.pdf

Moore, A. (2016). Conspiracy and conspiracy theories in democratic politics. *Critical Review, 28*(1), 1-23. https://doi.org/10.1080/08913811.2016.1178894

Nasir, T., Bhadur, A., Javed, S. & Sabir, S. (2025). Digital battlegrounds: The role of social media in the Indo Pakistani media war analysing narratives, propaganda, and public perception. *Journal of Media Horizons, 6*(3), 1434–1446. https://doi.org/10.5281/zenodo.16760157

Pamuk, Ş. (1987). *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820–1913: Trade, investment and production*. Cambridge University Press.

Parrot Analytics. (2023, September 20). *Payitaht: Abdülhamid*. https://tv.parrotanalytics.com/TR/payitaht-abdulhamid-trt-1

Perkins, J. A. (2014). *British liberalism and the Balkans, c. 1875-1925* (Doctoral dissertation, Birkbeck, University of London). https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/40082/1/PhD%20thesis%20J.A.%20Perkins.pdf

Rahman, S. U. & Shurong, Z. (2021). Governing through informal mechanisms: Military control over state institutions in Pakistan. *Asian Survey, 61*(6), 942-970. https://doi.org/10.1525/as.2021.1433283

Rosenstone, R. A. (1995). *Visions of the past: The challenge of film to our idea of history*. Harvard University Press.

Saeed, A. (2019, May 10). *Gas pipeline project "impossible" under US sanctions, Pakistan tells Iran*. Arab News. https://www.arabnews.pk/node/1495251/pakistan

Saghir, A., Saleem, M. S. & Karim, A. (2025). Assessment of the effectiveness of social media in shaping the perception of the public on national security matters in Pakistan: A securitization theory perspective. *ASSAJ, 4*(02), 208-221. https://assajournal.com/index.php/36/article/view/944

Saleem, M. (2021, December 29). *Indian disinformation operations against Pakistan and its implications*. Centre for Strategic and Contemporary Research. https://cscr.pk/explore/themes/defense-security/indian-disinformation-operations-against-pakistan-and-its-implications/

Shah, S. A. (2022). *After Ertugrul, PTV is now airing Payitaht: Abdülhamid*. Dunya News. https://blogs.dunyanews.tv/28784/

Shaukat, S. (2023, January). *Audio-video leaks expose politician's contradictory approach*. Pakistan Observer. https://pakobserver.net/audio-video-leaks-expose-politicians-contradictory-approach-by-sajjad-shaukat/

Siakas, E., Rahanu, H., Loveday, J., Georgiadou, E., Siakas, K. & Ross, M. (2023). Managing ethical requirements elicitation. In M. Yilmaz, P. Clarke, A. Riel, & R. Messnarz (Eds.), *Systems, software and services process improvement: EuroSPI 2023* (Communications in Computer and Information Science, Vol. 1890). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-42307-9_19

Slaughter, A.-M. (2005). *A new world order*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Taj, H. (2020, June 24). *TRT launches special YouTube channel for Pakistani viewers*. Independent News Coverage Pakistan.

Tanvir, A. (2021). *CPEC and the PTI: A complicated relationship*. Stimson Research. https://southasianvoices.org/cpec-and-the-pti-a-complicated-relationship/

USIP. (2023, January 23). *The current situation in Pakistan*. United States Institute of Peace. https://www.usip.org/publications/2023/01/current-situation-pakistan

Vasist, P. N., Chatterjee, D. & Krishnan, S. (2024). The polarizing impact of political disinformation and hate speech: A cross-country configural narrative. *Information Systems Frontiers, 26*(2), 663-688. https://doi.org/10.1007/s10796-023-10390-w

Yashot, M. (2022). Sosyal medyanın ve Yemen'deki siyasi olayların Türkiye'de yaşayan Yemenlilerin üzerindeki etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 9*(82), 645-651. http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2976

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Academic Journal of Communication Studies

Sayı (Issue)**: 4 Yıl** (Year)**: 2026**

Dijital Çağın Gölgesinde Sosyal Medya Tabanlı Yeni Nesil Korkuların Psikososyal Yansımaları*

Elif Şeyda DOĞAN[1], Uğur GÜNDÜZ[2]

Geliş Tarihi (*Received*)**:** 10.09.2025 **Kabul Tarihi** (*Accepted*)**:** 17.04.2026

Öz: Bu çalışma, dijital çağda internet ve sosyal medya kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan yeni nesil korkuların bireylerin psikososyal deneyimleri üzerindeki yansımalarını incelemektedir. Araştırmada, dijital ortamlarla kurulan ilişkinin benlik algısı, kimlik inşası, mahremiyet algısı, sosyal etkileşim biçimleri ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri çok boyutlu biçimde ele alınmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemi doğrultusunda belirlenen on katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar aracılığıyla, bireylerin günlük teknoloji ve sosyal medya kullanım rutinleri, bu rutinlere eşlik eden duygusal deneyimler, çevrimiçi görünürlük ihtiyacı, gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal karşılaştırma, dijital kimlik sunumu ve sürekli bağlantıda kalma baskısı analiz edilmiştir. Bulgular, sosyal medyanın işlevsel bir haber alma, iletişim kurma ve kendini ifade etme aracı olmasının yanında, problemli ve yoğun kullanım durumlarında kaygı, stres, yetersizlik hissi, zihinsel yorgunluk, odak kaybı ve tükenmişlik gibi sonuçlara yol açabildiğini göstermektedir. Katılımcı ifadeleri, sosyal medyadan uzak kalmanın bazı bireylerde rahatlama ve kontrol duygusu yarattığını, bazı bireylerde ise gündemden kopma, dışlanma ve geride kalma kaygısını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle sosyal medya kullanımı, yokluğu ve aşırılığı arasında gidip gelen çelişkili bir deneyim alanı üretmektedir. Çalışmada elde edilen veriler, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO), Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü (DoSM) ve Stres-Gerginlik-Sonuçlar (SSO) modeli çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırma, dijital teknolojilerin bireylerin yaşam kalitesi, sosyal bağlılık düzeyi ve gündelik ilişki biçimleri üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koyarak, dijital refah ve bilinçli sosyal medya kullanımı konusunda farkındalık geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Teknolojik değişim, sosyal medya, gelişmeleri kaçırma korkusu, dijital korku, mahremiyet.

Psychosocial Implications Of Social Media-Based Emerging Fears in the Shadow of the Digital Age

Abstract: This study examines the emergence of new generation fears associated with internet and social media use in the digital age and discusses their psychosocial reflections on individuals' everyday lives. The research explores how individuals' engagement with digital environments affects self-perception, identity construction, privacy perception, social interaction patterns, and psychological well-being. Based on in-depth interviews conducted with ten participants selected through maximum variation sampling, the study analyzes daily routines shaped by technology and social media, the emotional experiences connected to these routines, the need for online visibility, fear of missing out, social comparison, digital identity performance, and the pressure to remain constantly connected. The findings show that social media functions as a tool for accessing information, communicating with others, following current events, and expressing the self. However, when its use becomes intense or problematic, it may also generate anxiety, stress, feelings of inadequacy, mental fatigue, loss of focus, and burnout. Participant narratives indicate that staying away from social media can create a sense of relief and control for some individuals, while it can also trigger feelings of disconnection, exclusion, and falling behind for others. In this respect, social media use produces a contradictory field of experience between absence and overuse. The data are evaluated within the frameworks of Fear of Missing Out (FoMO), the Dark Side of Social Media (DoSM), and the Stressor-Strain-Outcomes (SSO) model. Overall, the study reveals the significant role of digital technologies in shaping individuals' quality of life, social connectedness, and everyday relational practices, while also emphasizing the need to develop awareness around digital well-being and conscious social media use.
Keywords: Technological Change, social media, fear of missing out, digital fear, privacy.

Atıf/Cite as: Doğan, E. Ş. ve Gündüz, U. (2026). Dijital çağın gölgesinde sosyal medya tabanlı yeni nesil korkuların psikososyal yansımaları. *Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi*, (4), 31-52.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://iletisimarastirmalari.com/

Copyright © Published by AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalında tamamlanan "Teknoloji Çağında İnternet ve Sosyal Medya Kaynaklı Yeni Nesil Korkulara İlişkin Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

[1] Dr., Bağımsız araştırmacı, seydaelifdogan@gmail.com, 0000-0003-3375-2463

[2] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, ugunduz@gmail.com, 0000-0002-6138-6758

1. GİRİŞ

Dijital çağ, bireylerin yaşam pratiklerini, toplumsal normları ve kültürel dinamikleri köklü biçimde dönüştürmektedir. İnternet ve sosyal medya, bilgiye erişimi hızlandırmak, bireyler arası iletişimi artırmak ve küresel etkileşimi mümkün kılmak gibi olumlu yönlere sahipken, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik yeni sorunların da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Castells, 2010; Turkle, 2017). Özellikle sosyal medya platformları, bireylerin kimlik inşa süreçlerini, öz benlik algısını ve sosyal bağlarını şekillendiren güçlü bir araç haline gelmiştir. Ancak bu etkileşim, bireylerde yalnızlık, kaygı, depresyon gibi psikososyal sorunlara yol açarak yeni nesil korkuların gelişmesine sebep olmaktadır (Twenge, 2018; Verduyn, Ybarra, Résibois, Jonides ve Kross, 2017).

İnternetin sunduğu sınırsız erişim ve sosyal medya platformlarının hızlı bilgi akışı, bireylerde "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu" (Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013), "Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü" (Keles, McCrae ve Grealish, 2020, s. 79-93) ve "Stres-Gerginlik-Sonuç Modeli" (Tuncer ve Levendeli, 2023) gibi psikolojik etkiler yaratmaktadır. Dijital dünyada her an gelişen olaylara yetişme çabası, bireylerin zaman yönetimini zorlaştırmakta, sürekli bağlantıda olma zorunluluğu hissettirmekte ve bu da zihinsel yorgunluğu artırmaktadır (Alter, 2017). Ayrıca, sosyal medyanın sunduğu mükemmeliyetçi yaşam imgeleri, bireylerde sosyal karşılaştırma eğilimlerini güçlendirmekte, bu da öz yeterlilik duygusunda azalmaya ve özgüven kaybına sebep olmaktadır (Vogel, Rose, Roberts ve Eckles, 2014, s. 206-222).

Sosyal medya kullanımına bağlı gelişen bu psikolojik süreçler, bireylerin kimliklerini inşa etme biçimlerini ve toplumsal aidiyet duygularını şekillendirmektedir. Araştırmalar, sosyal medyanın bireyleri dijital topluluklara yönlendirerek fiziksel dünyadaki ilişkileri zayıflatabildiğini göstermektedir (Turkle, 2011). Bunun sonucunda, bireylerin yüz yüze etkileşimleri azalmakta ve yalnızlık hissi artmaktadır (Twenge, 2018). Ayrıca, sosyal medya platformları üzerinden sürekli onay arayışı, bireylerin benlik değerlerini dışsal faktörlere bağlı hale getirmekte ve psikolojik kırılganlıkları artırmaktadır (Andreassen, Pallesen ve Griffiths, 2017, s. 287-293).

Bu çalışma, internet ve sosyal medya kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan yeni nesil korkuların bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada maksimum çeşitlilik örneklemiyle belirlenen on katılımcı ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, bireylerin dijitalleşen dünyada yaşadığı psikolojik baskıları, sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ve bu faktörlerin bireysel refah üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir perspektifle ele almaktır.

1.1. Bağlı kalma zorunluluğu: Gelişmeleri kaçırma korkusunu anlamak

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, bireylerin sosyal veya diğer önemli olayları kaçırdığına dair sürekli bir endişe hali olarak tanımlanmaktadır (Przybylski ve diğerleri, 2013, s. 1841-1848). Bu korku, özellikle sosyal medya kullanımının artışıyla daha belirgin hale gelmiş ve bireylerin çevrimiçi dünyada meydana gelen olaylara yetişme isteğiyle tetiklenmiştir. Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, bireylerin sosyal etkileşimlerin dışında kaldıklarını düşünmesiyle ortaya çıkan bir memnuniyetsizlik hissi ve kaygı durumu olarak karakterize edilebilir (Güven, 2021, s. 99-124). Psikolojik olarak bu korku kişilerin yaşam tatminini düşürmeye ve sürekli olarak çevrimiçi olma zorunluluğu hissetmelerine neden olabilmektedir (Tanhan, Özok ve Tayiz, 2022, s. 74-85).

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, özellikle dijital çağın ve sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte birçok farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Psikolojik yaklaşımda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun bireyin kaygı düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bireyler, sosyal çevrelerinde olan bitenleri kaçırma endişesi ile yoğun bir şekilde sosyal medya platformlarına yönelmektedirler (Jhaver, 2024). Sosyolojik açıdan, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun bireylerin topluluk aidiyeti ve sosyal kabul görme ihtiyacının bir yansıması olarak değerlendirilir. Teknolojik yaklaşım ise Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun ortaya çıkışını ve güçlenmesini sürekli bağlantıda kalma zorunluluğu ile

ilişkilendirmektedir. Böylelikle bu korkunun kişilerin dijital ortamda aktif ve güncel kalma isteğini artırdığı gözlemlenmektedir.

Sosyal medya kullanımının etkisi ve bireylerin psikolojik iyi oluşları üzerindeki yansımaları kapsamında araştırılan Gelişmeleri Kaçırma Korkusu konusunda Türkiye'deki çalışmalarda genç nüfusun, özellikle üniversite öğrencilerinin bu korkuyu yaşama düzeyleri tespit edilmiştir. Bu korkunun üniversite öğrencilerinin akademik başarı ve sosyal etkileşimleri üzerindeki olası sonuçlarını inceleyen çalışmalar, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun sosyal medya ile olan ilişkisinin yanı sıra geleneksel medya ile olan bağlantısını da irdeleyen çalışmalardır (Olkun ve Balcı, 2024, s. 23-36). Ayrıca bu konuda yapılan çalışmalar bu korku türünün duygusal ve sosyal bağlamdaki etkilerini tespit ederek, bireylerin ruhsal sağlıkları üzerine olası etkilerini belirlemeye çalışmaktadır. Araştırmalar gençler arasında bu korkunun yaygın bir duygu olduğunu ve bu durumun teknolojinin gelişimi, iletişim araçlarının erişilebilirliği ve toplumsal dinamikler tarafından tetiklendiğini göstermektedir (Yıldız ve Yürekli, 2024, s. 709-725).

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu üzerine yapılan çalışmalar bu kavramı sosyal medya kullanımının artışı ve dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, özellikle gençler arasında psikolojik sağlık üzerindeki etkileri incelemektedir. Bazı araştırmalar, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun kaygı ve memnuniyetsizlik gibi olumsuz duygusal durumlar ile olan bağlantısını ortaya koyarken, diğerleri sosyal medya platformlarının bu korkunun yaygınlaşmasında oynadığı rolü tartışmaktadır (Kovan ve Ormancı, 2021, s. 125-145). Çalışmalar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun kişiler arasında rekabeti artırdığı ve sosyal ilişkilerin kalitesini olumsuz etkileyebileceği üzerinde durmaktadır (Tekin, Karabay, Ertunç, Çuhadar, ve Vural, 2024). Ayrıca kişisel ve profesyonel aktivitelerde azalan katılımın Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Özdemir, 2021, s. 1-15).

1.2. Sosyal medyanın karanlık yüzü: Görünmeyen etkiler ve dijital tutsaklık

Sosyal medyanın karanlık yüzü kavramı, sosyal medya platformlarının aşırı veya yanlış kullanımı sonucunda ortaya çıkan olumsuz psikolojik ve duygusal sonuçları ifade eder. Bunlar arasında anksiyete, depresyon, sosyal karşılaştırma, siber zorbalık ve bağımlılık gibi sorunlar bulunmaktadır. Kuss ve Griffiths (2017) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, sosyal medyanın en belirgin karanlık yönlerinden biri sosyal karşılaştırma yapma eğilimidir; bu da yetersizlik ve düşük özsaygı duygularına yol açabilir. Sürekli olarak küratörlü ve idealize edilmiş içeriğe maruz kalmak, bireylerin kendi yaşamlarını başkalarının yaşamlarıyla olumsuz bir şekilde karşılaştırmalarına sebep olabilir. Bu karşılaştırma süreci, psikolojik sağlığı önemli ölçüde etkileyebilmekte ve depresyon ile anksiyeteye bağlanabilmektedir (Fardouly, Diedrichs, Vartanian ve Halliwell, 2015, s. 38-45). Ayrıca sosyal medyanın bağımlılık yapıcı doğası, bu sorunları daha da derinleştirebilmekte; kullanıcılar, gerçek yaşam sorumlulukları ve ilişkileri ihmal ederek platformlara sürekli olarak çekilebilmektedir (Kuss ve Griffiths, 2017, s. 311).

Sosyal medyanın karanlık tarafındaki bir diğer önemli olgu ise siber zorbalıktır. Sosyal medya, bireylerin kendilerini ifade etmeleri için bir platform sunarken, aynı zamanda zararlı davranışların da ortaya çıkabileceği bir ortam olabilir. Siber zorbalık, taciz, trollük veya yanlış bilgi yayma gibi şekillerde kendini gösterebilir ve özellikle ergenler ve genç yetişkinler arasında giderek artan bir endişe kaynağı olmuştur. Araştırmalar, siber zorbalığa uğrayan bireylerin, depresyon, anksiyete ve intihar düşünceleri gibi mental sağlık sorunları yaşama riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Smith ve diğerleri, 2008, s. 376-385). Ayrıca sosyal medyanın aşırı kullanımı, bireylerin çevrimiçi doğrulama arayışını gerçeğe dayalı yüz yüze etkileşimlerin önüne geçirecek şekilde abartarak, sosyal becerilerde ve genel yaşam memnuniyetinde azalmaya yol açabilir (Przybylski ve Weinstein, 2013, s. 237-246).

Sosyal medya platformlarının aşırı veya yanlış kullanımı, "karanlık tarafı" kavramının temelini oluşturur ve bu olumsuz kullanım psikolojik ve duygusal sıkıntılara yol açabilir. Örneğin, sosyal medya bağımlılığı, kullanıcıların sosyal medya hesaplarıyla sürekli etkileşimde bulunmalarına ve yüz yüze

etkileşimleri sınırlamalarına neden olabilir. Bu durum, hem bireysel hem de sosyal yaşamda ciddi olumsuzluklar yaratır (Marengo ve diğerleri, 2020, s. 534-550). Sosyal medya platformlarında sürekli olarak başkalarının "daha iyi" yaşamlarına tanıklık etmek, bireylerde düşük özsaygıya ve ruhsal bozukluklara yol açabilmektedir (Chabrol, Melioli, Van Leeuwen, Rodgers ve Goutaudier, 2015, s. 97-101). Bu tür etkiler, yalnızca bireysel yaşam tatminini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal psikolojik sağlık üzerinde de zararlı sonuçlar doğurur. Sosyal medyanın "karanlık tarafı" sadece bireysel psikolojik bozukluklarla ilgili değildir; aynı zamanda toplumsal zorluklar ve sosyal karşılaştırma ile de ilişkilidir. Bağımlılık, sosyal medya platformlarında aşırı zaman harcamanın yanı sıra, çevrimiçi kimlik oluşturma sürecinde kişisel algıları da etkileyebilir. Bu algı bozuklukları, anksiyete ve depresyon gibi ruhsal sorunları artırabilir (Tiggemann ve Slater, 2013, s. 630-633). Araştırmalar, gençler arasında sosyal medya kullanımının artan şekilde yalnızlık ve izolasyon hissine yol açtığını ve bu durumun psikolojik sağlık üzerinde negatif bir etkisi olduğunu göstermektedir (Primack ve diğerleri, 2017, s. 1-8).

1.3. Stres-gerginlik ve sonuç ilişkisi

Stres-Gerginlik-Sonuç Modeli, bireylerin çevresel stres faktörleriyle karşılaştıklarında gerginlik yaşadıklarını ve bunun çeşitli olumsuz sonuçlara yol açtığını öne sürmektedir. Bu model, Koeske ve Koeske (1993) tarafından geliştirilmiştir. Model, stresle başa çıkma sürecini üç bileşene ayırır: stresörler, gerginlik ve sonuçlar. İlk olarak, stresörler bireylerde ilgili gerginliği oluşturur. Bu gerginlik, davranış veya performans gibi sonuçlara yol açar (Koeske ve Koeske, 1993, s. 107-135).

Sosyal medya bağımlılığı, bireylerin dijital platformlara sürekli bağlanma ihtiyacı duyması ve bu durumun stres ve gerginlik yaratmasıyla karakterize edilir. Bu bağımlılığın, kişilerde psikolojik ve duygusal sonuçlara yol açtığı düşünülmektedir. Sosyal medya bağımlılığının artması, bireylerin kişisel tatminini ve sosyal bağlantılarını etkileyebilir. Özellikle sosyal medya kullanımının gençler arasında yaygın olması, stres ve kaygı gibi olumsuz sonuçların artmasına neden olabilir (Yılmaz, Üner, Akal ve Tatlısu, 2024, s. 1-12). Türkiye'de yapılan bir araştırmada, sosyal medya bağımlılığı ile depresyon, sosyal anksiyete ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Şireli ve Çolak, 2023, s. 28-33). Sosyal medya, bireylerin stres düzeylerini doğrudan etkileyebilir. Bu platformlar üzerinden yapılan sosyal karşılaştırmalar, insanların kendilerini olumsuz bir şekilde değerlendirmelerine yol açabilir. Özellikle gençler, sosyal medya üzerinden başkalarını kıyaslayarak yalnızlık ve kaygı gibi psikolojik sorunlar yaşayabilirler. Sosyal medya bağımlılığının uzun vadede psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğu, çeşitli akademik çalışmalarda vurgulanmaktadır. Örneğin, Büyükçorak ve Dinç (2020, s. 30-33), sosyal medyanın aşırı kullanımının gençlerin psikolojik yapıları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğunu, ancak negatif etkilerinin daha belirgin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Arslan ve diğerleri (2023, s. 315-323), sosyal medya bağımlılığının sosyal kaygı düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ve kadınların sosyal kaygı düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Çil (2020) ise yetişkin bireylerde sosyal medya bağımlılığı ile depresyon arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu, bağımlılık düzeyi arttıkça depresyon puanlarının da yükseldiğini ortaya koymuştur.

Sosyal medyanın aşırı kullanımı, bireylerde strese ve gerginliğe yol açabilir. Sürekli sosyal karşılaştırma yapmak, insanların kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olarak kaygı ve depresyon riskini artırır. Bu durum, yalnızlık hissini pekiştirir ve psikolojik sağlığı olumsuz etkiler. Ayrıca, stres seviyesinin yükselmesi uyku problemlerine ve düşük benlik saygısına sebep olabilir (Gökbulut ve Bilen, 2024, s. 66-75). Bu durum, bireylerin kişisel tatmin duygusunu zayıflatarak psikolojik stresin artmasına neden olabilir. Ayrıca, sosyal medyanın getirdiği sosyal karşılaştırmalar, insanların kendilerini yetersiz hissetmelerine yol açabilir.

Sosyal medya platformları bireylerin sürekli çevrimiçi olmalarını teşvik ederek, zihinsel yorgunluk ve tükenmişlik hissine yol açabilir. Özellikle, bireylerin dijital ortamlarda maruz kaldıkları bilgi yükü ve sosyal karşılaştırmalar, psikolojik stres düzeylerini artırmaktadır (Alimoradi vd., 2019, s. 51-61). Araştırmalar, sosyal medyanın aşırı kullanımının bireylerde kaygı bozukluklarına, uyku

düzensizliklerine ve düşük öz güvene; hepsinin sonucu olarak strese neden olabileceğini göstermektedir (Fioravanti, Prostamo ve Casale, 2020, s. 1-8). Bu stres, zamanla psikolojik rahatsızlıklara ve sosyal izolasyona yol açabilmektedir. Yapılan araştırmalar, sosyal medya bağımlılığı ile depresyon, anksiyete ve stres arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bilge, Baydili ve Göktaş, 2020, s. 223-235). Yeni nesil iletişim araçları, bireyleri sürekli olarak bildirimler aracılığıyla sosyal medya kullanmaya yönlendirmekte, bu da zamanla stresin artmasına ve bireyin kendini aşırı bağlı hissetmesine neden olmaktadır (Dhir, Yossatorn, Kaur ve Chen, 2018, s. 141-152). Sosyal medya bağımlılığı ve yeni nesil iletişim araçlarının aşırı kullanımı, bireylerin psikolojik sağlıkları üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçlar doğurabilir. Araştırmalar, aşırı sosyal medya kullanımının depresyon, anksiyete ve tükenmişlik sendromu ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar da genç yetişkinler arasında sosyal medya bağımlılığının ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır (Ayaz ve Barış, 2024, s. 1006-1025). Bu nedenle, sosyal medya kullanımına dair bilinçli stratejilerin geliştirilmesine ve bireylerin dijital refahlarını artırmaları için farkındalık çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

2. ARAŞTIRMA

Araştırmada, teknoloji çağında internet ve sosyal medya kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan yeni nesil korkuların incelenmesi amacıyla derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Maksimum Çeşitlilik Örneklemi çerçevesinde yürütülen çalışmada, katılımcıların dijital deneyimleri, sosyal medya alışkanlıkları ve bu süreçlerin psikolojik etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, bireylerin teknolojiyle etkileşimleri bağlamında yaşadıkları kaygı ve stres unsurlarını ortaya koymaktadır.

2.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Teknolojinin, internetin ve sosyal medyanın gelişimi, bireysel ve toplumsal değerler, kültürel yapılar, sosyal alışkanlıklar ve psikolojik süreçler üzerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu dönüşümle birlikte, geleneksel değerler giderek kaybolmuş, yerlerini daha anlık, dijital ve soyut kavramlara bırakmıştır. Teknoloji ve sosyal medya, bireylerde kimlik ve benlik algısının zayıflamasına, mahremiyet ve güvenlik konularında endişelerin artmasına ve geleceğe dair belirsizliklerin çoğalmasına yol açan yeni kaygı türlerini ortaya çıkarmaktadır.

Bu araştırma, teknoloji kaynaklı korkuları; benlik ve kimlik kaygısı, güvenlik tehditleri, mahremiyetin giderek azalması, teknolojik gelişimin hızıyla bağlantılı gelecek kaygısı, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü ve Stres-Gerginlik-Sonuç Modeli çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak bireylerin sosyal medya ve teknolojiyle kurdukları ilişkiler ile bu etkileşimlerin psikolojik yansımaları incelenmiştir. Araştırma, literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalara da yön verebilecek bulgular sunmaktadır.

2.2. Veri toplama yöntemi

Bu araştırma derinlemesine mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat, nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerine odaklanır. Araştırmacılar, katılımcıların kendilerini özgürce ifade edebildikleri bir ortamda, konuyla ilgili derinlemesine bilgi toplamayı hedefler. Bu yöntem sosyal bilimlerde, özellikle gazetecilik, hukuk ve tıp gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Kahn ve Cannell, 1983). Bu yaklaşım, katılımcıların kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortamda, araştırmacıların kişisel deneyim ve duygu dünyalarına dair anlamlı veriler toplamalarını sağlar (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2024). Derinlemesine mülakatın en önemli özelliklerinden biri, katılımcıların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için açık uçlu sorular kullanılmasıdır. Bu sorular, katılımcıların kişisel deneyimlerine dayalı detaylı yanıtlar vermelerini sağlar (Seidman, 2013). Araştırmacılar, bu yöntemle katılımcıların iç dünyasına ulaşmakta ve konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmektedir (Berg ve Lune, 2015). Seidman'a göre (2013), derinlemesine mülakat, bir araştırmacı ile katılımcı arasında etkileşim kurarak, katılımcıların düşündükleri ve hissettikleri konuları daha

derinlemesine anlamayı sağlar. Ayrıca, derinlemesine mülakatın, katılımcılara kişisel deneyimlerini açıklama fırsatı vererek, daha derinlemesine ve kapsamlı veriler sağladığını belirtmektedir (Akman Dömbekci ve Erişen, 2022, s. 145). Bu tür araştırmalar, sosyal medya ve teknoloji kullanımının, bireylerin kimlik oluşturma, toplumsal ilişkiler ve benlik saygısı üzerinde nasıl etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Karma araştırma yöntemlerinin aksine, yalnızca derinlemesine mülakat kullanımı, daha derin bilgi ve yorum elde etme fırsatı sunar. Bu sayede, katılımcılar kendi perspektiflerinden, teknoloji kullanımına dair duygusal ve düşünsel süreçlerini özgürce ifade edebilirler (Rubin ve Rubin, 2012; Akman Dömbekci ve Erişen, 2022, s. 141-160).

Araştırmanın örneklemi, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi doğrultusunda belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemesi, ele alınan olgunun toplumda farklı biçimlerde nasıl algılandığını ortaya koymak ve yaygın kanının tek bir homojen grup üzerinden değil, farklı toplumsal konum ve deneyimler üzerinden değerlendirilmesini sağlamak amacıyla tercih edilmiştir.

Bu doğrultuda katılımcılar; farklı yaş gruplarından, mesleklerden ve yaşam deneyimlerinden bireyler arasından seçilmiştir. Örneklem seçiminde, katılımcıların konuya ilişkin farklı perspektifler sunabilecek nitelikte olmaları temel ölçüt olarak benimsenmiştir. Böylece çalışmanın, belirli bir grubun görüşleriyle sınırlı kalmadan, olgunun çok boyutlu bir görünümünü sunması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında toplam on katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcı sayısı önceden sabitlenmemiş; veri toplama süreci, elde edilen verilerin tekrarlanmaya başlaması ve yeni bir kavramsal katkı sunmaması, başka bir ifadeyle veri doyumuna ulaşılması esas alınarak sonlandırılmıştır. On birinci mülakattan itibaren, katılımcı ifadelerinin önceki görüşmelerle benzer temalar etrafında yoğunlaştığı ve yeni bir anlam katmanı üretmediği gözlemlenmiş; bu nedenle örneklemin araştırma amacını karşılamak açısından on katılımcının yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Veri toplama süreci, Google Forms üzerinden oluşturulan bir katılım formunun yaygınlaştırılmasıyla başlatılmış; form aracılığıyla gönüllülük esasına dayalı şekilde başvuran katılımcılar arasından maksimum çeşitlilik örneklemesi esas alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik ve mesleki profil bilgileri, çalışmanın bulgular bölümünün başında sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilen veriler sunulmaktadır. Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar, tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda incelenmiş; benzer anlam örüntüleri ve tekrar eden ifadeler doğrultusunda yorumlanarak alt başlıklar altında gruplandırılmıştır. Bulgular bölümünde yer alan alt başlıklar, katılımcıların sosyal medya kullanımı, teknolojiyle kurdukları ilişki ve yeni nesil korkulara dair algılarını yansıtan ortak temalar etrafında yapılandırılmıştır. Katılımcı ifadeleri, temaların anlaşılmasını güçlendirmek amacıyla doğrudan alıntılarla desteklenmiş; ancak bulgular, yalnızca betimleyici bir aktarım yerine, katılımcı deneyimlerinin yorumlanması esas alınarak sunulmuştur.

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında en küçüğü 24 en büyüğü ise 41 yaşındadır. Katılımcıların 4'ü kadın, 6'sı erkektir. Katılımcıların her biri farklı bir meslek grubundadır. Bu meslekler, öğretim görevlisi, öğrenci, sosyal medya uzmanı, iş analisti, içerik üreticisi, sistem yöneticisi, kurgucu/yönetmen, tarih öğretmeni, elektrik elektronik mühendisi, editör/yazar şeklindedir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların demografik durumları

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Meslek
K1	Kadın	41	Öğretim Görevlisi
K2	Kadın	28	Öğrenci
K3	Kadın	27	Sosyal Medya Uzmanı
K4	Erkek	26	İş Analisti
K5	Kadın	24	İçerik Üreticisi
K6	Erkek	31	Sistem Yöneticisi
K7	Erkek	31	Kurgucu/Yönetmen
K8	Erkek	28	Tarih Öğretmeni
K9	Erkek	28	Elektrik Elektronik Mühendisi
K10	Erkek	30	Editör/Yazar

3.1. Teknolojiyle kurulan ilişki ve sosyal medya kullanım motivasyonları

Soru 1: Katılımcılara ilk olarak teknolojiyle kurdukları ilişki ve sosyal medyayı hangi motivasyonla kullandıkları sorulduğunda;

K7: "Yeni teknolojiler hayatımın bir parçası olmalı. Sosyal medyayı, haber alma ihtiyacı ve kaçırma korkusuyla kullanıyorum."

K10: "Erken yaşlardan itibaren teknolojiyle iç içeydim. Sosyal medya, hayatımın bir parçası haline geldi."

K1: "Teknolojiyi işim ve öğrencilik hayatımda bilimsel araştırmalar için kullanıyorum. Twitter'ı gündemi takip etmek amacıyla çok kullanıyorum."

K3: "Teknolojiyi hayatımı kolaylaştırmak için kullanıyorum. Sosyal medya, bilgiye hızlıca ulaşmamı sağlıyor."

K4: "Twitter'ı sadece haber ve kripto para için kullanıyorum. Instagram'da daha az vakit geçiriyorum. Lüks hayatı özendiren içeriklerden rahatsız oluyorum."

K2: "Teknolojiye yeni alıştım. Eğitim ve sosyal medya kullanımım arttı, özellikle okul hayatım için."

K5: "Teknoloji ve yapay zekâ korkutucu olsa da hayatımı kolaylaştırıyor. TikTok'ta vakit geçirmeyi stresimi erteleme aracı olarak kullanıyorum."

K8: "Sosyal medya, dünyayı takip etmek ve başkalarının hayatlarını görmek için önemli. Yapay zekâ hayatımızın her alanında yer alacak."

K9: "Teknoloji hızlı gelişiyor ve her an içinde olmalıyım. Sosyal medya, güncel bilgiyi edinmemi sağlıyor ve kendimi ifade etmemi kolaylaştırıyor."

K6: "Sosyal medya, sanatçılar ve futbol takımlarıyla ilgili güncel bilgi almak için kullanıyorum. Teknoloji beni olumsuz etkilemiyor ama aşırı kullanımda dopamin yoksunluğu hissediyorum."

Katılımcıların teknolojiyle kurdukları ilişki ve sosyal medya kullanım motivasyonlarına ilişkin yanıtları incelendiğinde, sosyal medyanın ağırlıklı olarak bilgiye hızlı erişim, gündemi takip etme ve kendini ifade etme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Teknoloji, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından günlük yaşamı kolaylaştıran ve iş, eğitim ya da ilgi alanlarına dair pratik faydalar sunan bir araç olarak

tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya kullanımının yalnızca işlevsel bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda kaçırma korkusu ve stresle baş etme gibi duygusal motivasyonlarla da ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir.

Katılımcı ifadeleri, teknolojik gelişmelerin, özellikle yapay zekânın, hayatın her alanında daha görünür hale geleceğine dair yaygın bir farkındalık olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu farkındalık, bazı katılımcılarda merak ve kabullenme ile birlikte, hızlı değişim karşısında kaygı ve kontrol kaybı hissini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca sosyal medya kullanımının aşırılaşması durumunda dopamin yoksunluğu, odaklanma güçlüğü ve zihinsel yorgunluk gibi olumsuz etkilerin fark edildiği ifade edilmektedir.

Öte yandan, sosyal medya içeriklerinin niteliğine ilişkin değerlendirmeler katılımcılar arasında farklılaşmaktadır. Özellikle lüks yaşamı özendiren içeriklerin rahatsız edici bulunması, sosyal medya deneyiminin homojen olmadığını ve platformların kullanıcılar üzerinde farklı duygusal etkiler yaratabildiğini göstermektedir. Bu durum, sosyal medyanın yalnızca nötr bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bireylerin psikososyal deneyimlerini şekillendiren bir alan olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

3.2. Günlük yaşamda sosyal medya kullanımı ve fiziksel iletişime etkileri

Soru 2: Katılımcılara günlük hayatlarında sosyal medyanın yeri ve sosyal medyanın fiziki iletişimlere etkileri sorulduğunda;

K2: “Çok fazla kullanıyorum, bağımlı oldum diyebilirim. Gündemi takip ediyorum, WhatsApp gruplarını kontrol ediyorum. Çok zaman harcıyorum.”

K5: “Stres tetiklese de Twitter, TikTok, Instagram ve YouTube kullanıyorum. Günümün büyük kısmını kaplıyor.”

K6: “Sosyal medyaya bakma dürtüm var. Verimliliğimi olumsuz etkilediği için azaltmaya çalışıyorum. Doomscrolling yaşıyorum.”

K7: “Bildirimleri kapattım. Anında tepki verme zorunluluğundan kaçınıyorum. Sadece WhatsApp'ı kontrol ediyorum.”

K8: “Ruh halime göre kullanım değişiyor. Depresifsem daha fazla kullanıyorum. Cevap verme dürtüm var, odağımı dağıtıyor.”

K9: “Günde 4-5 saat kullanıyorum, hayatımı olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum. İlgi alanlarımı yönlendiriyor.”

K10: “Telefon kontrol dürtüm var. Haber okurken bile başka işleri yapmaya çalışıyorum, bu da bağımlılığa yol açıyor.”

K1: “Instagram ve Twitter'da günde 3-4 saat geçiriyorum. Bazı kişileri takip etmek ihtiyaç gibi geliyor.”

K3: “Telefon elimde, herhangi bir işle uğraşırken kontrol ediyorum. Günlük en az 5 saat harcıyorum.”

K4: “İşim gereği Twitter kullanıyorum, günlük 3 saat ekran sürem var. Telegram'da kripto para gruplarını takip ediyorum.”

Katılımcıların günlük yaşamlarında sosyal medyanın yerine ilişkin ifadeleri incelendiğinde, sosyal medyanın gündelik rutinlerin merkezi bir parçası hâline geldiği görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, sosyal medya platformlarını gün içinde sık ve uzun sürelerle kullandıklarını; bu kullanımın zaman yönetimi, dikkat ve odaklanma üzerinde belirgin etkiler yarattığını ifade etmektedir. Sürekli telefonu kontrol etme ve bildirimlere yanıt verme dürtüsü, katılımcılar tarafından bağımlılık, zaman kaybı ve verimlilik düşüşü ile ilişkilendirilmektedir.

Bazı katılımcılar bu yoğun kullanımı sınırlamak amacıyla bildirimleri kapatma, platform kullanımını azaltma ya da yalnızca belirli uygulamalarla sınırlı kalma gibi bireysel kontrol stratejileri

geliştirdiklerini belirtmektedir. Ancak bu stratejilere rağmen, sosyal medyanın özellikle stres, sıkıntı ve depresif ruh hâli dönemlerinde daha yoğun kullanıldığı; bu durumun "doomscrolling" gibi farkında olunan ancak kontrol edilmesi zor davranış biçimlerine yol açtığı görülmektedir.

Öte yandan sosyal medya, bazı katılımcılar için olumsuz etkilerinin yanı sıra güncel kalma, ilgi alanlarını yönlendirme ve profesyonel gereklilikleri karşılama açısından işlevsel bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bulgular, sosyal medyanın fiziksel iletişim ve günlük yaşam üzerindeki etkilerinin tek yönlü olmadığını; kullanım biçimi, ruh hâli ve bireysel sınırlarla doğrudan ilişkili olarak hem destekleyici hem de zorlayıcı deneyimler üretebildiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Gerçek kimlik ile dijital kimlik arasındaki benzeşim ve ayrışmalar

Soru 3: Katılımcılara gerçek hayattaki kimlikleriyle sosyal medyada yarattıkları profillerin yansıttığı kimlik arasındaki benzeşim veya farklılıklar sorulduğunda;

K1: Sosyal medyada kendi kimliğini kullanmasına rağmen aktif bir yorumcu olmadığını, sahte bir hesap kullansa daha rahat yorum yapabileceğini düşündüğünü belirtiyor. İnsanların sahte kimlikler sayesinde daha özgür olduklarını, kendisinin ise bu özgürlüğü yaşayamadığını ifade ediyor.

K2: Sosyal medyada sahte bir kimlik oluşturma çabası olmadığını, köylülüğüyle gurur duyduğunu ve bunu paylaşmaktan çekinmediğini söylüyor. Geleneklerine bağlılığını göstermekten mutluluk duyduğunu vurguluyor.

K5: Geçmişte sosyal medyada görünümünü manipüle ettiğini, ancak zamanla bu durumu kendine yakıştıramayıp hesabını gizlediğini belirtiyor. Şimdilerde daha az fotoğraf paylaştığını, estetik kaygılarla matematiksel bir yaklaşım benimsediğini anlatıyor.

K7: Sosyal medyada bilinçsizce gerçekte sahip olmadığı düşünceleri paylaştığını fark ettiğinde bu paylaşımları sildiğini ifade ediyor. Başkalarının görüş belirttiği konularda fikri olmadığında artık paylaşım yapmaktan kaçındığını dile getiriyor.

K9: Fotoğraf paylaşmadığında geri kaldığını ve var olmadığını hissettiğini söylüyor. Ancak paylaştığı fotoğrafların gerçek halini yansıtmasına özen gösterdiğini, gelen beğeni sayısını takip ettiğini ve bunun motivasyonunu artırdığını belirtiyor.

K10: Fiziki dünyada da kimliklerin tasarlandığını, sosyal medyada sadece iş kimliğini yansıttığını ifade ediyor. Gerçek kimliğini bölümlere ayırarak sadece yüzde 25'ini dijital dünyaya taşıdığını söylüyor.

K6: Sosyal medyada gerçek duygu ve düşüncelerini paylaşmanın çekici gelmediğini, gerçek dünyanın daha doyurucu olduğunu belirtiyor.

K4: Sosyal medyada görüş bildirmeyi gerekli bulmadığını, politik görüşlerini arkadaş çevresiyle paylaşmayı tercih ettiğini ve sadece faydalı olacağını düşündüğü zamanlarda bu tür paylaşımlar yapacağını söylüyor.

K3: Sosyal medyada daha çok popüler görüşlere katıldığında yorum yaptığını, aykırı görüşler paylaşmaktan kaçındığını ifade ediyor. Hassas konularda paylaşım yapmaktan özellikle çekindiğini belirtiyor.

K10: Artan linç kültürü nedeniyle bazı düşüncelerini paylaşmaktan imtina ettiğini, bazen sükûtun daha değerli olduğunu düşündüğünü ve ateşi büyütmek istemediğini söylüyor.

K5: TikTok'ta anonim bir hesap kullandığını ve Instagram'da bazı influencer'ları gizlice takip etmek için sahte bir hesap açtığını belirtiyor. Bu durumu utanarak anlattığını ve kimliğinde bu takiplere yer vermek istemediğini ifade ediyor.

K7: Bazı mesleki fikirlerini sosyal medyada paylaşmaktan çekindiğini, arkadaşlarının alınabileceği endişesiyle bu paylaşımlardan kaçındığını söylüyor.

Katılımcıların gerçek hayattaki kimlikleri ile sosyal medyada sundukları kimlikler arasındaki ilişkiye dair ifadeleri incelendiğinde, dijital kimliğin çoğunlukla seçici, parçalı ve kontrollü bir biçimde inşa edildiği görülmektedir. Bazı katılımcılar sosyal medyada gerçek kimliklerini kullanmalarına rağmen, ifade özgürlüğü konusunda çekinceler yaşadıklarını; anonim ya da sahte hesapların daha rahat bir ifade alanı sunduğunu belirtmektedir. Bu durum, anonimlik ile özgürlük algısı arasında güçlü bir bağ kurulduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan bazı katılımcılar, sahte ya da idealize edilmiş bir kimlik yaratma çabasından bilinçli olarak uzak durduklarını; köken, gelenek ve gerçek yaşam deneyimlerini gizlemeden paylaşmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ancak bu yaklaşımın herkes için geçerli olmadığı, estetik kaygılar, beğeni beklentisi ve görünür olma ihtiyacının bazı katılımcılarda varlık hissi ile doğrudan ilişkilendiği görülmektedir. Özellikle fotoğraf paylaşımı, kimi katılımcılar için geri kalmamak ve dijital alanda "var olmak" açısından belirleyici bir unsur hâline gelmiştir.

Katılımcı ifadeleri, artan linç kültürü, politik ve hassas konulara yönelik tepkiler ile sosyal çevreden gelebilecek olumsuz geri bildirimlerin, bireyleri kendini sansürlemeye yönelttiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcılar, görüş bildirmekten bilinçli olarak kaçındıklarını, sessiz kalmayı bir strateji olarak benimsediklerini ve sosyal medyada yalnızca belirli kimlik yönlerini — örneğin mesleki ya da işlevsel kimliği — görünür kıldıklarını belirtmektedir. Sonuç olarak sosyal medya kimlikleri, bireylerin kişisel sınırları, estetik tercihleri ve toplumsal baskılar arasında kurulan hassas bir denge üzerinden şekillenmektedir.

3.4. Yeni nesil iletişim teknolojilerinin yol açtığı değişim ve uyum pratikleri

Soru 4: Katılımcılara yeni nesil iletişim teknolojilerinin duygu, düşünce, davranış ve gündelik yaşam pratiklerinde ne tür değişimler yarattığı ve bu değişimlere nasıl uyum sağladıkları sorulduğunda;

K1: Özellikle X platformunda görüşlerin iki karşıt taraf etrafında örgütlendiğini, tartışma kültürünün gereğinden fazla yaygınlaştığını ve sosyal medya içeriklerinin mevcut tutumları değiştirmese bile pekiştirebildiğini düşünmektedir.

K2: Sosyal medyayı kullanmaya başladığı dönemde insanların yemek, içecek ve gündelik hayatlarına ilişkin ayrıntıları paylaşmasını anlamlandıramadığını; ancak zaman içerisinde kendisinin de benzer paylaşım pratiklerine uyum sağladığını ifade etmektedir.

K3: Sosyal medyanın özellikle tüketim alışkanlıklarını etkilediğini, başkalarının satın aldığı ürünleri edinme isteği oluşturduğunu ve kullanıcıların çoğunlukla olumlu deneyimlerini paylaşmasının kendi duygu durumu ile paylaşım davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

K4: Giyim tarzı ve tüketim tercihleri bakımından Instagram içerikleri, çevresindeki kullanıcılar ve influencer'lardan etkilendiğini; sosyal medyanın moda ve dış görünüşe ilişkin değişimlere uyum sağlamasında belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

K5: Sosyal medyadaki ifşa ve linç kültürünün kamusal alandaki davranışlarını daha kontrollü hâle getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca filtrelenmiş yaşam temsilleri ve sürekli pozitif olmayı öğütleyen içeriklerin kendisini yetersiz hissettirdiğini ifade etmektedir.

K6: Teknolojik gelişmelerle birlikte içerik ve tüketim hızının arttığını, bu hıza uyum sağlamanın zorlayıcı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, takip edilen hesapların bilinçli biçimde seçilmesinin sosyal medyanın olumsuz etkilerini sınırlandırabileceğini belirtmektedir.

K7: Sosyal medyada art arda olumsuz içeriklere maruz kalmanın gerginlik ve öfke yarattığını, felaket kaydırması deneyiminin kişiyi sürekli tetikte tuttuğunu ifade etmektedir. Ayrıca sosyal medyanın kolektif bir kullanım alanı olması nedeniyle bireysel olarak bu ortamdan uzak kalmanın güçleştiğini düşünmektedir.

K8: Sosyal medya platformlarının kendilerine özgü normlarının bulunduğunu ve bu normlara zaman içerisinde uyum sağladığını belirtmektedir. Özellikle X'te düşüncelerini daha açık biçimde ifade etmeye başlamasını, önceki iletişim kalıplarındaki bir değişim olarak değerlendirmektedir.

K9: Sosyal medyada gördüğü mekânları ziyaret etme ve çevrimiçi ortamda karşılaştığı etkinliklere katılma eğiliminde olduğunu; ulaşılabilir ve gerçekçi beklentiler çerçevesinde bu etkilenmenin olumlu deneyimler yaratabildiğini ifade etmektedir.

K10: Sosyal medya dilini, platform eğilimlerini ve güncel dijital pratikleri hem mesleki çalışmalarında hem de yazınsal üretiminde takip etmek zorunda olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, bazı çevrimiçi akımlara yabancılaştığını ve bu değişimlere uyum sağlamanın her zaman gönüllü veya olumlu bir deneyim olmadığını belirtmektedir.

Katılımcı yanıtları, yeni nesil iletişim teknolojilerine uyumun doğrusal ve bütünüyle gönüllü bir süreç olmadığını göstermektedir. Sosyal medya platformları bir yandan bilgiye erişim, ifade özgürlüğü, mesleki güncellik ve yeni deneyimlere ulaşma olanakları sunarken; diğer yandan tüketim alışkanlıklarını, estetik tercihleri, gündelik davranışları ve duygusal tepkileri yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda dijital uyum, teknolojiyi yalnızca kullanmayı öğrenmekten ziyade platform normları, algoritmik görünürlük ve çevrimiçi kültürel beklentilerle sürekli müzakere etmeyi içeren çok boyutlu bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı ifadelerinde özellikle ifşa ve linç kültürü, felaket kaydırması, idealize edilmiş yaşam temsilleri ve hızlanan tüketim pratikleri öne çıkmaktadır. Bu unsurlar bazı bireylerde temkinlilik, yetersizlik, gerginlik ve kendini sansürleme eğilimi oluştururken, bazı katılımcılar sosyal medyanın sunduğu ifade ve katılım olanaklarını güçlendirici bulmaktadır. Dolayısıyla yeni iletişim teknolojilerinin etkileri, yalnızca bireysel tercihlerle değil; mesleki zorunluluklar, toplumsal çevre, platform kültürü ve dijital görünürlük beklentileriyle birlikte şekillenmektedir.

Bulgular, bireylerin teknolojik değişimlere uyum sağlarken hem platformların sunduğu olanaklardan yararlandıklarını hem de sosyal medyanın karanlık yönleriyle başa çıkmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu ikili yapı, dijital uyumun kabullenme ile direnç, katılım ile geri çekilme ve görünürlük ile kendini koruma arasında gelişen çelişkili bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır.

3.5. Sosyal medyadan uzak kalma ve aşırı kullanım deneyimleri: Kaygı, rahatlama ve tükenmişlik

Soru 5: Katılımcılara sosyal medya hesaplarını uzun süre ziyaret etmediklerinde ve gün içinde uzun saatler sosyal medyada vakit geçirdiklerinde hissettikleri sorulduğunda;

K1: Sosyal medyaya bakmadığımda eksiklik hissediyorum. Uyku düzenimi etkileyecek kadar bakma ihtiyacı duyuyorum. Çok kullandığımda ise pişmanlık ve mide bulantısı hissediyorum.

K2: Yoğun bir uğraşım olduğunda sosyal medya aklıma bile gelmiyor. Boş kaldığımda ise otomatik olarak sosyal medyaya yöneliyorum. Çok kullandığımda zamanı boşa harcadığımı düşünüyorum.

K3: Uzun süre bakmadığımda kendimi daha iyi hissediyorum, bu benim için bir başarı. Çok zaman geçirdiğimde ise pişmanlık, fiziksel rahatsızlık ve kafa karışıklığı yaşıyorum.

K4: Sosyal medyaya erişememek işim açısından kaygı yaratıyor. Ancak kişisel kullanımda fazla maruz kalınca boğulmuş hissediyorum, özellikle kötü haberler rahatsız edici oluyor.

K5: Sosyal medyaya girmediğimde kaygı hissediyorum, özellikle Twitter'dan uzak kalmak dışlanmışlık duygusu yaratıyor. Uzun süre kullandığımda ise kendime kızıyorum ve değersizlik hissi oluşuyor.

K6: Uzak kaldığımda merak hissi baskın oluyor. Çok kullandığımda odak kaybı yaşıyorum ve verimim düşüyor.

K7: Sosyal medyaya ara verdiğimde rahatlıyor ve tatmin oluyorum. Uzun süre kullandığımda ise günün boşa geçtiğini hissediyorum.

K8: Sosyal medyadan uzak kaldığımda yalnız ve gündemden kopmuş hissediyorum. Uzun süre kullandığımda kaygı artıyor ve kendime kızıyorum.

K9: Sosyal medyadan uzak kalmak, hayatın gerisinde kalmışım gibi hissettiriyor ve anksiyetemi artırıyor. Ancak uzun süre kullandığımda bunu çoğu zaman faydalı buluyorum.

K10: Sosyal medyadan uzak kalmak işim açısından riskli. Çok fazla kullandığımda ise zihinsel tükenmişlik, yaratıcılık kaybı ve fiziksel rahatsızlıklar yaşıyorum.

Katılımcı yanıtları incelendiğinde, sosyal medyadan uzak kalmanın bazı bireylerde rahatlama ve kontrol hissi, bazılarında ise kaygı, yalnızlık ve geri kalmışlık duyguları yarattığı görülmektedir. Sosyal medya kullanımının aşırılaştığı durumlarda ise pişmanlık, zihinsel yorgunluk, odaklanma güçlüğü ve fiziksel rahatsızlıklar öne çıkmaktadır. Özellikle sosyal medyanın iş yaşamı ile doğrudan bağlantılı olduğu katılımcılarda, sosyal medyaya erişememe durumu ekonomik ve profesyonel kaygılarla ilişkilendirilmektedir. Bulgular, sosyal medya kullanımının yokluğu ve aşırılığı arasında gidip gelen bu deneyimlerin, bireylerin günlük yaşamlarında denge kurma ihtiyacını daha görünür hâle getirdiğini göstermektedir.

3.6. Sosyal medya kullanımında sosyal gereksinimler: Ait olma, kıyaslama ve görünürlük

Soru 6: Katılımcılara sosyal medya kullanırken hissedilen sosyal gereksinimler (gelişmeleri kaçırmama, ait olma, popülerlik, fark edilme, yer edinme ihtiyaçları vb.) sorulduğunda;

K7: Sosyal medya kullanımı, başkalarının hızla başarılı olduğunu görmek ve kendi yetersiz hissetme duygusuyla birleşiyor. Bu durum, sosyal medyada sağlıklı düşünmeyi ve doğru sonuçlara ulaşmayı zorlaştırıyor. Kişi, sosyal medyada gördüğü içerikler nedeniyle sürekli kendini eksik hissediyor ve bu durum gerginlik yaratıyor.

K3: Sosyal medya, başkalarının başarılarını görmekle birlikte, bu başarıların kendi hayatındaki eksikliklerle kıyaslanmasına yol açıyor. Kişi, bu eksiklikleri hissettikçe kendi olumlu anlarını ancak içsel olarak iyi hissettiğinde paylaşıyor, ancak genelde paylaşımlarının gerçek duygularıyla örtüşmediğini fark ediyor.

K5: LinkedIn gibi profesyonel sosyal medya platformlarında kariyer kıyaslaması yaparak öfke ve yetersizlik hissediyor. Sosyal medya baskısı altında, kariyerindeki ilerlemeyi yetersiz buluyor ve bu da onun daha fazla çaba göstermesi gerektiği düşüncesine yol açıyor. Sosyal medya kullanımı, bireyin kendi kariyer yolculuğundaki başarılarını olumsuz yönde etkiliyor.

K1: Sosyal medya kullanımı, başkalarının gelişmeleriyle karşılaşıldıkça, kişiye geri kalma korkusu ve hızla gelişen dünyaya yetişememe hissi yaratıyor. Bu durum, bireyin sosyal medyada sürekli bir takipte kalma gerekliliği hissetmesine neden oluyor. Kişi, çevresindeki gelişmeleri kaçırmamak adına sürekli sosyal medyada aktif olma zorunluluğu hissediyor.

K2: Sosyal medyada görünür olmak için içinden gelmeden, sadece diğerlerinin beklentilerine uyum sağlamak amacıyla paylaşımlar yapılıyor. Ancak, bu paylaşımlar genellikle kişiyi tatmin etmiyor ve hayal kırıklığı yaratıyor. Sosyal medya, dışarıdan bir onay almak amacıyla kullanılsa da, içerik paylaşımlarının gerçek duygularla örtüşmemesi kişiyi tatmin etmiyor.

K10: Sosyal medya, başkalarının deneyimlerinden faydalanmak ve kendi yol haritasını oluşturmak adına önemli bir araç. Ancak, kişi doğrudan harekete geçmektense, gözlem yaparak ve başkalarının hatalarından ders çıkararak hareket etmeyi tercih ediyor. Bu durum, daha dikkatli ve düşünceli bir yaklaşım sergilemesine neden oluyor. Kişi, sosyal medya yerine yakın çevresinden doğrudan gelişmeleri öğrenmeyi tercih ediyor. Sosyal medya kullanımı, bireyin bu tür bilgileri almak konusunda tercih etmediği bir yol haline geliyor. Gerçek hayattaki doğrudan iletişim ve çevresindekilerle paylaşımlar daha güvenilir ve tatmin edici bir kaynak olarak görülüyor.

K9: Sosyal medyada başkalarının hayatlarındaki gelişmeleri görmek, kişinin güven duygusunu pekiştiriyor ve bu bilgilere sahip olmak önemli bir gereksinim halini alıyor. Sosyal medya, çevredeki insanları izlemek ve onların deneyimlerini takip etmek konusunda kişiye değerli bilgiler sunuyor.

K4: Sosyal medyada gelişmeleri anında takip etmek için bildirimleri açık tutarak, dış dünyadan kopmamak için sürekli güncel bilgi edinme çabası içinde. Bu durum, kişinin sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmasını ve çevresindeki gelişmeleri hızlıca öğrenmesini sağlıyor.

K5: Sosyal medya kullanımında, gelişmeleri kaçırmaktan korkan kişi, doğru bilgiye ulaşamama ve dezenformasyona maruz kalma kaygısı taşıyor. Bu durum, doğru bilgiye erişebilmek adına sosyal medya kullanımını sorgulamasına yol açıyor ve sürekli doğru kaynakları arama gerekliliği hissediyor.

Katılımcıların sosyal medya kullanımı sırasında hissettikleri sosyal gereksinimler incelendiğinde, platformların özellikle gelişmeleri kaçırmama, ait olma ve görünürlük ihtiyaçlarını tetiklediği görülmektedir. Sosyal medyada başkalarının başarılarını ve yaşam pratiklerini takip etmek, katılımcıların önemli bir kısmında kıyaslama yoluyla yetersizlik, geri kalmışlık ve içsel baskı duygularını artırmaktadır. Bu durum özellikle kariyer odaklı platformlarda daha belirgin hale gelmekte; bireylerin kendi ilerleme süreçlerini değersizleştirmelerine neden olmaktadır.

Öte yandan bazı katılımcılar, sosyal medyada görünür olma amacıyla yaptıkları paylaşımların gerçek duygularıyla örtüşmediğini ve bu nedenle tatmin edici olmadığını ifade etmektedir. Sosyal medya, kimi katılımcılar için bilgi edinme ve başkalarının deneyimlerini gözlemleme aracı olarak işlev görse de, dijital ortamdaki bilginin güvenilirliği sorgulanmakta ve doğrudan, yüz yüze iletişim daha anlamlı ve güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bulgular, sosyal gereksinimlerin dijital ortamda karşılanmaya çalışılmasının, bireylerde tatmin ile yetersizlik arasında gidip gelen çelişkili bir deneyim ürettiğini göstermektedir.

3.7. Sosyal medyada olumlu temsiller, olumlama kültürü ve gerçeklik algısı

Soru 7: Katılımcılara sosyal medyada insanların sadece olumlu deneyimleri paylaşması ve sosyal medyadaki kişisel gelişim ve olumlama hesaplarının onlara ne hissettirdiği sorulduğunda;

K1: Bazı mutlu sosyal medya profillerinin, sahiplerinin gerçek hayatlarında mutsuz olduklarını fark ediyor. İnsanların sosyal medyada paylaştıkları yapay ve olumlu içeriklerin rahatsızlık yarattığını belirtiyor, çünkü bunların gerçeği yansıtmadığını biliyor. Motive edici içerikleri takip etmekten hoşlandığını, ancak bu içeriklerin bazen yetersizlik hissi yarattığını ve kendi eksikliklerini sorgulamasına yol açtığını belirtiyor.

K7: Sosyal medyadaki yapay olumlu içeriklerin, olumsuz duyguları daha belirgin hale getirdiğini ve olumsuzlukları güçlendirdiğini düşünüyor. Bu tür içeriklerin manipülasyonları daha ciddi hissettirdiğini ve insanların olumsuz duygularını görmelerine sebep olduğunu belirtiyor.

K5: Sosyal medya üzerinden paylaşılan "1 iş günü" gibi içeriklerin, kendi çalışma düzeniyle kıyaslama yapmasına sebep olduğunu ve bu kıyaslamaların yetersizlik duygusuna yol açtığını belirtiyor. Sosyal medya, kendi yaşamını daha yetersiz hissettirmeye neden oluyor. Sporla ilgili içerikleri paylaşan hesapların gerçekçi olmadığını ve onların yaşam tarzlarını gösterme biçimlerinin suni olduğunu düşündüğünü, bunun ürkütücü olduğunu ifade ediyor.

K8: Sosyal medyadaki aşırı pozitifliğin toksik olduğunu ve hayatın dinamiklerini yansıtmadığını düşünüyor. Aşırı pozitiflik ve motivasyon içeriklerinin, kendisini kötü hissettirdiğini ifade ediyor.

K2: Spor ve dini motivasyon hesaplarını takip ettiğini, ancak bunlardan kazandığı motivasyonu eyleme dökemediğini ve izledikçe yetersizlik hissinin arttığını ifade ediyor.

K3: Motivasyon içeriklerinin kendisini teşvik ettiğini, ancak bu içeriklerden sonra kendi eksikliklerini sorguladığını ve neden bu kadar başarılı olamadığını düşündüğünü belirtiyor.

K6: Her şeyin ya tamamen iyi ya da tamamen kötü bir şekilde sunulmasının gerçekçi olmadığını ve bu tür içeriklerin kendisini soğuttuğunu belirtiyor.

K10: Sosyal medya içeriklerinin toplum mühendisliği çalışmalarının sonuçları olduğunu ve bu tür içeriklerin özellikle gençleri ya da yaşlıları kötü etkileyebileceğini söylüyor. Gerçek dışı içeriklerin, insanların düşünce yapısını olumsuz etkileyebileceğini vurguluyor. Sosyal medya platformlarının kurucularının ve sahiplerinin, parlak ve ışıltılı hayatları göstermek istediklerini ve bu yaşam tarzlarını daha fazla insanın beğenmesini sağladıklarını düşünüyor. Bu tür içeriklerin sosyal medya algoritmaları aracılığıyla daha görünür hale geldiğini ifade ediyor.

K9: Sosyal medyada her şeyin olumlu görünmesinin güven verdiğini, olumsuz içeriklerin ise güvensizlik yarattığını belirtiyor. Olumsuz haberleri görmemek için onlara bakmama özgürlüğü olduğunu vurguluyor. Yalnızca pozitif paylaşımlar yaparak güvenli ve huzurlu bir ortam oluşturmayı tercih ediyor.

Katılımcıların yalnızca olumlu deneyimlerin paylaşıldığı sosyal medya temsilleri ile kişisel gelişim ve olumlama içeriklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, bu içeriklerin çoğunlukla gerçekçi bulunmadığı ve bireylerde rahatsızlık yarattığı görülmektedir. Aşırı pozitif ve idealize edilmiş paylaşımlar, katılımcılar tarafından yapay, suni ve hayatın çok boyutlu yapısını yansıtmayan içerikler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle motivasyon ve kişisel gelişim hesaplarının, ilk etapta teşvik edici görünse de, zamanla bireylerde yetersizlik, eksiklik ve kıyaslama duygularını güçlendirdiği ifade edilmektedir.

Öte yandan bazı katılımcılar, olumlu içeriklerin güven ve huzur hissi yarattığını ve olumsuz içeriklerden kaçınma özgürlüğü sunduğunu belirtmektedir. Ancak katılımcıların önemli bir kısmı, bu tür içeriklerin sosyal medya algoritmaları aracılığıyla daha görünür hâle gelmesini eleştirmekte ve bunun özellikle kırılgan gruplar üzerinde manipülatif etkiler yaratabileceğine dikkat çekmektedir. Bulgular, sosyal medyada sürekli olumlu temsillerin yaygınlaşmasının, bireylerde gerçekçi olmayan beklentiler oluşturduğunu ve duygusal deneyimleri tek boyutlu hâle getirdiğini ortaya koymaktadır.

3.8. Yeni nesil iletişim teknolojilerinde güvenlik ve mahremiyet algısı

Soru 8: Katılımcılara yeni nesil iletişim teknolojileri çağında güvenlik ve mahremiyet algıları ve geleneksel iletişim çağına göre hissedilen farklar sorulduğunda;

K2: Geleneksel medyada tek yönlü iletişim olduğu için daha güvende hissettiğini, sosyal medyada ise çift yönlü iletişim nedeniyle şüphe duyduğunu belirtiyor. Twitter'da anonim hesap kullandığını, Z kuşağının yaşam tarzına sahip olmadığı için eleştirilerde bulunduğunu ve aldığı tepkilerden korktuğunu söylüyor.

K10: Sosyal medyada görüşlerini paylaşmanın ülkelerin hukuk sistemlerine bağlı olarak güvenlik şüphesi yarattığını, Türkiye'de otosansür uyguladığını ve hukukun yetersizliği nedeniyle kaygı duyduğunu ifade ediyor.

K4: Siyasi veya hassas konularda paylaşım yapmadığını, gereksiz paylaşımları eleştirdiğini ve daha az paylaşımda bulunarak güvenliğini korumaya çalıştığını aktarıyor. Özellikle kadınların mahremiyet sorunlarını daha fazla yaşadığını düşünüyor.

K7: İnternet kullanıcılarının artmasıyla dikkat çekme ihtimalinin azaldığını, bu yüzden güvenlik şüphesinin azaldığını söylüyor. Ancak teknolojinin gelişmesiyle bulunmanın kolaylaştığını ve bu durumun politik içeriklerde daha fazla düşünmeye zorladığını belirtiyor.

K1: Kişisel bilgilerin dijital ortamlarda reklam verisine dönüştüğünü, uygulama izinleri konusunda dikkatli olduğunu ancak insanların bu durum karşısında fazla sorgulayıcı olmadıklarını ifade ediyor.

K6: Uygulamalara verdiği izinlerin dijital ayak izlerini analiz ettiğinin farkında olduğunu ancak bunu düzenlemek için bir önlem almadığını söylüyor.

K10: Banka uygulamaları sebebiyle maddi kaygılar duyduğunu, bu yüzden telefonunda çok fazla fotoğraf bulundurmadığını ve sosyal medyada fotoğraf paylaşmaktan kaçındığını ifade ediyor.

K3: Mahremiyet kaygısı taşıdığını, bu yüzden sosyal medyada aktif olmadığını ve veri paylaşımından kaçındığını belirtiyor.

K9: Sosyal medyada içerik paylaşırken dikkatli davrandığını, özellikle politik içeriklerde otosansür uyguladığını söylüyor.

K5: Teknolojinin gelişmesiyle mahremiyetin azaldığını, veri güvenliği konusunda endişeler taşıdığını ve kişisel bilgilerini korumak için belirli uygulamalardan kaçındığını aktarıyor.

Katılımcıların yeni nesil iletişim teknolojileri bağlamında güvenlik ve mahremiyet algılarına ilişkin ifadeleri incelendiğinde, sosyal medyanın çift yönlü, etkileşimli ve izlenebilir yapısının geleneksel iletişim araçlarına kıyasla daha fazla güvensizlik yarattığı görülmektedir. Geleneksel medyada tek yönlü iletişimin sağladığı mesafe duygusu, katılımcılar tarafından daha güvenli bulunurken; sosyal medyada anonimlik, otosansür ve içerik paylaşımını sınırlama gibi bireysel stratejiler öne çıkmaktadır. Özellikle politik ve hassas konularda paylaşım yapmaktan kaçınma, hukuki belirsizlikler ve olası yaptırımlar karşısında geliştirilen bir korunma biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan katılımcılar, teknolojinin gelişmesiyle birlikte mahremiyetin giderek aşındığına ve kişisel verilerin reklam, izleme ve analiz amaçlı kullanılmasına dair farkındalıklarının arttığına işaret etmektedir. Uygulama izinleri, dijital ayak izi ve finansal güvenlik gibi konular, özellikle maddi ve kişisel riskler bağlamında kaygı yaratmaktadır. Kadınların mahremiyet konusunda daha kırılgan bir konumda olduğu vurgulanırken, bireylerin bu risklere karşı çoğunlukla paylaşımı azaltma, veri vermekten kaçınma ve otosansür uygulama yoluna gittikleri görülmektedir. Bulgular, yeni nesil iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklarla birlikte, güvenlik ve mahremiyet algısını daha kırılgan ve sürekli müzakere edilen bir hâle getirdiğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma teknoloji çağında internet ve sosyal medya kullanımına bağlı olarak gelişen yeni nesil korkuların bireyler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bulgular, sosyal medyanın bireylerin psikolojik, sosyal ve mahremiyet algıları üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığını göstermektedir. Araştırmanın ilk aşamasında, teknolojiye karşı duyulan yeni nesil kaygı ve korku kavramları incelenmiş; ikinci aşamada ise on katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar aracılığıyla bu korkuların bireysel düzeyde nasıl deneyimlendiği daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Araştırma bulguları sosyal medyanın bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerinden güvenlik algısına kadar geniş bir yelpazede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal medya platformlarında paylaşılan içeriklerin büyük ölçüde olumlu deneyimlere odaklanması, bireylerin kendilerini diğer kullanıcılarla kıyaslamasına neden olmakta, bu durum ise yetersizlik, eksiklik ve gelişmeleri kaçırma korkusu gibi duyguların tetiklenmesine yol açmaktadır. Özellikle kariyer, fiziksel görünüm ve yaşam tarzı gibi konular üzerinden yapılan sosyal karşılaştırmalar, bireylerin psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Araştırmada öne çıkan en önemli bulgulardan biri, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nun bireyler üzerinde yarattığı psikolojik baskıdır. Katılımcılar, sosyal medyada güncel olayları ve popüler içerikleri kaçırmamak adına sürekli çevrimiçi kalma ihtiyacı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, sosyal medya kullanımını bireyler için zorunlu bir pratik haline getirerek stres seviyelerini artırmaktadır. Özellikle genç kullanıcılar, sosyal medya platformlarında geçirilen zamanın, yalnızca gündemi takip etme motivasyonuyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda sosyal çevrelerdeki sohbetlere katılma ve grup aidiyetini sağlama kaygısıyla da bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgu, bireylerin sosyal medya aracılığıyla yalnızca bilgi edinme değil, aynı zamanda sosyal statü ve aidiyet oluşturma süreçlerinde de önemli bir baskıya maruz kaldıklarını göstermektedir.

Bir diğer önemli bulgu ise Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü kavramıdır. Sosyal medya, bilgi paylaşımı ve ifade özgürlüğü açısından çeşitli olanaklar sunarken, aynı zamanda mahremiyet ihlalleri, siber zorbalık, manipülasyon ve dezenformasyon gibi olumsuz etkileri de barındırmaktadır. Katılımcılar, sosyal medyada içerik paylaşırken otosansür uyguladıklarını, kendilerini güvende hissetmedikleri durumlarda anonim hesaplar kullanarak olası tehditlerden korunmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, sosyal medya platformlarının bireylerin mahremiyetini ihlal eden veri toplama süreçleri ve hedefli reklam uygulamaları, kullanıcıların güvenlik algısını sarsmaktadır. Bireyler, kişisel verilerinin izinsiz şekilde kullanılması nedeniyle, dijital ortamda kontrolü kaybettiklerini hissetmekte ve bu durum, dijital güvenlik konusunda ciddi kaygılar doğurmaktadır.

Araştırma sonuçları, Stres-Gerginlik ve Sonuç Modeli çerçevesinde sosyal medyanın bireyler üzerinde yarattığı psikolojik ve fizyolojik etkileri de gözler önüne sermektedir. Sosyal medyada uzun süre vakit geçiren katılımcıların zaman yönetimi problemleri yaşadığı, dikkat dağınıklığına maruz kaldıkları ve uyku düzenlerinde bozulmalar meydana geldiği belirlenmiştir. Özellikle geceleri yoğun sosyal medya kullanımı, uyku kalitesini düşürerek bireylerin gün içindeki bilişsel ve duygusal işlevselliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal medyada sıkça karşılaşılan idealize edilmiş içerikler, bireylerde yetersizlik hissini artırarak özsaygı ve mutluluk düzeylerini düşürmektedir. Yapay ve çoğunlukla abartılı olumlu içeriklere maruz kalmak, bireylerin gerçek hayat deneyimlerini değersizleştirmelerine ve kendi yaşamlarını daha olumsuz algılamalarına neden olmaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu genel bulgular ışığında, sosyal medya kullanımının bireyler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir. Sosyal medya, bireylere bilgiye hızlı erişim ve sosyal bağları güçlendirme gibi avantajlar sunarken, aynı zamanda psikolojik baskı, stres ve kaygıyı tetikleyen önemli bir faktör haline gelmiştir. Özellikle sosyal karşılaştırma, mahremiyet kaygıları ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu gibi faktörler, bireylerin sosyal medya ile kurduğu ilişkinin sağlıksız bir boyuta evrilmesine neden olabilmektedir. Sosyal medyanın olumsuz etkilerini minimize etmek için bireylerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri, bilinçli medya tüketim alışkanlıkları edinmeleri ve dijital detoks gibi yöntemlerle sosyal medya kullanımını dengelemeleri önem arz etmektedir.

Bu araştırma, teknoloji çağında bireylerin sosyal medya kullanımına bağlı olarak geliştirdiği yeni nesil korkuları daha iyi anlamaya yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Literatüre katkı sağlayan bu çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturabilecek nitelikte olup, sosyal medyanın bireysel ve toplumsal etkilerine yönelik daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal medya bağımlılığı, dijital mahremiyet ihlalleri ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri daha ayrıntılı şekilde ele alan uzun vadeli çalışmaların gerçekleştirilmesi, bu alandaki bilgi birikimini derinleştirecek ve bireylerin dijital dünyada daha sağlıklı bir denge kurmalarına yardımcı olacaktır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, sosyal medyanın bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek ve daha bilinçli bir dijital toplum oluşturmak amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Dijital Okuryazarlık Programlarının Yaygınlaştırılması: Bireylerin sosyal medya içeriklerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesi ve dijital dezenformasyonu ayırt edebilmesi için dijital okuryazarlık eğitimleri artırılmalıdır. Bu tür eğitimler, medya okuryazarlığı, çevrimiçi manipülasyonları tanıma ve

veri güvenliği gibi konulara odaklanmalıdır (Livingstone ve Helsper, 2007, s. 671-696). Avrupa Birliği ve UNESCO gibi kuruluşlar, dijital okuryazarlığın artırılmasının demokratik katılımı güçlendirdiğini ve bireyleri yanlış bilgilendirmeye karşı koruduğunu vurgulamaktadır (UNESCO, 2018).

Psikolojik Destek ve Bilinçlendirme Programları: Sosyal medya bağımlılığı, yetersizlik hissi ve kaygı bozuklukları gibi psikolojik sorunlarla mücadele edebilmek için bireylere yönelik danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır. Özellikle genç kullanıcılar için sosyal medya bağımlılığını önleyici psikoeğitim programları geliştirilmelidir (Andreassen, Torsheim, Brunborg ve Pallesen, 2012, s. 501-517). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) dijital bağımlılık üzerine yaptığı araştırmalar, sosyal medya kullanımının bireylerin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir (World Health Organization, 2015).

Gizlilik ve Veri Koruma Politikalarının Güçlendirilmesi: Sosyal medya platformlarının kullanıcı verilerini nasıl topladığı, işlediği ve sakladığı konusunda daha şeffaf politikalar benimsemesi gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR), bireylerin verilerini kontrol etmelerine yönelik düzenlemeler sunarak bu alanda önemli bir adım atmıştır (European Commission, 2016). Kullanıcılara, kişisel verilerini daha etkin bir şekilde yönetebilecekleri araçlar sunulmalı ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır (Acquisti, Brandimarte ve Loewenstein, 2015, s 509-514.).

İçerik Denetimi ve Etik İlkelerin Güçlendirilmesi: Sosyal medyada toksik pozitiflik, dezenformasyon ve manipülatif içeriklerin yayılmasını önlemek için platformların içerik denetim mekanizmaları geliştirilmelidir. Facebook ve Twitter gibi şirketler, yanlış bilgileri tespit etmek için bağımsız doğrulama kuruluşlarıyla iş birliği yapmaktadır (Pennycook ve Rand, 2019, s. 2521-2526). Bu tür denetim mekanizmalarının daha etkin hale getirilmesi ve etik kurallar çerçevesinde uygulanması gerekmektedir.

Anonimlik Politikalarının Dengeleyici Hale Getirilmesi: Anonimlik, ifade özgürlüğünü koruma açısından önemli bir araç olmakla birlikte, kötü niyetli kullanımın önüne geçilmelidir. Sosyal medya platformları, anonim hesapları denetlemek için doğrulama süreçlerini artırmalı, ancak bu süreçlerin bireysel gizliliğini ihlal etmemesine özen göstermelidir (Bartlett, 2014). Anonimliğin korunması ve kötüye kullanımın engellenmesi arasında bir denge sağlanmalıdır.

Bilinçlendirme Kampanyalarının Desteklenmesi: Kullanıcıların sosyal medya içeriklerinde yalnızca idealize edilmiş yaşamlarını değil, hayatın gerçek yönlerini de paylaşmalarını teşvik eden bilinçlendirme kampanyaları oluşturulmalıdır. Bu tür kampanyalar, bireylerin kendilerini başkalarıyla karşılaştırmalarını azaltarak psikolojik iyi oluşlarını destekleyebilir (Chou ve Edge, 2012, s. 117-121). Sosyal medya platformlarının, kullanıcıları daha gerçekçi içerikler üretmeye teşvik eden algoritmalar geliştirmesi gerekmektedir.

Politik ve Yasal Düzenlemelerin Güçlendirilmesi: Mahremiyetin korunması, veri güvenliği ve ifade özgürlüğü gibi konularda daha sıkı yasal düzenlemeler getirilmelidir. Avrupa Birliği'nin GDPR düzenlemesi, bireylerin verilerinin korunmasına yönelik önemli bir yasal çerçeve sunmaktadır (European Commission, 2016). Türkiye'de de Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) benzer bir çerçeve sunmakta olup, dijital mahremiyetin korunmasına yönelik daha etkin uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Bu öneriler, sosyal medya kullanımının bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı, daha bilinçli ve güvenli bir dijital toplum oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu alandaki mevcut akademik çalışmaların genişletilmesine ve politika yapıcıların bilinçli kararlar almasına katkı sağlayabilir.

Etik Beyanı: Yazarlar çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan etmektedir. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar %60, ikinci yazar %40'dır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

Acquisti, A., Brandimarte, L. ve Loewenstein, G. (2015). Privacy and human behavior in the age of information. *Science, 347*(6221), 509-514.

Akman Dömbekci, H. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 141-160.

Alimoradi, Z., Lin, C.-Y., Broström, A., Bülow, P. H., Bajalan, Z., Griffiths, M. D., Ohayon, M. M. ve Pakpour, A. H. (2019). Internet addiction and sleep problems: A systematic review and meta-analysis. *Sleep Medicine Reviews, 47*, 51-61. https://doi.org/10.1016/j.smrv.2019.06.004

Alter, A. (2017). *Irresistible: The rise of addictive technology and the business of keeping us hooked*. Penguin Press.

Andreassen, C. S., Pallesen, S. ve Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors, 64*, 287-293. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006

Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S. ve Pallesen, S. (2012). Development of a Facebook addiction scale. *Psychological Reports, 110*(2), 501-517. https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517

Arslan, K., Abra, D., Erbaş, D., Yüceloğlu, S. ve Erdugan, S. (2023). Sosyal medya bağımlılığının sosyal kaygı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(1), 315-323. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1224362

Ayaz, A. ve Barış, A. B. (2024). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(4), 1006-1025. https://doi.org/10.47525/ulasbid.1572348

Bartlett, J. (2014). *The dark net: Inside the digital underworld*. Random House.

Berg, B. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Eğitim Yayınevi.

Bilge, Y., Baydili, K. N. ve Göktaş, S. Ş. (2020). Sosyal medya bağımlılığını yordamada anksiyete, stres ve günlük sosyal medya kullanımı: Meslek yüksekokulu örneği. *Bağımlılık Dergisi, 21*(3), 223-235. https://izlik.org/JA55BJ35AN

Büyükçorak, M. ve Dinç, M. (2020). Sosyal medyanın aşırı kullanımının psikolojik etkileri ve Türk gençliği üzerine bir derleme. *Psikoloji Araştırmaları, 1*(1), 30-33. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2865933

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2024). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Castells, M. (2010). *The rise of the network society*. Wiley-Blackwell.

Chabrol, H., Melioli, T., Van Leeuwen, N., Rodgers, R. ve Goutaudier, N. (2015). The Dark Tetrad: Identifying personality profiles in high-school students. *Personality and Individual Differences, 83*, 97-101. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.051

Chou, H. T. G. ve Edge, N. (2012). "They are happier and having better lives than I am": The impact of using Facebook on perceptions of others' lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 15*(2), 117-121. https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0324

Çil, S. N. (2020). *Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığının depresyonla ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

https://acikerisimarsivi.gelisim.edu.tr/bitstreams/c36982c9-e151-4dcd-87c0-4ca775e76c0d/download

Dhir, A., Yossatorn, Y., Kaur, P. ve Chen, S. (2018). Online social media fatigue and psychological well-being—A study of compulsive use, fear of missing out, fatigue, anxiety and depression. *International Journal of Information Management, 40*, 141-152. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.01.012

European Commission. (2016). *General data protection regulation (GDPR)*. https://gdpr.eu

Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R. ve Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image, 13*, 38-45. https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2014.12.002

Fioravanti, G., Prostamo, A. ve Casale, S. (2020). Taking a short break from Instagram: The effects on subjective well-being. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 23*(2), 1-8. https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0400

Gökbulut, B. ve Bilen, H. (2024). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 14*(1), 66-75. https://doi.org/10.5961/highereducsi.1326038

Güven, A. (2021). Multidisipliner bir kavram olarak "Fear of Missing Out" (FoMO): Literatür taraması. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(48), 99-124. https://izlik.org/JA29TE98LS

Jhaver, S. (2024). *Personal moderation configurations on Facebook: Exploring the role of FoMO, social media addiction, norms, and platform trust*. arXiv. https://arxiv.org/abs/2401.05603

Kahn, R. ve Cannell, C. (1983). *The dynamics of interviewing: Theory, technique, and cases*. Krieger Publishing Company.

Keles, B., McCrae, N. ve Grealish, A. (2020). A systematic review: The influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth, 25*(1), 79-93. https://doi.org/10.1080/02673843.2019.1590851

Koeske, G. F. ve Koeske, R. D. (1993). A preliminary test of a stress-strain-outcome model for reconceptualizing the burnout phenomenon. *Journal of Social Service Research, 17*(3-4), 107-135. https://doi.org/10.1300/J079v17n03_06

Kovan, A. ve Ormancı, N. (2021). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki: COVID-19 pandemi örneği. *4. Kültürel Bilişim, İletişim ve Medya Çalışmaları Kongresi Özel Sayısı*, 125-145. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.975976

Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D. (2017). Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 14*(3), 311. https://doi.org/10.3390/ijerph14030311

Livingstone, S. ve Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New Media & Society, 9*(4), 671-696. https://doi.org/10.1177/1461444807080335

Marengo, D., Sindermann, C., Häckel, D., Settanni, M., Elhai, J. D. ve Montag, C. (2020). The association between the Big Five personality traits and smartphone use disorder: A meta-analysis. *Journal of Behavioral Addictions, 9*(3), 534-550. https://doi.org/10.1556/2006.2020.00069

Olkun, E. O. ve Balcı, Ş. (2024). Üniversite öğrencileri arasında gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ile yalan haber paylaşımı arasındaki ilişkide sosyal medya kullanımının aracılık rolü. *Yükseköğretim Dergisi, 14*(2), 23-36. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1277063

Özdemir, S. (2021). Sosyal ilişkilere gelişmeleri kaçırma korkusu sosyal dışlanmayı etkiler mi? Sosyotelizm'in rolü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 1-15. https://izlik.org/JA46GX97BC

Pennycook, G. ve Rand, D. G. (2019). Fighting misinformation on social media using crowdsourced judgments. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 116*(7), 2521-2526. https://doi.org/10.1073/pnas.1806781116

Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E. O., Lin, L., Rosen, D., Colditz, J. B., Radovic, A. ve Miller, E. (2017). Social media use and perceived social isolation among young adults in the U.S. *American Journal of Preventive Medicine, 53*(1), 1-8. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.010

Przybylski, A., Murayama, K., DeHaan, C. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior, 29*(4), 1841-1848. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014

Przybylski, A. K. ve Weinstein, N. (2013). Can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality. *Journal of Social and Personal Relationships, 30*(3), 237-246. https://doi.org/10.1177/0265407512453827

Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Sage Publications. https://doi.org/10.4135/9781452226651

Seidman, I. (2013). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences* (4th ed.). Teachers College Press.

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(4), 376-385. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x

Şireli Bingöl, Ö. ve Çolak, M. (2023). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health, 30*(1), 28-33. https://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2021.46320

Tanhan, F., Özok, H. İ. ve Tayiz, V. (2022). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO): Güncel bir derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14*(1), 74-85. https://doi.org/10.18863/pgy.942431

Tekin, H. H., Karabay, M., Ertunç, E., Çuhadar, A. ve Vural, F. (2024). Üniversite öğrencilerinde sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ve sosyal medya bağımlılığı. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 547-560. https://doi.org/10.51123/jgehes.2024.148

Tiggemann, M. ve Slater, A. (2013). NetGirls: The internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders, 46*(6), 630-633. https://doi.org/10.1002/eat.22141

Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.

Turkle, S. (2017). *Reclaiming conversation: The power of talk in a digital age*. Penguin Books.

Twenge, J. M. (2018). *iGen: Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy—and completely unprepared for adulthood*. Atria Books.

UNESCO. (2018). *Media and information literacy: A practical guide for teachers*.

Verduyn, P., Ybarra, O., Résibois, M., Jonides, J. ve Kross, E. (2017). Do social network sites enhance or undermine subjective well-being? A critical review. *Social Issues and Policy Review, 11*(1). 274–302. https://doi.org/10.1111/sipr.12033

Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R. ve Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture, 3*(4), 206-222. https://doi.org/10.1037/ppm0000047

World Health Organization. (2015). *Public health implications of excessive use of the internet, computers, smartphones and similar electronic devices*. Meeting Report, Main Meeting Hall, Foundation for Promotion of Cancer Research National Cancer Research Centre, Tokyo, Japan 27-29 August 2014.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, İ. ve Yürekli, E. (2024). Dijital yaşamda gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ve sosyal medya: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 27*(2), 709-725. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1529186

Yılmaz, M., Üner, M., Akal, A. D. ve Tatlısu, F. (2024). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 8*(2), 1-12. https://doi.org/10.58201/utsobilder.1573445

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Academic Journal of Communication Studies

Sayı (Issue)**: 4 Yıl** (Year)**: 2026**

Sosyal Medya Kullanımı ve Dijital Yoksunluk: Yalova Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik İnceleme*

Hakan YİĞİT[1], Tahsin Eren SAYAR[2]

Geliş Tarihi (*Received*)**:** 18.02.2026 **Kabul Tarihi** (*Accepted*)**:** 12.07.2026

Öz: Sosyal medya uygulamaları sahip olduğu özellikler bakımından boş zaman etkinliklerinin önemli bir parçası konumundadır. Sosyal medya mecraları sayesinde kullanıcılar istediği bilgiye her an ulaşabilmekte ve bu bilgiyi etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Bunun yanı sıra, söz konusu platformlar kullanıcıların sosyal medyada geçirdikleri sürelerin artmasına da zemin hazırlamaktadır. Özellikle Z kuşağında yaygın bir şekilde kullanılan sosyal medya uygulamaları uzun kullanım süreleri ile dikkat çekerken uygulamaların yoksunluk ve bağımlılık oluşturma hususundaki etkileri de tartışılagelir bir konuma ulaşmıştır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya mecralarından uzak kaldıklarında hissettikleri dijital yoksunluk düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin çeşitli demografik değişkenlere göre ne tür farklılıklar barındırdığını incelemektir. Anket çalışmasının yapıldığı araştırmanın evrenini Türkiye'deki üniversite öğrencileri, örneklemini ise Yalova Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde (İnsan ve Toplum Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Spor Bilimleri, Mühendislik, Sanat ve Tasarım) öğrenim gören 350 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler çevrimiçi ortamda Yıldırım vd. (2015) tarafından geliştirilen "Nomofobi Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 27.0 programında frekans analizi, t-testi ve ANOVA testleri ile analiz edilmiştir. Araştırmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla dijital yoksunluk düzeylerinin daha fazla olduğu ve 19-23 yaş arası öğrencilerin diğer yaş grubundakilere oranla iletişim kuramama durumunu daha büyük bir yoksunluk sorunu olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte fakülteler bazında inceleme yapıldığında ise çevrimiçi olamama ve genel yoksunluk boyutunun İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Sosyal Medya, Dijitalleşme, Bağımlılık, Yoksunluk.

Social Media Use and Digital Deprivation: A Study on Yalova University Students

Abstract: Social media applications constitute an important part of leisure-time activities in terms of the features they possess. Through social media platforms, users are able to access the information they want at any time and make effective use of it. Furthermore, these platforms have also led users to spend more time on social media. Social media applications, which are widely used particularly among Generation Z, attract attention due to their long usage durations, while the effects of these applications in terms of creating withdrawal and addiction have also become a subject of debate. Building on this premise, the aim of this study is to determine the levels of digital deprivation experienced by university students when they are away from social media platforms and to examine how these levels differ according to various demographic variables. The research population consists of university students in Turkey, and the sample consists of 350 undergraduate students studying in different faculties (Human and Social Sciences, Health Sciences, Sports Sciences, Engineering, Art and Design) of Yalova University. Data were collected online using the "Nomophobia Scale" developed by Yıldırım et al. (2015). The obtained data were analyzed using frequency analysis, t-test, and ANOVA tests in SPSS 27.0 program. The study concluded that female students experienced higher levels of digital deprivation than male students, and that students aged 19-23 defined the inability to communicate as a greater deprivation problem compared to other age groups. However, when examined on a faculty basis, it was observed that the dimensions of being unable to access the internet and general deprivation were higher among students studying in the Faculty of Humanities and Social Sciences.

Keywords: New Media, Social Media, Digitalization, Addiction, Deprivation.

Atıf/Cite as: Yiğit, H. ve Sayar, T. E. (2026). Sosyal medya kullanımı ve dijital yoksunluk: Yalova Üniversitesi öğrencilerine yönelik inceleme. *Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi*, (4), 53-70.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://iletisimarastirmalari.com/

Copyright © Published by AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

* Bu çalışma Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim ve Tasarımı Anabilim Dalı'nda savunulan "Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve yoksunluk duygusu ilişkisinin incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[1] Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı, hakan.ygtt16@gmail.com, ORCID: 0009-0009-5780-445X

[2] Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, sayartahsineren@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6057-2989

1. GİRİŞ

Başlarda askeri alan ve üniversite laboratuvarlarıyla sınırlı bir evreni olan internet, sonraki dönemde web siteleri aracılığıyla bireysel kullanım pratikleri üretmiştir. Geri dönüş mekanizmasının olmadığı bu dönemlerde mecrayı kullananlar tek taraflı bir bilgi akışı ile karşı karşıyaydılar (Eldeniz, 2010). Bu teknoloji, Web 2.0 internet teknolojisinin gelişmesiyle yapı ve sistem olarak değişikliklere uğramıştır. Geleneksel medya işleyişiyle neredeyse aynı olan Web 1.0 dönemi uygulamalarında etkileşim kavramı merkeziyetçi yapıya göre gelişmiştir. Web 2.0 sonrasında kullanıcılar aktif bir role bürünerek sadece tüketen değil aynı zamanda üreten kişiler olmuştur. Böylece çift yönlü etkileşim modeli ortaya çıkmış ve iletişim daha hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Wiki, blog, fotoğraf ve video paylaşımı yapılabilen sosyal medya ağları Web 2.0 döneminde ortaya çıkan önemli uygulamalar olmuştur. 20. Yüzyıl'ın başında tek yönlü bilgi akışı sağlayan iletişim kavramı Web 2.0 teknolojilerinin gelişmesiyle kapsamını genişletmiştir. Buna bağlı gelişen dijitalleşme kavramı nesneleri sanallaştıran, çoğaltabilen ve elektronik ağlar üzerinden iletebilen yapıya kavuşmuştur (Yengin, 2012, s. 84). Teknolojiyle geleneksel medya araçlarındaki sınırlar ortadan kalkmıştır ve süreç mesafe tanımayan bir yapıya evrilmiştir. Van Dijk'e (1999) göre dijitallik, 0 ve 1'lerden oluşan ve çevrilmiş bit (bayt) olarak adlandırılmaktadır. Öğelerin fiziksel karşılığını görseller, sesler ve metinler oluşturmaktadır. Dijitalleşmenin iletişim alanındaki etkilerine bakıldığında sosyal medya kavramı ön plana çıkmaktadır. "Sosyal" ve "Medya" kelimelerinin birleşimi sonucunda ortaya çıkan sosyal medya kelimesi Latince kökenli sözcüklerden dilimize geçmiştir.

Medya kavramı genel olarak enformasyonu sağlayan radyo, televizyon, gazete, internet gibi yapıları kapsamaktadır. Sosyal medya kavramı geniş bir çalışma alanı olmasından mütevellit birçok kuramcı tarafından çeşitli tanımlarda kendine yer bulmuştur. Sosyal medya, Web 2.0 vasıtasıyla kullanıcının içerik oluşturmasına imkân sağlayan bir teknolojidir (Kaplan ve Haenlein, 2010). Boyd ve Ellison'a (2013) göre sosyal medya insanların diğer kişilerle paylaşım yapabildiği ağlardır. Bu ağdaki tüm siteler Web 2.0 tabanlıdır ve hem kullanıcıya yeni olanaklar sunmaktadır (Aziz, 2016, s. 158). Sosyal medya ağları, bireylerin kendilerine ait profiller oluşturmasını ve çevrimiçi mecralarda diğer kullanıcılarla etkileşime girebilmesini sağlamaktadır. Kullanıcılar sosyal medya uygulamaları sayesinde gündeme ilişkin olaylar hakkında bilgi edinebilmekte, aile bağlarını güçlendirebilmekte ve arkadaş çevresiyle iletişimini sürdürebilmektedir. Sosyal ağların bireylere sunduğu olumlu yönlere karşın eğlence ve boş zaman etkinliklerini olumsuz yönde etkilediği de görülmektedir. Sosyal medya ağlarına bağımlı hale gelen bireylerin gerçek yaşamdan izole bir şekilde yaşaması yalnızlık, benlik algısının zayıflaması ve sosyal onay arayışı gibi çeşitli psikolojik sorunlara yol açabilmektedir.

Sosyal medyanın neden olduğu çeşitli psikolojik sorunlara bakıldığında bağımlılık ve yoksunluk kavramları öne çıkmaktadır. Yoksunluk kelimesi TDK'ye (2025) göre mahrumiyet veya mahrumluk anlamlarını taşımaktadır. Yobel kavramı (2019, s. 846), herhangi bir aktivitenin veya maddenin tamamen kesilmesi ya da azaltılması sonucu ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel semptomların başlangıcı olarak tanımlamaktadır. Bu semptomlar kişinin sosyal, iş ve aile hayatını olumsuz etkileyerek, geri dönüşü olmayan sorunları tetikleyebilmektedir. Dijital yoksunluk tanımına bakıldığında ise bireylerin dijital uyarıcılardan, sosyal medyadan ve akıllı telefonlarından uzak kaldıklarında yaşadıkları duygusal tepkiler ön plana çıkmaktadır. Aiken'e (2016) göre insanlar dijital ağlardan uzaklaştığında anksiyete tepkileri gösterebilmektedir. Rosen vd. (2012) dijital araçların aşırı kullanımı durumunda çeşitli psikolojik semptomların fazlalaştığını ifade ederek dijital yoksunluğun obsesif-kompulsif bozukluk ve narsisizm gibi etkiler oluşturabildiğine dikkat çekmektedir. Przybylski vd. ise (2013) sosyal medyada gelişmeleri kaçırma (FOMO) korkusundan bahsederek dijital yoksunluk anında bireyin psikolojik tatminsizlik sorunları yaşadığını ifade etmektedir.

Bazı zamanlarda birbiriyle karıştırılan kavramlar olsa da bağımlılık yoksunluk birtakım farklılıklar içermektedir. Bağımlılık temelde yaşanan bir durum iken yoksunluk ise bunun ortaya koyduğu nihai sonuçtur. Bağımlılık kavramı madde ve alıştırıcılar ile karakterize edilen kronik bir rahatsızlıktır (Tarhan ve Nurmedov, 2025, s. 24). Bağımlılık ayrıca bir nesneye, ya da kişiye karşı yaşanan istek

(Uzbay, 2024, s. 25), bir eylemi tüm yıkıcı sonuçlarına rağmen durduramamak veya başlatmak (Grant, akt. Aydın, 2024, s. 13) gibi tanımlara sahiptir. Dijital bağımlılık ise sosyal medya bağımlılığı ile bireylerin cep telefonunu devamlı olarak çıkarıp bildirim gelip gelmediğine bakması, yeni gelişmeleri kaçırıp kaçırmadığını kontrol etmesi ve gündemden geri kalacağını düşünmesi olarak tanımlanır (Erzen, 2024, s. 302). Akıllı telefon bağımlılığı Lin vd. (2016) tarafından telefona ulaşamama halinde oluşan yoksunluk, telefona bakma isteğine karşı koyamama, fiziksel sorunlar oluşturmasına rağmen kullanmaya devam etmek isteme gibi semptomlarla tanımlanır. Günümüzde etkisi sürekli artan dijital oyun bağımlılığı ise DSM-5 tanı ölçüt kitabında (American Psychiatric Association, 2022) sürekli oyun oynamakla meşgul olma, oyuna ara verme halinde yoksunluk, oyuna daha fazla zaman ayırma gibi unsurlarla tanımlanmaktadır.

Literatürde bağımlılık ve yoksunluk üzerine yapılan tüm tanımlamalar günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle kapsam ve etkisini arttırmaktadır. Dijitalleşme etkisiyle özellikle Z kuşağı üniversite öğrencilerinin yaşadığı bağımlılık ve yoksunluk sorunları ile bu sorunlar neticesinde ortaya çıkan olumsuz sorunlara birçok çalışmada değinilmiştir (Yıldırım ve Correia, 2015; Rupert ve Hawi, 2016; Gökçearslan vd., 2016; Göktaş vd., 2026). Bu çalışmalar dijital bağımlılık ve yoksunluk durumu neticesinde öğrencilerin yaşadıkları duygu durumları ile bu durumun hayat kalitelerini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Çalışmalar ayrıca kullanıcıların dijital mecralardan ve araçlardan uzak kaldıklarında ne tür sorunlar ile karşı karşıya kaldıkları incelenerek konuya ilişkin vaka analizleri sunmaktadır. Hazırlanan bu çalışma ise literatürdeki çalışmalardan farklı olarak üniversite öğrencilerinin sosyal medya mecralarından uzaklaştıklarında ne tür duygular hissettiklerini ve dijital yoksunluk düzeylerini belirlemek amacındadır. Ek olarak çalışma yoksunluk düzeylerinin belirlenmesinde demografik değişkenlerin nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Çalışma bu yaklaşımı ile literatürdeki sosyal medya kullanımıyla oluşan yoksunluk düzeyi ile demografik değişkenlerin ilişkisini incelemeyi ve konuya ilişkin sayısal veriler ortaya koymayı hedeflemektedir. Alan yazında üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk ve nomofobi düzeylerini inceleyen çalışmalar bulunsa da öğrencilerin eğitim gördükleri akademik disiplinlerin (fakültelerin) yaratmış olduğu kültürel ve davranışsal farklılıkların yoksunluk düzeylerine etkisinin büyük oranda göz ardı edildiği düşünülmektedir. Bu çalışma, teknik bilimlerden sosyal bilimlere kadar geniş bir yelpazedeki fakülteleri karşılaştırarak ve gençlik dönemi içindeki hassas yaş kırılımlarını (19-23 yaş) analiz ederek literatürdeki bu yapısal boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın amacı ve önemi

DataReportal'ın (2025) raporuna göre Türkiye'de sosyal medya kullanan kişi sayısı 62,3 milyona ulaşmıştır. 8 yaş ve üzeri ise 60,3 milyon kullanıcı kimliği bulunmaktadır. Bu rakam 18 yaş ve üzeri toplam nüfusun yüzde 92,1'ine denk gelmektedir. Raporlar göz önünde bulundurulduğunda sosyal medya uygulamalarında zaman geçiren bireylerin sayısının Türkiye'nin 3'te 2'sinden fazla olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'de sosyal medya uygulamalarında geçirilen süre ortalama iki saat elli yedi dakikadır (Başkent Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi, 2025). Bu noktada sosyal medya uygulamalarında geçirilen sürenin fazla olması, bağımlılık ve yoksunluk kavramlarını tartışmaların merkezi haline getirmiştir. Günümüz dijital dünyasında üniversite öğrencilerinin gönüllü ya da zorunlu olarak sosyal mecralardan uzak kalması birtakım sorunlara neden olabilmektedir. Öğrencilerin karşılaştıkları bu sorunlarda demografik yapıları ile yoksunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin yoksunluk düzeylerine olan etkisi ise araştırılması gereken bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel problematiği öğrencilerin sosyal medya mecralarından uzak kaldıklarında karşılaştıkları dijital yoksunluk düzeyinin oluşturduğu etki ve demografik yapının burada etken bir unsur olup olmadığının araştırılmasıdır. Günümüz dijital ekosisteminde üniversite öğrencilerinin sosyal mecralardan zorunlu veya gönüllü olarak uzak kalması, psikolojik ve davranışsal boyutları olan bir dijital yoksunluk (nomofobi) durumunu beraberinde

getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel problematiği yükseköğretim gençliğinin sosyal medyadan uzak kaldıklarında deneyimledikleri dijital yoksunluk düzeylerinin ne aşamada olduğunu tespit etmek ve bu yoksunluk durumunun öğrencilerin sosyo-demografik yapılarına (cinsiyet, yaş ve eğitim gördükleri fakülte türü) bağlı olarak anlamlı bir farklılık sergileyip sergilemediğini ortaya koymaktır. Yukarıda verilen bilgiler ışığında çalışmanın amacı ise üniversite öğrencilerinin sosyal medya mecralarından uzak kaldıklarında hissettikleri dijital yoksunluk düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin çeşitli demografik değişkenlere göre ne tür farklılıklar barındırdığını incelemektir.

Belirlenen amaç bağlamında çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk (nomofobi) düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2: Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk (iletişim kuramama) düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3: Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk düzeyleri öğrenim gördükleri fakültelere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2.2. Araştırmanın alt boyutları

Çalışma kapsamında belirlenen araştırma alt boyutları ve bunların kavramsallaştırılmış ana başlıkları şu şekildedir:

Birinci boyut çevrimiçi olamamadır. We are Social'ın (2025) raporuna göre bireyler, internette 7 saat 13 dakika, sosyal medya uygulamalarında ise ortalama 2 saat 43 dakika zaman harcamaktadır. İnternet ve sosyal medya uygulamalarında geçirilen süreye ilişkin istatistikler, bu platformların bireylerin günlük yaşamlarının önemli bir bileşeni hâline dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu alt boyutla üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarında çevrimiçi olamadığı zamanlarda yaşamış oldukları kaygı, korku ve güven durumlarını ölçmeyi hedeflemektedir.

İkinci boyut iletişimi kaybetmedir. Hanehalkı Bilişim Teknolojiler (BT) Kullanım Araştırması 2025 raporuna göre bireylerin en fazla tükettiği mecralar YouTube, WhatsApp ve Instagram'dır (TÜİK, 2025). Özellikle WhatsApp ve Instagram gibi platformların yapısı ve özellikleri bakımından mesajlaşmaya çok uygun olması bireyleri iletişimlerini bu kanallardan gerçekleştirmeye yönlendirmektedir. Bu alt boyutla üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarında iletişim kuramadıkları zamanlarda yaşamış oldukları duygu durumlarını araştırmaktadır.

Üçüncü boyut platformlardan yoksunluktur. Davranışsal bağımlılıklar altında değerlendirilen sosyal medya bağımlılığı yoksunluğu yaşayan bireylerde en belirgin tepkiler ise huzursuzluk, odak problemleri, boşluk hissi olmaktadır. Çalışmanın ana hipotezini de destekleyen bu alt boyut bireylerin sosyal medya uygulamalarına erişemedikleri zamanlarda yaşamış oldukları korku, stres, güven, kaygı ve huzursuzluk gibi duygu durumlarını ölçmek amaçlanmıştır.

Dördüncü boyut ise bilgiye ulaşamamadır. Araştırmaya göre, insanların büyük bir kısmı haberlerini sosyal mecralardan almaktadır (Anadolu Ajansı, 2015). İstatistikler göstermektedir ki sosyal medya uygulamaları geleneksel medya araçlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Bu alt boyutla üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarından günlük akışı takip edemedikleri zamanlarda yaşamış oldukları gelişmeleri kaçırma korkusu (FOMO), en iyi gelişmeleri kaçırma korkusu (FOBO) gibi psikolojik etkenleri ölçmek amaçlanmaktadır.

2.3. Araştırmanın evreni ve örneklemi

Çalışma evreni Türkiye'de YÖK'e bağlı üniversitelerde eğitim hayatını sürdüren lisans öğrencilerinden oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Mühendislik, Sanat ve Tasarım ve Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Ankete katılan üniversite öğrencileri çalışmanın homojen ve dengeli bir şekilde gerçekleşmesini sağlama amacıyla farklı fakültelerden seçilmiştir.

2.4. Veri ve analiz toplama yöntemi

Çalışmada Yıldırım, Sumuer, Adnan ve Yıldırım'ın (2015) geliştirdiği Nomofobi Ölçeğinden faydalanılarak 5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanan anket yöntemi uygulanmıştır. Nomofobi mobil telefon yoksunluk korkusudur (Güler ve Veysikarani, 2019, s. 76). Bireyler mobil cihaza erişemediklerinde ya da bu platformdan iletişim kuramadığında Nomofobi durumu yaşanır. Ele alınan bu çalışmada geliştirilen ölçek çalışmanın amacı bağlamında uyarlanmıştır. Çalışma kapsamında Yalova Üniversitesi Etik Kurullar Koordinatörlüğü'nden EKK-FRM-006 numaralı Etik Kurul Kararı doğrultusunda, anketin Yalova Üniversite lisans öğrencilerine uygulanmasına ilişkin gerekli tüm izinler alınmıştır. Çalışmadaki veriler IBM SPSS 27.0 programıyla incelenmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri açısından sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşlerine yönelik olarak frekans analizleri ve farklılık analizleri yapılmıştır.

2.5. Varsayımlar, sınırlılık ve güvenirlik

Üniversite öğrencilerinin yaş itibarıyla örnekleme uyacakları varsayılmaktadır. Bununla birlikte belirlenen fakülte örnekleri farklı bilim dallarından oluşmaktadır ve bu durum örneklemin homojen bir perspektifte değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Yapılan bu çalışma 2025 yılında Yalova Üniversite'sinde eğitimini sürdüren lisans öğrencileriyle sınırlı tutulmuştur. Çevrimiçi ortamda Google Form üzerinden toplanan verilere göre çalışma 218 kadın ve 132 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada güvenirliğin sağlanması noktasında Test-Tekrar Test Yöntemi kullanılmıştır. Belirlenen grup homojen yapıdaki öğrenci sayısının yüzde 11'inden (40 kişi) oluşmaktadır. Yapılan güvenirlik testinden bir süre sonra aynı test aynı gruba tekrar uygulanmış ve iki uygulama arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Aşağıda 40 kişiye uygulanan pilot çalışmadan elde edilen veriler gösterilmektedir.

Tablo 1. Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluk Ölçeği

Ölçek	Cronbach's Alpha	Sayı
Çevrimiçi Olamama	0.849	5
Platformlardan Yoksunluk	0.839	6
İletişimi Kaybetme	0.894	4
Bilgiye Ulaşamama	0.910	5
Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluk Ölçeği (Genel)	0.952	20

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmada sosyal medya kullanımı ve yoksunluk ölçeğine ait alt boyutların Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları sırası ile incelendiğinde "Çevrimiçi olamama" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.849 (Yaklaşık %85 güvenilir) olduğu, "Platformlardan yoksunluk" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.839 (Yaklaşık %84 güvenilir) olduğu, "İletişimi Kaybetme" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.894 (Yaklaşık %90 güvenilir) olduğu ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.910 (Yaklaşık %91 güvenilir) olduğu anlaşılmaktadır.

Ölçeğin genel güvenilirlik düzeyi incelendiğinde katsayı değerinin 0.952 olduğu bu nedenle ölçeğin tamamının da çok yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar ele alındığında araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin çok yüksek düzeyde olduğu ve araştırmayı temsil etme güçlerinin de çok yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluk Madde Toplam İstatistikleri

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Soru1	58,0500	264,356	,678	,949
Soru 2	57,7000	262,882	,782	,948
Soru 3	57,5750	268,763	,671	,949
Soru 4	58,0250	264,128	,760	,948
Soru 5	59,0500	270,921	,649	,950
Soru 6	57,5500	267,792	,701	,949
Soru 7	58,5250	264,563	,706	,949
Soru 8	57,4250	284,917	,201	,957
Soru 9	58,7000	266,267	,769	,948
Soru 10	58,8250	267,276	,742	,948
Soru 11	58,3000	264,472	,763	,948
Soru 12	58,1000	264,041	,778	,948
Soru 13	58,6750	266,276	,653	,950
Soru 14	58,6000	268,246	,629	,950
Soru 15	58,4000	266,092	,614	,950
Soru16	57,7500	263,577	,763	,948
Soru 17	57,5500	268,203	,740	,948
Soru 18	58,3500	261,413	,789	,947
Soru 19	58,0000	263,179	,752	,948
Soru 20	58,1250	265,394	,689	,949

Tablo 2'de güvenilirlik analizinin nihai sonucu sayılabilecek madde toplam istatistikleri tablosuna yer verilmiştir. Bu tabloda araştırmada kullanılan sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeğine ait her bir maddesinin toplam ölçek ile korelasyonu ve herhangi bir maddenin akademik başarı testi ölçeğinden çıkarıldığında elde edilecek Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısının değerinin kaç olacağı incelenmiştir.

Öncelikle araştırmada kullanılan maddelerin toplam ölçek ile korelasyonu (Corrected Item-Total Correlation) sütunu incelenmiştir. Genel kabul gören kural olarak herhangi bir maddenin ölçek toplam korelasyonu değerinin 0,20 değerinin altında olmaması ve bütün maddelerin ölçekle aynı yönde (negatif veya pozitif) bir ilişkisinin olması gerektiği bilinmektedir. Bu analiz sonucu incelendiğinde sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeğinden maddelerin genellikle ölçek toplam puanı ile korelasyonunun pozitif yönde olduğu ve diğer maddelerin de pozitif yönde olmasının güvenilirlik değerini artıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle (Corrected Item-Total Correlation) sütunu incelendiğinde ölçek ile negatif yönde korelasyonu olan ve korelasyon değeri 0,20 altında olan maddelerin olmadığı görülmektedir. Bu değerlerin altında maddelerin olmaması ve ölçekle negatif yönde korelasyon olan maddenin yer almaması nedeni ile ölçekten çıkarılması gereken bir maddenin olmadığı söylenebilir.

Tablo 3. Geçerlilik Analizi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Katsayısı	,853

Bartlett's Küresellik Testi	Ki Kare	722,674
	Sd	190
	Sig.	,000*

Araştırmada kullanılan sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeğinde bulunan 20 maddeye ilişkin Varimax rotasyon yöntemi kullanılarak yapılan ilk temel bileşenler faktör analizi (açıklayıcı faktör analizi) işlemi sonucunda örneklemin faktör analizi için yeterli olup olmadığı ve faktör analizine gerek olup olmadığı tablo 3'te incelenmiştir.

Tablo 4. Açıklanan Toplam Varyans Yüzdesi

	Öz değerler			Elde Edilmiş Faktör Yükleri Toplamları			Döndürülmüş Faktör Yükleri Toplamları		
Faktör	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	10,831	54,157	54,157	10,831	54,157	54,157	5,937	29,683	29,683
2	1,863	9,313	63,470	1,863	9,313	63,470	4,185	20,927	50,611
3	1,589	7,943	71,413	1,589	7,943	71,413	3,872	19,360	69,971
4	1,171	5,854	77,267	1,171	5,854	77,267	1,459	7,296	77,267
5	,828	4,142	81,409						
6	,647	3,237	84,646						
7	,609	3,045	87,691						
8	,524	2,619	90,311						
9	,428	2,138	92,448						
10	,292	1,461	93,909						
11	,266	1,332	95,242						
12	,186	,929	96,171						
13	,170	,852	97,023						
14	,144	,722	97,745						
15	,126	,628	98,373						
16	,093	,466	98,838						
17	,085	,423	99,262						
18	,057	,284	99,546						
19	,055	,273	99,819						
20	,036	,181	100,000						

Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırmada kullanılacak olan 20 soruluk ölçek üzerinden faktör analizi uygulanmış ve 20 soruyu temsil edecek olan daha az boyuta indirgenme amaçlanmıştır.

3. BULGULAR

40 kişiyle yapılan güvenirlik testinden bir süre sonra aynı test aynı gruba tekrardan uygulanmıştır. Bu iki test sonucundaki puanların korelasyonları alınarak +1'e yakın bir değere ulaşması sonucunda test örneklem grubunun tamamına uygulanmıştır. Bulgular kısmında Yalova Üniversitesi örneklem grubuna uygulanan ankete ilişkin veriler sunulmuştur. Araştırmada elde edilen veriler, IBM SPSS 27.0 ile analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri açısından sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşlerine yönelik olarak frekans analizleri ve farklılık analizleri yapılmıştır.

3.1 Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde öğrencilerin yoksunluk durumuna ilişkin görüşler ve ilişkiler incelenmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde %
Erkek	132	37,7
Kadın	218	62,3
Toplam	350	100,0

Katılımcıların %37,7'si erkek %62,3'ü kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 6. Üniversite Öğrencilerinin Yaşlarına İlişkin Dağılımlar

Yaş	Frekans	Yüzde %
16-18	58	16,6
19-23	243	69,4
24-44	45	12,9
45 ve üzeri	4	1,1
Toplam	350	100,0

Üniversite öğrencilerinin yaşları tablo 6'da gösterilmiştir. Üniversite öğrencilerinin %16,6'sının 16-18 yaş arasında, %69,4'ünün 19-23 yaşları arasında, %12,9'unun 24-44 yaşları arasında ve %1,1'inin 45 yaş üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Üniversite öğrencilerin çoğunluğunun 19-23 yaşları arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Üniversite Öğrencilerinin Yaşlarına İlişkin Dağılımlar

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde %
Bekâr	331	94,8
Evli	17	4,9
Diğer	1	,3
Toplam	350	100,0

Medeni durum tablo 7'de gösterilmiştir. Bu dağılımlara göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %94,8'inin bekâr, %4,9'unun evli ve %0,3'ünün diğer durumlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun bekâr olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Üniversite Öğrencilerinin Gelir Durumu Dağılımı

Gelir Durumu	Frekans	Yüzde %
0	119	34,0
0-10.000TL	120	34,3
10.001-20.000 TL	51	14,6
20.001- 30.000 TL	27	7,7
30.001 TL ve üzeri	33	9,4
Toplam	350	100,0

Öğrencilerin gelir durumlarına ilişkin dağılımlar tablo 8'de gösterilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu 0-10.000 TL gelir bandındadır.

Tablo 9. Üniversite Öğrencilerinin Fakülte Dağılımları

Fakülte	Frekans	Yüzde %
İnsan ve Toplum Bilimleri	70	20,0
Sağlık Bilimleri	100	28,6
Mühendislik	66	18,9
Sanat ve Tasarım	56	16,0
Spor Bilimleri	58	16,6
Toplam	350	100,0

Öğrenim görülen fakültelere ilişkin dağılımlar ise tablo 9'da gösterilmiştir. Bu dağılımlara göre üniversite öğrencilerinin %20'sinin İnsan ve Toplum Bilimleri, %28,6'sının Sağlık Bilimleri, %18,9'unun Mühendislik, %16'sının Sanat ve Tasarım ve %16,6'sının da Spor Bilimleri Fakültesinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu dağılımlara göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun Sağlık Bilimleri Fakültesinde oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşın fakülte bazında benzer ortalamalar yer almaktadır.

Tablo 10. Araştırmada Kullanılan Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçek	Min.	Maks.	$\bar{x}$	Ss
Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu	1,00	5,00	2,70	0,90

Tablo 10'da araştırmada kullanılan sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeğine ait betimleyici istatistikler gösterilmiştir. Bu istatistikler incelendiğinde "Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu" ölçeği için elde edilen ortalama değerin =2,70±0,90 olarak elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu ortalama değere göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ölçeğe genel olarak "Kararsızım" yanıtı verdikleri söylenebilir.

3.2 Değişkenler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri belirlenmesi adına t ve anova testleri uygulanmıştır.

Tablo 11. Normallik Testi Verileri

	Kolmogorov-Smirnov[a]			*Shapiro-Wilk*			*Skewness*	*Kurtosis*
Ölçekler	*İstatistik*	*Sd*	*Sig.*	*İstatistik*	*Sd*	*Sig.*		
Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu	,056	350	,009	,985	350	,001	,254	-,226

Tablo 11'deki veriler Kolmogorov-Smirnov testiyle araştırılmıştır ve p-değerlerinin 0,05 değerinden küçük olduğu görülmüştür.

3.3 Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetleri ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tablo 12. Varyansların Homojenliği

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,395	1	349	,529

Tablo 12'de sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeği için varyansların eşit olduğu görülmektedir (p>0,05).

Tablo 13. Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetleri ve Sosyal Medya Kullanımı ile Yoksunluğu İlişkisine Ait t Testi

Boyut	Gruplar	N	$\bar{x}$	t Testi

				t	*Sd*	*p*
Çevrimiçi Olamama	Erkek	132	13,0758	-4,305	348	***,000****
	Kadın	218	15,4312			
Platformlardan Yoksunluk	Erkek	132	14,4773	-4,617	348	***,000****
	Kadın	218	17,4220			
İletişimi Kaybetme	Erkek	132	8,7348	-2,543	348	***,011****
	Kadın	218	9,8624			
Bilgiye Ulaşamama	Erkek	132	12,4924	-3,490	348	***,000****
	Kadın	218	14,5550			

Hipotezler;
H0: Öğrencilerin cinsiyetleri ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
H1: Öğrencilerin cinsiyetleri ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Uygulanan t testi sonucuna göre üniversite öğrencilerinin cinsiyetleri ile "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "İletişimi Kaybetme" ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutları için değerlerin ($p<\alpha=0,05$) olarak ölçülmüştür. Öğrenci cinsiyetinin "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "İletişimi Kaybetme" ve "Bilgiye Ulaşamama" görüşlerinde anlamlı farklılıklara olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar incelendiğinde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "İletişimi Kaybetme" ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutlarından daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Bu veri kadınların sosyal medya bağımlılığı ve yoksunluğu düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

3.4 Üniversite Öğrencilerinin Medeni Durumları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tablo 14. Varyansların Homojenliği

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,220	1	349	,270

Tablo 14'te varyansların homojenliği testiyle sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeği için varyansların eşitliğinin sağlandığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 15. Üniversite Öğrencilerinin Medeni Durumları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Görüşleri t Testi Sonuçları

Boyut	**Gruplar**	*N*	$\bar{x}$	***t* Testi**		
				t	*Sd*	*p*
Çevrimiçi Olamama	Bekâr	331	14,6435	1,164	348	**,245**
	Evli	17	13,1765			
Platformlardan Yoksunluk	Bekâr	331	16,4350	1,290	348	**,198**
	Evli	17	14,5294			
İletişimi Kaybetme	Bekâr	331	9,5408	1,534	348	**,126**
	Evli	17	8,0000			
Bilgiye Ulaşamama	Bekâr	331	13,8943	1,529	348	**,127**
	Evli	17	11,8235			

Tablo 15'te araştırmaya katılan üniversite öğrencileri medeni durumu ile yoksunluk ilişkisi incelenmesi adına t testi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin medeni durumları ile "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "İletişimi Kaybetme" ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutları için anlamlılık değerlerinin ($p>\alpha=0,05$) olduğu bu nedenle katılımcıların evli ya da bekar olmasının "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "İletişimi Kaybetme" ve "Bilgiye Ulaşamama" maddelerinde anlamlı farklılık saptanmamıştır.

3.5 Üniversite Öğrencilerinin Yaşları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tablo 16. Varyansların Homojenliği

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,899	3	346	,447

Tablo 16'ya göre varyansların homojenliği testiyle sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeği için varyansların eşit olduğu görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 17. Üniversite Öğrencilerinin Yaşları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Görüşlerine İlişkin Anova Testi Sonuçları

Boyut	Gruplar	KT	Sd	KO	F	*p*	LSD
Çevrimiçi Olamama	Gruplar Arası	139,975	3	46,658	1,818	,144	
	Gruplar İçi	8880,882	346	25,667			
	Toplam	9020,857	349				
Platformlardan Yoksunluk	Gruplar Arası	272,541	3	90,847	2,602	,052	
	Gruplar İçi	12080,514	346	34,915			
	Toplam	12353,054	349				
İletişimi Kaybetme	Gruplar Arası	202,754	3	67,585	4,231	,006*	*19-23>24-44*
	Gruplar İçi	5527,364	346	15,975			
	Toplam	5730,117	349				*19-23>45+*
Bilgiye Ulaşamama	Gruplar Arası	249,495	3	83,165	2,850	,037*	*19-23>16-18*
	Gruplar İçi	10095,122	346	29,177			
	Toplam	10344,617	349				*19-23>45+*

*p<0,05

Hipotezler;
H0: Katılımcıların yaşları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.
H1: Katılımcıların yaşları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 17'de katılımcıların yaşları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacı ile anova testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuca göre üniversite öğrencilerinin yaşları ile "Çevrimiçi Olamama" ve "Platformlardan Yoksunluk" alt boyutları için anlamlılık değerlerinin ($p>\alpha=0,05$) olduğu ancak "Bilgiye Ulaşamama" ve "İletişimi Kaybetme" alt boyutları için anlamlılık değerlerinin ($p<\alpha=0,05$) olduğu bu nedenle üniversite öğrencilerinin yaşlarının

farklı olmasının "Bilgiye Ulaşamama" ve "İletişimi Kaybetme" görüşlerinde anlamlı farklılıklar görülmüştür.

Bu farklılıklar LSD testi ile incelendiğinde 19-23 yaşları arasındaki öğrenciler ile 24-44 ve 45 yaş üzerindeki öğrencilere göre "İletişimi Kaybetme" boyutundan daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır.

19-23 yaşları arasındaki öğrenciler ile 16-18 ve 45 yaş üzerindeki öğrencilere göre "Bilgiye Ulaşamama" boyutundan daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır.

3.6 Üniversite Öğrencilerinin Gelir Durumları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tablo 18. Varyansların Homojenliği

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,545	4	345	,189

Tablo 18'de varyansların homojenliği testiyle sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeği için varyansların eşitliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır (p>0,05).

Tablo 19. Üniversite Öğrencilerinin Gelir Durumları ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Görüşleri Arasındaki İlişkiye Ait Anova Testi Sonuçları

Boyut	**Gruplar**	**KT**	**Sd**	**KO**	**F**	*p*
Çevrimiçi Olamama	Gruplar Arası	13,374	4	3,343	,128	,972
	Gruplar İçi	9007,484	345	26,109		
	Toplam	9020,857	349			
Platformlardan Yoksunluk	Gruplar Arası	110,787	4	27,697	,781	,538
	Gruplar İçi	12242,268	345	35,485		
	Toplam	12353,054	349			
İletişimi Kaybetme	Gruplar Arası	79,611	4	19,903	1,215	,304
	Gruplar İçi	5650,506	345	16,378		
	Toplam	5730,117	349			
Bilgiye Ulaşamama	Gruplar Arası	109,112	4	27,278	,919	,453
	Gruplar İçi	10235,505	345	29,668		
	Toplam	10344,617	349			

*p<0,05

Hipotezler;

H0: Katılımcıların gelir durumları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Katılımcıların gelir durumları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 19'da katılımcıların gelir durumları ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi için anova testi uygulanmıştır. Öğrencilerin gelir durumları ile "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "Bilgiye Ulaşamama" ve "İletişimi Kaybetme" alt boyutları için anlamlılık değerlerinin ($p>\alpha=0,05$) olduğu bu nedenle üniversite öğrencilerinin gelir durumlarının farklı olmasının "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk", "Bilgiye Ulaşamama" ve "İletişimi Kaybetme" görüşleri üzerinde ortalamalar bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara sebep olmadığı anlaşılmaktadır.

3.7 Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Fakülte ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tablo 20. Varyansların Homojenliği

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,689	4	345	,600

Tablo 20'de varyansların homojenliği testiyle sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu ölçeği için varyansların eşitliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır (p>0,05).

Tablo 21. Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Fakülte ile Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluğu Görüşleri İlişkisine Ait Anova Testi Sonuçları

Boyut	**Gruplar**	**KT**	**Sd**	**KO**	**F**	*p*
Çevrimiçi Olamama	Gruplar Arası	540,965	4	135,241	5,502	,000*
	Gruplar İçi	8479,892	345	24,579		
	Toplam	9020,857	349			
Platformlardan Yoksunluk	Gruplar Arası	628,763	4	157,191	4,626	,001*
	Gruplar İçi	11724,291	345	33,983		
	Toplam	12353,054	349			
İletişimi Kaybetme	Gruplar Arası	147,274	4	36,819	2,275	,061
	Gruplar İçi	5582,843	345	16,182		
	Toplam	5730,117	349			
Bilgiye Ulaşamama	Gruplar Arası	478,463	4	119,616	4,183	,003*
	Gruplar İçi	9866,154	345	28,598		
	Toplam	10344,617	349			

*p<0,05

Hipotezler;

H0: Katılımcıların öğrenim gördükleri fakülteler ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1: Katılımcıların öğrenim gördükleri fakülteler ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Tablo 21'de katılımcıların öğrenim gördükleri fakülteler ile sosyal medya kullanımı ve yoksunluğu görüşleri ilişkisinin incelenmesi için anova testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakülteler ile "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk" ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutları için anlamlılık değerlerinin ($p<\alpha=0,05$) olduğu bu nedenle üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakültelerin farklı olmasının "Çevrimiçi Olamama", "Platformlardan Yoksunluk" ve "Bilgiye Ulaşamama" görüşleri bakımından anlamlı farklılıklara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Bu farklılıklar "Çevrimiçi Olamama" alt boyutu için LSD testi sonucuna göre Tablo 21'de gösterilen gruplar arasında İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin Mühendislik Fakültesi ile Sanat ve Tasarım Fakültesinde okuyan öğrencilere göre daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır. LSD testi sonucuna göre Tablo 21'de gösterilen gruplar arasında "Platformlardan Yoksunluk" alt boyutu için Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin Mühendislik Fakültesi ile Sanat ve Tasarım Fakültesinde okuyan öğrencilere göre daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır. LSD testi sonucuna göre Tablo 21'de gösterilen gruplar arasında "Platformlardan Yoksunluk" alt boyutu için

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin Sağlık Bilimleri Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Sanat ve Tasarım Fakültesi'nde okuyan öğrencilere göre daha yüksek puan aldıkları anlaşılmaktadır.

3.7 Güvenirlik Analizi

Ölçeklerin temsil seviyelerinin belirlenmesi adına güvenilirlik çalışması uygulanmıştır.

Tablo 22. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Çevrimiçi Olamama	0.855	5
Platformlardan Yoksunluk	0.897	6
İletişimi Kaybetme	0.854	4
Bilgiye Ulaşamama	0.895	5
Sosyal Medya Kullanımı ve Yoksunluk Ölçeği (Genel)	0.947	20

Tablo 22'de görüldüğü üzere araştırmada sosyal medya kullanımı ve yoksunluk ölçeğine ait alt boyutların Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları sırası ile incelendiğinde "Çevrimiçi olamama" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.855 (Yaklaşık %86 güvenilir) olduğu, "Platformlardan yoksunluk" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.897 (Yaklaşık %90 güvenilir) olduğu, "İletişimi Kaybetme" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.854 (Yaklaşık %85 güvenilir) olduğu ve "Bilgiye Ulaşamama" alt boyutu için güvenilirlik katsayısı değerinin 0.895 (Yaklaşık %90 güvenilir) olduğu anlaşılmaktadır. Ölçeğin genel güvenilirlik düzeyi incelendiğinde katsayı değerinin 0.947 olduğu bu nedenle ölçeğin tamamının da çok yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar ele alındığında araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin çok yüksek düzeyde olduğu ve araştırmayı temsil etme güçlerinin de çok yüksek olduğu söylenebilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya mecralarından uzak kaldıklarında hissettikleri dijital yoksunluk düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin çeşitli demografik değişkenlere göre ne tür farklılıklar barındırdığını incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sunduğu veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı kapsamında demografik veriler üzerine yapılan incelemelerde birçok veri üzerinde anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. İlk olarak cinsiyet durumu incelendiğinde kadın öğrencilerin erkeklere oranla sosyal medya bağımlılığı ve yoksunluk düzeyinde daha yüksek bir skor elde ettikleri görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel sebebin kadın kullanıcıların erkeklere oranla akıllı telefon ve benzeri araçlarla daha fazla vakit geçirmesi olduğu düşünülmektedir. Ancak konuya ilişkin kapsamlı ve kapsayıcı bir veri olmadığını da belirmek gerekmektedir.

Medeni duruma bakıldığında alınan görüşler kapsamında anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür. Bu veri bağlamında yoksunluk ve bağımlılık ile medeni durum arasında güçlü bir bağlantı olmadığı değerlendirmesi yapılmaktadır. Yaş durumu incelendiğinde ise belirlenen grup skalalarının tümünde farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin 19-23 yaş arası öğrencilerin 16-18 ve 45 yaş üzeri öğrencilere oranla bilgiye ulaşamama boyutunda daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Gelir durumlarında da medeni duruma benzer bir şekilde örnekler arasında anlamlı farklılıklar görülmezken fakülteler bazında birçok farklı veri olduğu görülmüştür. Bu örnekleri sıralamak gerekirse Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin Mühendislik ve Sanat Tasarım Fakültesi öğrencilerine oranla yoksunluk düzeylerinin daha fazla olduğu İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin ise Sağlık Bilimleri, Mühendislik ve Sanat Tasarım Fakültesi'nde okuyan öğrencilere oranla daha yüksek puana sahip oldukları görülmüştür. Bu verinin ortaya çıkışında İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi çatısı altında Psikoloji Bölümü öğrencilerinin olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen veriler alanyazında yer alan yaklaşımlar üzerinden değerlendirildiğinde dijital bağımlılık ve dijital yoksunluk tanımlamaları ile veriler arasında anlamlı bağlamlar olduğu düşünülmektedir. Aiken (2016) dijital yoksunluğu bir anksiyete ve rahatsızlık durumu olarak tanımlamaktadır. Elde edilen verilerde cinsiyet fark etmeksizin yoksunluk oranlarının fazla çıkması bu durumu destekler niteliktedir. Rosen vd. (2012) ise dijital araçların fazla kullanılması neticesinde oluşan birtakım hastalıkların kişilerin hayat kalitesini etkilediğinden söz etmektedir. Yapılan araştırmada fakülte bazlı incelemelerde hemen hemen tüm yanıtların yoksunluk durumunu sorun olarak algılanması yönündeki kanaatte bu durumu desteklemektedir.

Çalışmanın ana hipotezleri üzerinden değerlendirme yapıldığında ise ortaya atılan hipotezlerin büyük oranda doğrulandığı düşünülmektedir. "Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk (nomofobi) düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir" (H1) hipotezi kadın öğrencilerin daha fazla yoksunluk düzeyine sahip olması sayesinde doğrulanmıştır. "Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk (iletişim kuramama) düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir" (H2) hipotezine bakıldığında da benzer şekilde verilerin doğrulandığı görülmektedir. Özellikle 19-23 yaş arası öğrencilerin iletişimi kaybetme ve bilgiye ulaşamama kategorilerinde daha fazla yoksunluk düzeyi yaşamaları bu duruma bir kanıt sunmaktadır. Son olarak "Üniversite öğrencilerinin dijital yoksunluk düzeyleri öğrenim gördükleri fakültelere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir" (H3) hipotezi incelendiğinde fakülteler arası farklılıklar olduğu görülmektedir. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi ile Sağlık Bilimleri Fakültesinin sunduğu veriler bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile yoksunluk düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde medeni durum ile cinsiyet dışındaki tüm demografik unsurlarda iki kavram arasındaki ilişkinin anlamlı sonuçlar sunduğu görülmektedir. Özellikle cinsiyet ile öğrenim görülen fakülteye ilişkin veriler sosyal medya kullanım süresi arttıkça ve buna bağlı olarak mecradan uzaklaşıldığında yoksunluk düzeyinin arttığını göstermektedir. Ek olarak Sağlık Bilimleri ve İnsan ve Toplum Bilimleri gibi fakültelerde sağlık ve psikoloji alanlarına ilişkin bölümler olmasına ragmen bu fakültelerdeki yanıtlarda yoksunluk düzeyinin daha fazla olması da araştırılabilecek başka bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma sunduğu bu veriler ile alanyazında dijital yoksunluk ile demografik veriler arasındaki korelasyon ilişkisinin nasıl yansıtıldığının belirlenmesi noktasında önemli görülmektedir. Verilerin bu iki yaklaşım arasındaki ilişkiyi sunma noktasında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları bağlamında değerlendirme yapıldığında ise örneklemin Yalova Üniversitesi olarak seçilmesi kapsamı kısıtlı ve belirli bir bölgeye indirgemektedir. Araştırma bu haliyle Türkiye'nin genelini kapsayacak ayrıntılı bir veri sunmasa da üniversite öğrencilerinin kavrama yönelik düşüncelerinin belirlenmesi noktasında mikro bir bakış açısı sunarak ileride yapılacak çalışmalara fikir sunmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu verilerden hareketle üniversite öğrencilerinin spesifik olarak hangi iletişim araçları/mecralarına yönelik yoksunluk düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu durumun üniversitenin bulunduğu şehre ya da coğrafyaya göre bir değişiklik barındırıp barındırmadığına yönelik daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Son olarak çalışma kapsamında üniversite öğrencilerinde dijital bağımlılık ve yoksunluk sürecinin en aza indirgenmesi adına aşağıda yer alan önerilerin fayda sağlayacağı düşünülmektedir:

- Sosyal medya ve diğer dijital bağımlılıklar için destek veren birimlerin sayısının artırılmasının ve insanların bağımlılıklar hakkında daha fazla bilgilendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Ebeveynlerin sosyal medya uygulamalarını kullanan çocuklar için kısıtlamalar uygulamasının ve farklı alanlarda vakit geçirmesini sağlamasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

- Gelişim aşamasındaki çocukların bakım veren kişiye güvensiz bağlanması durumunda bu açığı sosyal medya uygulamaları üzerinden kapatmaktadır. Bu bağlamda aile ile olan güvenli bağların güçlü tutulması önerilmektedir.
- Sosyal medya bağımlılığı 7'den 70'e her bireyde görülen toplumsal bir sorun haline gelmektedir. Bu bağlamda DSM-V tanı ölçütleri içerisinde sosyal medya bağımlılığına yer verilmelidir.
- Sosyal medyaya bağımlı olan kişilerin dijital detoks uygulamalarına katılması ve bağımlılık düzeyine göre klinik yardım talep etmesi önerilmektedir.
- Eğitim veren kurumlarda internet ve sosyal medyayı nasıl yararlı kullanırım başlığı altında ders verilmesi ve dijital medya okuryazarlığı hakkında çocukların geliştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Araştırmaya katılan öğrencilerin maddi durumları incelendiğinde gelir ne olursa olsun bireylerin sosyal medyayı kullanamadıkları zaman yoksunluk yaşadığı saptanmıştır. Bu bağlamda geliri 0-10000 TL aralığında olan öğrencilerin boş zaman etkinliklerini sinema, spor, sanat ve kültür aktivitelerine yöneltmek amacıyla ek fon oluşturulması yoksunluk yaşamanın önüne geçilmesi için önerilmektedir.

Etik Beyanı: Çalışmanın anket uygulaması için Yalova Üniversitesi Etik Kurullar Koordinatörlüğü 2025/349 protokol no ve 20.10.2025 tarihli onayı ile izin alınmıştır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar %50, ikinci yazar %50'dir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça/Reference

Anadolu Ajansı. (2025, Temmuz). *Sosyal medyada haber tüketimi yaygınlaşırken kullanıcılar, tıklama tuzağına karşı doğruluk arıyor*. Erişim Adresi: https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/sosyal-medyada-haber-tuketimi-yayginlasirken-kullanicilar-tiklama-tuzagina-karsi-dogruluk-ariyor/1826393

Aiken, M. (2016). *The cyber effect: A pioneering cyber-psychologist explains how human behavior changes online*. Random House Publishing Group.

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. American Psychiatric Publishing. https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787

Aziz, A. (2016). *İletişime giriş*. Hiperlink Yayınları.

Başkent Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi. (2025, Kasım). *Dijital bağımlılık*. Erişim Adresi: https://pdr.baskent.edu.tr/kw/menu_icerik.php?birim=134&menu_id=20

Boyd, D. ve Ellison, N. (2013). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

DataReportal. (2025, Aralık). *Digital 2025: Global overview report*. https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview

Eldeniz, L. (2010). İkinci medya çağında etkileşimin rolü ve Web 2.0. *İkinci Medya Çağında İnternet*, 1, 140-165.

Güler, E. Ö. ve Veysikarani, D. (2019). Nomofobi üzerine bir araştırma: üniversite öğrencileri örneği, Beykoz Akademi Dergisi, 7(1), 75-88. https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2019.7/1.75-88

Gökçearslan, Ş., Kuşkaya Mumcu, F., Haşlaman, F. ve Demiraslan Çevik, Y. (2016). Modelling smartphone addiction: The role of smartphone usage, selfregulation, general self-efficacy and cyberloafing in university students. *Computers in Human Behavior*, 63, 639-649. http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.091

Göktaş, A., Baysak, T. ve Baran, M. (2026). Üniversite öğrencilerinde dijital bağımlılık ve sosyal fobi düzeyleri arasındaki ilişki. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 9(1), 93-104. https://doi.org/10.38108/ouhcd.1540668

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003

Kısaç, İ., Aydın, D. ve Erzen, E. (2024). *Bağımlılık ve bağımlılıklarla mücadele: Bağımlılık türleri, nedenleri ve çözüm önerileri*. Kültür Bakanlığı Yayıncılık.

Lin, Y.-H., Chiang, C.-L., Lin, P.-H., Chang, L.-R., Ko, C.-H., Lee, Y.-H., Lin, S.-H. ve Yang, C.-C. H. (2016). Proposed diagnostic criteria for smartphone addiction. *PLOS ONE*, 11(11), 1-11. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163010

Przybylski, A.K., Murayama, K., DeHaan, C.D. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29, 1841-1848. http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014

Rosen, L. D., Cheever, N. A. ve Carrier, L. M. (2012). *iDisorder: Understanding our obsession with technology and overcoming its hold on us.* Macmillan.

Rupert, M.S. ve Hawi, N.S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Comput. Hum. Behav*., 57, 321-325. 10.1016/j.chb.2015.12.045

Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2025). *Bağımlılık- sanal veya gerçek*. Timaş Yayınları.

TDK. (2025, Kasım) *Yoksunluk*. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/

TÜİK. (2025, Eylül) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. Erişim Adresi: https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925

Uzbay, T. (2024). *Hazdan bağımlılığa: İnsan neden bağımlı olur?.* Destek Yayınları.

We Are Social. (2025, Eylül). *Digital 2025*. Erişim Adresi: https://wearesocial.com/uk/blog/2025/07/digital-2025-july-global-statshot-report/

Van Dijk, J. (1999). *The network society: Social aspects of new media*. London: Sage Publications.

Yengin, D. (2012). Yeni Medya ve…. Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Yobel, L. A. (2019). A Study on screen addiction among adolescents. International Journal of Research in Engineering, Science and Management, 2(10), 845-848.

Yıldırım, C., Sumuer, E., Adnan, M. ve Yıldırım, S. (2015). A growing fear: Prevalence of nomophobia among Turkish college students. *Information Development*, 1-15, https://doi.org/10.1177/026666691559902

Yıldırım, C. ve Correia, A.P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*. 49, 130-137.

AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Academic Journal of Communication Studies

Sayı (Issue)**: 4 Yıl** (Year)**: 2026**

On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu. David Harvey. Çev. Esin Soğancılar. İstanbul, Sel Yayıncılık, 2020, 332s, ISBN:978-975-570-732-7

Tamer YILDIRIM[1]

Geliş Tarihi (*Received*)**:** 11.04.2026 **Kabul Tarihi** (*Accepted*)**:** 10.06.2026

Öz: David Harvey'in *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu* adlı eseri, sermaye birikiminin içsel mantığını ve küresel krizlerin yapısal nedenlerini Marksist bir perspektifle ele alan bir sosyal bilim eleştirisidir. Yazar, karmaşık teorik kavramları daha geniş kitlelerin anlayabileceği yalın bir dille sunarak kapitalizmi ayakta tutan temel, hareketli ve tehlikeli çelişkileri analiz eder. Kitabın merkezinde; doğanın tahribatı, sermayenin sonsuz büyüme zorunluluğu ve evrensel yabancılaşma gibi sistemin geleceğini tehdit eden kritik unsurlar yer alır. Harvey, medyanın ideolojik bir araç olarak rıza üretimindeki rolüne ve zaman-mekân sıkışması kavramıyla teknolojinin sermaye dolaşımını nasıl hızlandırdığına dikkat çeker. Özellikle 2008 ekonomik krizinin izlerini sürerek, günümüzdeki savaşların ve sosyo-ekonomik adaletsizliklerin bu çelişkilerin bir dışavurumu olduğunu savunur. Yazar, kapitalizmin bir distopyaya evrilme riskine karşı seküler bir hümanizmle kolektif dönüşümün gerekliliğini vurgulasa da sunduğu çözüm yolları felsefi derinlikten uzak ve reformist bulunarak eleştirilmiştir. Sonuç olarak eser, sermayenin işleyişini anlamak isteyenler için önemli bir başlangıç metni niteliği taşırken, karmaşık küresel dinamikleri on yedi ilkeye indirgemesi bakımından da sınırlılıklar barındırmaktadır.
Anahtar Kelimeler: David Harvey, Kapitalizm, Sermaye.

David Harvey. *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Trans. Esin Soğancılar. Istanbul: Sel Publishing, 2020. 332 pages. ISBN: 978-975-570-732-7.

Abstract: David Harvey's work, *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*, is a social science critique that examines the internal logic of capital accumulation and the structural causes of global crises from a Marxist perspective. The author presents complex theoretical concepts in a simple language accessible to broader audiences, analyzing the foundational, moving, and dangerous contradictions that sustain capitalism. At the core of the book lie critical elements threatening the future of the system, such as the degradation of nature, the necessity for capital's infinite growth, and universal alienation. Harvey draws attention to the role of media as an ideological tool for manufacturing consent and highlights how technology accelerates the circulation of capital through the concept of time-space compression. By tracing the remains of the 2008 economic crisis, he argues that contemporary wars and socio-economic injustices are manifestations of these contradictions. While the author emphasizes the necessity of collective transformation through secular humanism against the risk of capitalism evolving into a dystopia, the solutions he proposes have been criticized for being reformist and lacking philosophical depth. In conclusion, while the work serves as an important introductory text for those seeking to understand the workings of capital, it possesses limitations in terms of reducing complex global dynamics to seventeen principles.
Keywords: David Harvey, Capitalism, Capital.

Atıf/Cite as: Yıldırım, T. (2026). On yedi çelişki ve kapitalizmin sonu [D. Harvey'in *On yedi çelişki ve kapitalizmin sonu* adlı kitabının değerlendirmesi]. *Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi*, (4), 71-75.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://iletisimarastirmalari.com/

Copyright © Published by AKADEMİK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

[1] Doç. Dr. Tamer Yıldırım, Sakarya Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, tyildirim@sakarya.edu.tr, 0000-0003-0033-0539

David Harvey'in 2014 yılında yazdığı, 2015 yılında Türkçeye çevrilen *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu* adlı kitabı çağdaş topluma yönelik bir sosyal bilim eleştirisini içermektedir. Çağdaş Marksizm ve kapitalizme ilişkin karmaşık konuları herkesin anlayabileceği bir dille ifade etmeye çalışan kitabın bölümlerinin ana odak noktası sermaye ilişkilerinin ve süreçlerinin iç işleyişi ve mantığının neye dayandığının ortaya konulmasıdır. Buna bağlı olarak Harvey'in diğer eserleriyle mukayese edildiğinde ele aldığımız kitabın konuları değerlendirme açısından daha basit bir yapıda olduğu, felsefi yönünün daha zayıf kaldığı söylenebilir. Örneğin Harvey, daha önce *Sermayenin Sınırları* (1982) adlı eserinde benzer konuları ele almış, sermayenin doğası gereği çelişkili olduğu ve kapitalizm içinde krizlere neden olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca burada ifade edilen konuların bir kısmı da *Sermaye Muamması* (2010) adlı eserinde daha tutarlı ve çıkarımsal üstünlüğe sahip bir şekilde ifade edilirken bu kitap, sermayenin, kapitalist ekonomiyi etkileyen on yedi temel çelişkisini tanımlamaya çalışmıştır.

Harvey, kitabında temel çelişkileri ifade ederken 2007'de başlayan, 2008'de bütün dünyaya yayılan en büyük etkilerinin Amerika'da görüldüğü ekonomik krizin temel noktalarını keşfetmeyi amaçlamıştır. Marksist bir yaklaşımla düşüncelerini geliştirerek kapitalizmin nihai sonu için bazı tehlikeli çelişkiler olduğunu ileri sürmüştür (Harvey, 2012, s. 11-17). Eğer insanoğlu bir tür olarak varlığını devam ettirmek istiyorsa, değerli bir hayat yaşamak arzusundaysa, demokrasi ve özgürlüğün gerçek bir anlama sahip olmasını amaçlıyorsa, kapitalist sistemin üstesinden gelmesi gerektiğini belirtmiştir.

Harvey, kitapta sermaye ve birikimiyle ilgili; 'temel çelişkiler', 'dinamik çelişkiler', 'tehlikeli çelişkiler' şeklinde üç ana bölüm altında on yedi çelişkiyi açıklıyor ve kapitalizmin nasıl bir distopyaya yol açabileceğine değiniyor. Bu distopya özellikle teknolojinin gelişmesi ihtimaline dair, gerçekleşmesi pek olası görünmeyen bazı açıklamalara dayanıyor (Harvey, 2020, s. 101-120). Kitapta anlatılan çelişkiler, insanın toplumsal yaşamının tamamını kapsadığı gibi basit bazı çözümlere karşı uyarılar da içermektedir. Marksist bakış açısına göre kapitalizm, çeşitli biçimlerdeki çelişkiler üzerine kurulmuştur. Kapitalizmin teorik temellerini ve gerekçelerinin zaman içinde nasıl evrildiğini anlamak, onu ciddi bir şekilde eleştirmek için önemli olduğundan kitap, ekonomik statüko eleştirilerine ana hatlarıyla değinmektedir.

Her bölümü siyasi praksis hakkındaki yorumlarıyla bitiren yazar için dünyayı yorumlamak mümkün olsa da sermayenin çelişkilerle dolu dünyasına alternatif yaratma konusunda bir yol haritası sunmak oldukça zordur. Çünkü insanların değişim için konumlarından vazgeçmeleri mümkün gözükmemektedir. Seküler, hümanist bir tavra sahip olan yazar, insanların daha iyiye doğru değişiminin mümkün olduğundan insanın yeniden yaratılabileceğini ve dolayısıyla dünyayı insanlar aracılığıyla değiştirmenin mümkün olduğu düşüncesini savunmaktadır (Harvey, 2020, s. 286-297).

Yazar, Marksist bakış açısıyla kapitalizmin bugünkü koşullarının içsel çelişkilerini inceleyerek çağdaş dönemdeki ekonomik olayları anlamlandırmaya ve mevcut sistemi anlamaya uğraşan insanlara yardım etmeye çalışmaktadır. *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, dünyada neyin yanlış gittiğini anlamak için, saldırgan, savaş temelli dış politikaların, başarısız, kapitalist politik ekonomik sistemde bulunan kusurların ve böyle oluşturulmuş olan kültürde içsel olarak var olan çelişkilerin anlaşılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çelişkiler Harvey tarafından tekelci emperyalist kapitalizmin Das Kapital'in, Lenin'in güncellenmiş eleştirisinde ve Marksist pratik ve sosyalist hükümetlerin eleştirileri üzerinden hareketle analiz edilmiştir. Orta Doğu'daki işgaller, Irak, Libya, Yemen, Suriye'nin ve Filistin'in Uluslararası Hukuk'a aykırı olarak tamamen yok edilmesi gibi tüm durumlar bu çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Harvey bununla ilintili olarak Amerika'nın serbest ticaret, küreselleşme, açık sınırlar ve süper güç olarak dünyanın tek ekonomik düzeni adı altında yabancı ülkelere yüksek vergiler yükleyerek başlattığı saldırıları ele alıp incelemiştir.

Harvey, kapitalizmin insan emeğinin sömürülmesine dayandığı için insanlığın geleceğini sağlayamayacağını, modern kapitalizmin kölelik gibi eski sömürü sistemlerinin yeniden yapımı olduğunu ve insanlardan gerçeği gizlemek için teknoloji ve bilimi kullandığını ifade eder. Yazar

kapitalist sistemde bir karmaşa içinde olduğumuzu, kısır döngüler içeren hususlar dışında çözümler düşünülmediğini belirterek aşırı Komünizmde değil, Sosyalizmde bir çözüm sunmaya çalışmaktadır. Harvey, kapitalizmin yeniden üretimini krizlerin ve çelişkilerin esas sebebi olarak görmekte ve onun bu krizler ve kültürel çelişkiler hakkındaki görüşü, felsefi hümanist tavrından kaynaklanmakta gibi durmaktadır. Bundan dolayı kitapta insanların tüketici haklarının Kapitalizmin toplumsal kontrol metotlarının gücü üzerindeki üstünlüğüne eğilen Harvey, reformcu bir bakış açısıyla krizleri ve çelişkileriyle Kapitalizmin son bulup bulamamasının küresel toplumun tepkisine bağlı olduğunu düşünmektedir.

Kitapta içinde bulunduğumuz dönemde kapitalizmin ayakta kalmasına yönelik açık ve güncel tehdit oluşturan ve önemli olan üç çelişkisinden bahsetmiştir. Birincisi doğa ile ilişkimizin kötüleşmekte olması: Küresel ısınmadan yaşam alanının ve türlerin imhasına, su kıtlıklarına ve çevresel bozulmaya kadar her şey buna dâhil edilebilir (Harvey, 2020, s. 250-267). İkincisi kârlı yatırım imkânlarının giderek azalması karşısında sürdürülmesi zorlaşan ve katlamalı büyüme eğrisinde bükülme noktasına ulaşan katlamalı büyümesi: Bu olgu aynı zamanda sermayenin sınırsızca artabilen formuna, bilhassa kontrolsüz bir sarmal şeklinde hareket eden paranın kredi formlarına da yoğun baskı yapmaktadır (Harvey, 2020, s. 226-249). Üçüncüsü ise yazarın evrensel yabancılaşma dediği şeydir (Harvey, 2020, s. 268-285; Harvey, 2021, s. 209). Bu sorunlara Sonsöz kısmında Harvey'in iyileştirmeye yönelik verdiği bazı ipuçları ve fikirler kesinlikten uzak ve basit çıkarımlar olarak verilmiş gibi gözükmektedir (Harvey, 2020, s. 286-297).

Tüketim kültürünün temel taşıyıcıları olan reklamlar, fenomenler ve dijital pazarlama stratejileri, sermayenin yeniden üretimi süreciyle doğrudan ilişkilidir. Harvey'e göre medya, kitlelerin rızasını üreterek kapitalist sistemin yapısal çelişkilerini örtbas eden ideolojik bir araç işlevi görür. Harvey, bir coğrafyacı olmasına rağmen sunduğu kuramsal çerçeveyle iletişim bilimleri, medya çalışmaları ve kültürel çalışmalar disiplinleri için temel bir referans noktası kabul edilir. Harvey'in en yetkin kavramlarından biri olan zaman-mekân sıkışması, doğrudan iletişim bilimlerinin çalışma alanına girer. Kapitalizm, yapısal krizlerini aşabilmek adına coğrafi sınırları zorlamak ve mekânsal engelleri aşmak zorundadır. Bu mekânsal çözüm arayışı, hızlı ulaşım yolları ve anlık iletişim ağlarını zorunlu kılar. Günümüzde internet ve uydu teknolojileri, sermayenin küresel ölçekte ışık hızıyla hareket etmesine olanak tanıyan birer iletişim altyapısıdır. Harvey'in sermayenin dolaşımı olarak tanımladığı süreç, modern dünyada verinin dolaşımı ile iç içe geçmiştir. Teknolojinin kapitalist birikim süreçlerine nasıl eklemlendiğini çözümleyen Harvey, haberler, videolar ve sosyal medya etkileşimlerini de kapsayan meta dünyasındaki kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki gerilimi inceler. Bir haberin toplumu bilgilendirme amacı taşıyan kullanım değeri ile reklam geliri ve tıklanma odaklı değişim değeri arasındaki çelişki, modern medyanın yaşadığı en büyük yapısal krizdir. Harvey'in bu perspektifi, medyanın uğradığı nitelik kaybını yapısal bir düzlemde anlamlandırmamızı sağlarken, iletişimin günümüzde devasa bir sermaye birikim alanına dönüştüğünü de açıkça ortaya koymaktadır.

Kitap, her ne kadar ABD merkezli örnekler üzerinden ilerlese de, aslında kapitalizmin coğrafi sınır tanımayan evrensel çelişkilerini de analiz etmektedir. Türkiye'deki okurlar için bu metin, Amerika örneğinde yerel ekonomik krizlerin, barınma sorunlarının ve işsizliğin küresel sermaye mantığıyla nasıl iç içe geçtiğini anlamak için önemlidir. Sermaye veya kapitalizm dediğimiz unsur bugün bütün ülkelerin temel sorunudur. Kitabın okuyucuda bıraktığı krizin kaçınılmazlığı hissi, kişisel bir çaresizlikten ziyade, sistemin yapısal sınırlarına dair bir farkındalık yaratmayı amaçlar. Bu farkındalık, krizin bireysel bir talihsizlik değil, sistemin işleyiş biçimi olduğunu göstererek çözümün ancak kolektif bir dönüşümde yattığına işaret eder. Fakat yine de kitabı okuduktan sonra sermayenin gücü düşünüldüğünde insanın bunu aşma konusunda umutsuzluğu kendisini devam ettirecektir.

Sonuç olarak kitap, Marksist teoriyi yenilemek, dogmatizmin ötesine geçerek daha açık bir teorik yaklaşım inşa etme girişimi olarak tasarlansa da Harvey'in aradığı şey, kapitalizmin değil, sermayenin çelişkilerini daha iyi anlamak, kapitalizmin ekonomik motorunun nasıl çalıştığını ve neden durabileceğini ve bazen niçin çöküşün eşiğinde görünebileceğini bilmeye çalışmaktır. Kitabın özellikle

sosyoloji, siyaset ve ekonomi alanında okuma yapanlara hitap etse de eleştirel okuma veya eleştirel düşünce taraftarları için güncel ekonomi-politik olguları anlama noktasında temel bilgileri vermesi açısından önemlidir. Karmaşık konuların kolaylıkla anlaşılmasını sağlayacak basit bir dille yazılarak, sermayenin çelişkili doğasını açıklamaya çalışan kitap bir başlangıç okuması olarak değerlendirilebilir. Fakat Harvey sermayenin çelişkilerini yeniden düzenleyerek, onun yapıcı birliğinin gücünü, çözümsüz varlığını ortaya koymaya çalışsa da sermayenin genel dinamikleri içerisinde tüm çelişkiler birbirine bağlı iken bunu sadece on yedi ilkeye bağlayarak yapmıştır ve bu durum yanıltıcı olabilir. Bunun çok daha fazla (kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni biçimlerinin içerdiği sorunlar, yerel farklılıklar, ekolojinin niteliği gibi) sayıda çelişkisi de olabilir.

Etik Beyanı: Yazar çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan etmektedir. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İletişim Araştırmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça/Reference

Harvey, D. (2012). *Sermaye muamması: Kapitalizmin krizleri* (S. Savran, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.

Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. Oxford: Basil Blackwell.

Harvey, D. (2020). *On yedi çelişki ve kapitalizmin sonu* (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.

Harvey, D. (2021). *Marx, sermaye ve iktisadi aklın cinneti* (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.